

Samfundet for Dansk Genealogi og Personalhistorie

Dette værk er downloadet fra

Samfundet for Dansk Genealogi og Personalhistorie

www.genealogi.dk

Bemærk, at hjemmesiden indeholder værker, som er omfattet af ophavsret. For ældre værker, hvor ophavsretten er udløbet, kan PDF-filen frit downloades og anvendes.

For værker, som er omfattet af ophavsret, er det vigtigt at være opmærksom på, at PDF-filen kun må benyttes til rent personligt brug. Distribution og publicering af PDF-filen er ulovlig.

PERSONALHISTORISK TIDSSKRIFT

2010:2

Indhold

Artikler:

- W. Bruijnesteijn van Coppentraet:* Slægterne Halvegge og Væbner, 2. del 129
- Birte Hjorth:* De udstødte. Gårdmandspar i det amagerhollandske Store Magleby skulle i 1700-tallet opfylde særlige slægtsmæssige krav 181
- Hans H. Worsøe:* Anne Margrethe Fontain og Concordia Ehlers. En sag om børnemishandling i København år 1800 195
- Karl Peder Pedersen:* Forbryderhistorier. Om trykte kilder til kriminelles historie ca. 1800-1850 218

Småstykker:

- Gert Hviid:* Dorothea Frantzdatter Rantzaus bisættelse 1744. Et bidrag til familien Munds historie 233
- Lars Peter Jørgensen:* Digitalisering af Københavns politis registerblade – et samarbejde mellem arkiv og brugere 235

Orientering fra bestyrelsen

- Generalforsamling 2010 242
- Resultatopgørelse og balance for 2009 247

Forsidebillede:

Landinspektør Carsten Ehlers (1741-1819), læs mere på side 199.

Slægterne Halvegge og Væbner, 2. del

Af W. Bruijnesteijn van Coppenraet

Dette er 2. del af artiklen om slægterne Halvegge og Væbner, der blev bragt i Personalthistorisk Tidsskrift 2010:1.

Den yngre slægt Halvegge (fortsat)

Niels Pedersen

Niels Halvegge er den bedst kendte mand i sin slægt. Han bragte berømmelse eller skam over slægten, alt efter hvilken holdning man har til hans tids nationale historie.

Allerede i en ung alder, 30.11.1516, betegnedes han som »kongens tjener«, da han fik St. Jørgens hospital ved Odense i len. Det var på ekspektance; han skulle først høste frugterne af det, når hans forgænger Erik Hanssen var død (197).

Derefter hang hans levnedsløb fuldstændig sammen med kong Christiern II's skæbne. Hans søster Anna var omkring 1520 i tjeneste hos kongens mor, dronning Christine.

Kong Christiern II, der var født i 1481, var kommet på tronen i 1513 som efterfølger efter sin far, kong Hans. Frederik, en bror til hans far, mente imidlertid at have rettigheder til tronen. I 1523 brød striden ud. Onklen greb magten og blev Frederik I, og Christiern måtte vige. 13.4.1523 forlod Christiern sit land og rejste fra København. Byen blev belejret, men hans trofaste tilhængere forsvarede den som det sidste bolværk fra 10. juni 1523 til 6. januar 1524.

Christiern, som var gift med Elisabeth, søster til Karl V, der var landsherre i Nederlandene (samt konge af Spanien og kejser af det Tyske Rige), søgte tilflugt hos sin svoger. Denne anviste ham den lille by Lier ved Antwerpen som bopæl. Efter at have flakket om nogen tid, holdt Christiern sit indtog der 18.2.1525. En gammel bygning i Lier kendes endnu i dag som »Danmarksgården«.

Christiern havde ærgerrige planer om at tilbageerobre tronen, men det ville stadig ikke lykkes, fordi han manglede penge. Årsagen var bl.a., at hans kejserlige svoger blev ved med at udsætte udbetalingen af dronning Elisabeths lovede medgift.

Niels Halvegge deltog i forsvaret af København under Henrik Gøye (262), og efter kapitulationen fulgte han med Henrik Gøye til Bremen.

I marts 1523 havde Niels på opdrag af kong Christiern organiseret en straffeekspedition og ødelagt og plyndret den frafaldne biskop af Ros-

kilde, Lage Urnes besiddelser (230). Det gjorde ham så forhadet hos kong Frederiks tilhængere, at han ikke fik nogen fordel af de forholdsvis milde betingelser ved Københavns kapitulation. Hans arvegods blev konfiskeret, og han kunne ikke længere rejse ind i Danmark uden risiko (220).

Som skadeserstatning gav kong Frederik Niels Halvegges konfiskerede ejendomme i len til Lage Urne. En af disse gårde, i Hastrup (Snoldelev s., Tune h.), gav Lage Urne 10.7.1523 igen i len til Knud Pedersen Gyldestjerne, høvedsmand på Vordingborg (211). Efter Lages død fik hans bror, ridder Johan Urne, Niels' ejendomme i len (233).

En fuldstændig oversigt over Niels' besiddelser har vi ikke. I de kilder, vi har til rådighed, finder vi kun fire: Påstrupgård (Jørlunde s., Lyng h.) (262), Vester Egede (Tybjerg h.) (274), Værløse (Fakse h.) (212) og Hastrup (Snoldelev s., Tune h.) (211).

30.9.1524 skrev Hendrik Pogwisk, Herman Polle og Niels Pedersen, »Henrik Gøyes rytter«, et bønsskrift fra Bremen til kong Christiern, hvori de mindede om deres tro tjenester og den skade, de havde lidt derved. De bad om udfrielse af deres nød (213).

I april 1525 blev Niels' nevø Rolof Madsen taget til fange af Lübeckerne. Om aftenen den 13. april blev han forhørt, og dagen efter sendte borgmestre og råd i Lübeck en beretning om det til kong Frederik med den oplysning, at de havde planer om at føle ham endnu grundigere på tænderne »myt der scharpe« (219).

Af beretningen fremgår det, at Rolof havde været hos kong Christiern og i hans ærinde var blevet sendt til Bremen og Gotland. I Bremen havde han besøgt Henrik Gøye, der befandt sig der sammen med en række tro tilhængere, i stort bekneb for penge. Niels Pedersen var der også. Denne havde i Bremen allerede »fortæret« tre heste og pantsat de andre. Rolof skulle besøge Niels' søster på Møn på Niels' vegne og bede om penge til hendes bror. På Gotland skulle Rolof tale med Søren Norby, som stadig forsvarede Christierns sidste territorium der. Instruksen til Rolof og det medfølgende brev til Søren Norby fra 20. og 19.3.1525 er endnu bevaret (216, 215).

Af et brev af 29.3.1525 fra byen Lübeck til kong Frederik (217) fremgår det, at man allerede på det tidspunkt kendte til Rolofs besøg hos kong Christiern, og ved hjælp af håndlangere var man a jour med hans gøren og laden. Så det må have været meget nemt at tage ham til fange, da han på sin rejse havde passeret Oldesloe og var i nærheden af Lübeck.

Henrik Gøye blev 5.5.1525 forsonet med kong Frederik og tog tilbage til Danmark. Derved gik den kongetro kreds i Bremen i opløsning. Niels

tog til Lier, og i et bønsskrift til kongen, skrevet 30.11.1525 i Lier, betone-
 nede han endnu en gang den nødsituation, som han var kommet i på
 grund af sin kongetroskab. I Bremen havde han ikke alene mistet sine
 heste, men også sit harnisk og alt, hvad han ellers ejede. Han bad om fi-
 nansiel understøttelse og desuden om en anbefalingsskrivelse til hertug
 Albrecht af Mecklenburg, for at denne kunne mægle hos det danske rigs-
 råd og få dem til alligevel at lade Niels komme ind under kapitulations-
 betingelserne, så han fik sine besiddelser tilbage og kunne gøre dem i
 penge (220).

Ill. 30: Niels Pedersen (227). (A. Thiset, *Danske adelige sigiller fra det XV, XVI. og XVII. Aarhundrede*, Khvn 1905)

Hans Mikkelsen, tidligere borgmester i Malmö og nu råd og hofmester hos kong Christiern i Lier, anbefalede eftertrykkeligt kongen i et brev af 4.1.1526, at han af hensyn til den »offentlige mening« ikke skulle sende Niels bort med uforrettet sag. Åbenbart var Niels altså på det tidspunkt endnu i Lier (223). En liste over hofholdningen, udarbejdet af kongens sekretær Christiern Thomesen, nævner Niels Pedersen og stammer åbenbart fra den samme periode (222).³¹ Kongen havde på det tidspunkt helt sikkert andre ting at tænke på, for 19.1.1526 døde dronningen. 13.3 flyttede kong Christiern til Tyskland, hvor han opholdt sig mere vedvarende end i Lier, indtil 1529.

Hertug Albrecht må faktisk have fået anbefalingen, for næste livstegn fra Niels kommer fra Schwerin. Men der var åbenbart endnu ikke sket noget i sagen om tilbagegivelse af hans ejendomme. 26.12.1526 skrev Niels et brev fra Schwerin, sendt med Rolof Madsen, til kong Christiern, hvori han forelagde en plan om et angreb på den fjendtlige flåde i havnen derhjemme. Når flåden var blevet tilintetgjort, ville det være nemt at foretage en invasion af de danske øer fra Mecklenburg. Niels kunne sørge for skibe og mandskab, hvis kongen bare skaffede pengene (226).

I et brev af samme dato til Christierns søster Elisabeth, gift med markgreven af Brandenburg og svigermor til hertug Albrecht, bad Niels om, at hun ville anbefale Christiern planen (227). Men hele projektet blev lagt på hylden. Christiern havde jo ingen penge.

Ifølge Allen var Niels på det tidspunkt kaperkaptajn ved kysten af Mecklenburg, hvor han sammen med Niels Brahe, Hans Andersen og andre gjorde jagt på danske, svenske og lübske skibe.³²

I 1527 fik Niels imidlertid tilsagn om frit lejde af kong Frederik. Biskop Lage Urne blev oprørt og skrev straks 22.9.1527 et brev til kongen, hvori han mindede om, at Niels havde ødelagt hans biskoppelige gård Bistrupgård (ved Roskilde) og hans gods Svenstrup (Borup s., Ramsø h.). Han bad udtrykkeligt kongen om i det mindste at udskyde det fri lejde til denne fjende af landet, indtil han kunne gøre nærmere rede for sin klage (230). Niels' besøg i sit hjemland blev, så vidt vi ved, heller ikke til noget.

I et brev fra Sternberg 23.4.1528 meddeler ridder Niels Brahe (eller Brade) kong Christiern, at han har modtaget et brev adresseret til Niels Pedersen fra dennes søster (232).

I 1531 begav Niels sig dog ind på dansk område uden frit lejde. 9.5.1531 meldte ridder Mogens Gyldenstjerne, kongens lensmand på Akershus (ved Oslo) til kong Frederiks sekretær, Johan Friis, at han havde taget Niels Pedersen til fange i huset hos dennes søster Anna i Tom. Han havde imidlertid ikke låst fangen inde, men sluppet ham fri mod kaution. Videre skrev han, at han ikke havde planer om at føre Niels »pa fleskbencken« (237). I et følgende brev af 8.6.1531 skrev han, at Niels bare var »en fattyg rydermandsmand«, som der ikke var noget ondt i. Han foreslog, at kong Frederik skulle tage ham i sin tjeneste (238).

Forsoningen med kong Frederik kom i stand, hvad der senere kommer tydeligt frem ved behandlingen af arvesagen efter ham (262). Da kong Christiern i oktober 1531 endelig fra Nederlandene gjorde landgang i Norge – og bl.a. forhandlede med Mogens Gyldenstjerne på Akershus i november – var Niels allerede i tjeneste hos hans modstander. I hvert fald var Niels på det tidspunkt ikke i Norge mere. Christierns aktion blev en fiasko. Han blev taget til fange af sin onkel og sad i fangenskab lige til sin død i 1559.

Derefter bliver beretningerne om Niels meget sjældne. I en historiebog fra 1595 fortælles det, at Niels Pedersen Halvegge under Grevens Fejde i marts 1535 var kaptajn på et af admiral Peder Skrams skibe, som foretog en aktion mod Lübeck for Frederiks søn og efterfølger kong Christian III (246).

18. oktober samme år finder vi ham i Lüneburg. Han skrev den dag et brev, hvoraf det kan sluttes, at forskellige personer fra Christiern II's eksil var forsamlet der (247).

14.8.1538 stævnedes en Per Godskæ Awe Pedersen til Dysted for et beløb på 100 mark, som hans bror Niels Pedersen skyldte ham (248). Dette er det første, der tyder på, at Niels måske ikke levede længere.

I historien om sin bortførelse skrev Anna 10.7.1541,³³ at hun på det tidspunkt befandt sig på sin brors gård. Desværre beskrev hun ikke stedet nærmere, og det er heller ikke klart, om Niels selv levede på det tidspunkt. Åbenbart havde Niels i det mindste fået nogle af sine besiddelser tilbage (252). Måske var Niels død kort tid forinden og Anna, til visse andre familiemedlemmers fortrydelse, ivrigt i gang med at inspicere sit nye arvegodt.

I 1543 var Niels i hvert fald ikke længere i live. Det år tog Anna i sin egenskab af hans arving skridt til at få det konfiskerede gods Påstrup (Lyng h.) tilbage. I en dom fra kong Christian III af 8.11.1543 ræsonneredes, at ganske vist havde Niels forladt landet, da kong Frederik kom til magten, men senere var han alligevel vendt tilbage og havde også fået sine besiddelser returneret – lige som de andre, der havde forsvaret København under belejringen – og senere var han desuden trådt i Frederiks tjeneste. Så godset Påstrup blev nu også givet tilbage under forudsætning af, at Anna erstattede Johan Urnes enke de lån, som han havde afviklet i den periode, da han havde godset (262, 263).

I en fortegnelse over diplomer tales desuden om »kong Frederiks brev på en gård i Værløse (Fakse h.) af Niels Halvegges besiddelser«, udateret (212). Også dette vedrører uden nogen tvivl en af de konfiskerede ejendomme. Endelig solgte Svend Galde 26.5.1553 en gård i Vester Egede sogn (Tybjerg h.), som hans svigermor Anna Pedersdatter havde arvet efter sin bror Niels (274).

Det var dengang ikke ualmindeligt, at der blev byttet om på navnene Niels og Jens. Det kendes der mange eksempler på.³⁴ Også Niels Halvegge blev nogle gange betegnet som Jens: (223), (233) og (213, bagsiden). Dette fik *Danmarks Adels Aarbog* til at antage, at der skulle have været to brødre, Niels og Jens Halvegge, som begge skulle have tjent under Henrik Gøye i København. Der kan dog ikke være nogen tvivl om, at det drejer sig om en og samme person.

Under et brev fra de tre »ryttere« (213) (på tysk og helt sikkert ikke skrevet af Niels selv) er Niels' navn skrevet som »Nelus Persen«, hvad der peger på, at tyskerne (og også nederlænderne) opfattede hans navn Niels som en form af Cornelis (og ikke af Nicolaus). Dette er vigtigt at vide, når man skal identificere hans efterkommere.

Anna Pedersdatter

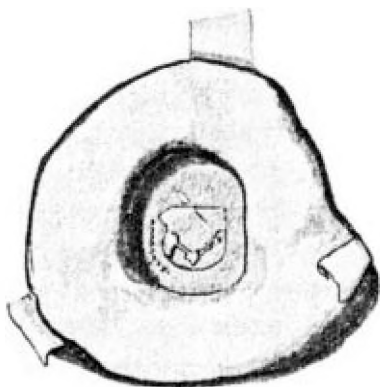
Rolof Madsen sagde i den omtalte tilståelse, han blev aftvunget 13.4.1525 (219) vedrørende Niels Pedersen, at dennes søster Anna på det tidspunkt var en 30-årig jomfru, som boede hos Anders Bille (på Stegehus, Møn) og var i tjeneste »by der olden konyngynnen«, dvs. hos dronning Christine, mor til kong Christiern II. Faktisk finder vi i dronning Christines hofholdningsregnskaber følgende udgifter til Anna Pedersdatter:

(1520)	et stykke læder	(207)
(1520)	7 mark for at hun kunne efterkomme invitationen til et bryllup	(208)
2.11.1520	31 sk. for et vindue i hendes værelse	(206)
11.11.1521	18 mark i løn	(209)

Seks år senere var hun enke. I breve af 9.5. og 8.6.1531 (237, 238) til Johan Friis, sekretær for kong Frederik I, plæderede ridder Mogens Gyldenstjerne for, at Anna skulle beholde et af de sogne, hendes mand Oluf Galde havde haft, nemlig Råde sogn (ved Oslo), hvor hendes eget gods Tom lå. Det gav resultat: 13.11.1531 fik hun Råde sogn i len på grund af de tjenester, hendes mand havde vist mod fyrste og fædreland (239). Samtidig udgik der et brev, der formanede »kongens tjenere og bønder i Raade sogn« til at adlyde hende (241).

24.11.1531 meldte Mogens Gyldenstjerne kong Frederik, at Annas foged Oluf Sort – dermed mentes altså fogeden i Råde sogn – med held havde forsvaret sig mod tilhængere af kong Christiern II, der havde gjort landgang i Norge (240).

Oluf Galde til Tom, ridder og rigsråd i Norge, kongelig lensmand på Akershus (ved Oslo), var i 1524 gået over fra kong Christierns parti til kong Frederiks. Han levede endnu i 1529. Han havde tidligere været gift

Ill. 31: Anna Pedersdatter Halvegge (250,252). (A. Thiset, *Danske adelige sigiller fra det XV., XVI. og XVII. Aarhundrede*, Khvn 1905)

med Ulvilde Friis. Med hende havde han en søn Svend.³⁵ Oluf havde fået Råde i len 23.8.1527 (229).

27.5.1540 lånte Anna Pedersdatter til Tom 500 mark af Knud Rud til Korsør (Slagelse h.), og til gengæld pantsatte hun sit arvegods i Gerringe, Havlække og Østofte (alle i Fuglse h., Lolland) (250). Men der blev problemer, da hun mistede alle disse ejendomme. I et diplom af 10.7.1541, udstedt i Korsør til Knud Rud, forklarede hun, at hendes nevø Claus Ulfeldt med magt havde bortført hende fra hendes brors ejendom til sin egen gård i Elmelunde (Mønbo h.). Der havde han tvunget hende til at give afkald på sine besiddelser (252).

Overladelsen af Annas ejendomme (251) blev bekræftet i et diplom af 18.1.1542 (255). Det drejer sig nærmere bestemt om tretten gårde, alle på Sjælland og Lolland: i Gerringe (Tirsted s., Fuglse h.), Ørsted (Ramsø h.), tre i Havlække (Fuglse h.), to i Ølby (Højelse s., Ramsø h.), i Vindinge (Tune h.), i Ørslev (Slagelse h.), i Lyderslev (Stevns h.), i Årslev (Slagelse h.), i Elmue (Roholte s., Fakse h.) og hovedgården Grønholt i Dystved (Toksværd s., Hammer h.). Hvordan Anna er kommet i besiddelse af alle disse ejendomme – og hvordan Claus retfærdiggjorde sine krav – vides ikke. Vi ved kun, at hendes gods Grønholt stammede fra slægten Paris.

Knud Rud kom hende til hjælp og gav hende 2.2.1542 endnu et lån mod det sandsynligvis noget tvivlsomme pant i to gårde i Ølby (Højelse s., Ramsø h.), en gård i Høng (Finderup s., Løve h.) og en gård i Vanløse by, (Tåstrup s., Merløse h.) (256). De to sidstnævnte var sandsynligvis undsluppet Claus' opmærksomhed.

En anden gård, tilhørende Anna, som Claus havde overset, men som nævnes i diplommet (250), lå i Østofte (Fuglse h.). Hermed er antallet af Annas gods kommet op på 16 gårde.

Et år efter bortførelsen indgik man et kompromis. Ifølge et diplom af 16.6.1542 beholdt Anna alle sine ejendomme. Hvis hun og hendes datter skulle dø uden arvinger, ville Claus være eneste arving til besiddelserne på Lolland og Sjælland (ikke dem i Norge) (258). Blandt vidnerne var ridderne Knud Rud og Anders Bille. Dette aktstykke er kun kendt fra en vidisse, udstedt 1.6.1544 på Tom af præsten i Råde sogn, som nu blev betegnet som Svend Galdes ejendom (264). Overenskomsten fik ingen virkning, da Anna fik efterkommere i mange generationer.³⁶

Anna gjorde sit bedste for at »kradse ejendomme (altså indtægter) sammen«. 15.10.1542 udbad hun sig en retslig udtalelse om rettighejderne til det forsømte gods Grønholt (Dysted, Toksværd s., Hammer h.), som hendes »morbror« (!?) Jørgen Ovesen (Paris) havde ejet i fyrre år (261).

Derefter forsøgte hun at bemægtige sig gården Påstrup (Jørlunde s., Lyngø h.). Den havde tilhørt hendes bror Niels Halvegge, men var blevet konfiskeret, da han var forblevet tro mod kong Christiern II. I retsstriden blev hun repræsenteret af ridder Anders Bille. Kongens dom af 8.11.1543 genindsatte hende i hendes rettigheder som sin brors arving, på den betingelse, at hun skulle erstatte det oprindelige pant. Blandt vidnerne var Mogens Gyldenstjerne (262).

Da hendes stedsøn Svend Galde 1.6.1544 blev betegnet som ejer af Tom, må Anna være død i begyndelsen af 1544. Svend fik 2.3.1545 Råde i len (265).

I diplommet af 1540 (250) var der tale om Annas barn, og i kompromiset af 1542 (258) er hendes datter nævnt. Af de følgende aktstykker fremgår det, at Anna havde en datter, der også hed Anna Pedersdatter og var gift med hendes stedsøn Svend Galde.

28.6.1546 kvitterede Svend Galde (til Tom) ridderen Knud Rud for 700 mark i forbindelse med en gammel gæld, Svends svigermor havde efterladt sig (269). To dage senere skrev han et udførligt takkebrev, hvoraf det fremgår, at hans forhold til hustruen lod noget tilbage at ønske (271). Måske var ægteskabet kun blevet indgået i forbindelse med kompromiset af 1542, og på baggrund af Annas mors død er det måske sket overilet. Da den unge Anna i 1540 endnu blev betegnet som barn, må hun også have været ret ung ved brylluppet ca. 1545.

I et udateret diplom solgte Svend fire af sin svigermors gårde til Knud Rud: to i Ølby (se ovenfor), en i Vanløse by (idem) og en i Vindinge ved Roskilde (270).³⁷ Og igen 26.5.1553 solgte han en gård, der havde tilhørt svigermoderen, til Hans Bernekov. Det var denne gang en gård i Vester Egede sogn (Tøjbjerg h.), som hun havde arvet efter sin bror Niels Pedersen (274).

Den meget forvirrende kendsgerning, at Annas datter også hed Anna Pedersdatter, betyder, at Anna må have haft en mand ved navn Peder, tilsyneladende kort tid, før hun blev gift med Oluf Galde. Og ganske rigtigt: 30.11.1526 fik Annas halvbror Awe anvist hendes arvegods, fordi hun uden sin families samtykke havde giftet sig med en bondekarl (225)!

Det er i høj grad værd at lægge mærke til, at hun gentagne gange fik megen støtte af Anders Bille og Knud Rud. I et brev til Knud Ruds kone fru Dorothe Madsdatter Bølle kaldte hun hende »myn allerkerste søster« (380). Ifølge *Danmarks Adels Aarbog* (1893: Galde) levede den yngre Anna endnu i 1580.

Efterkommere af Niels Pedersen

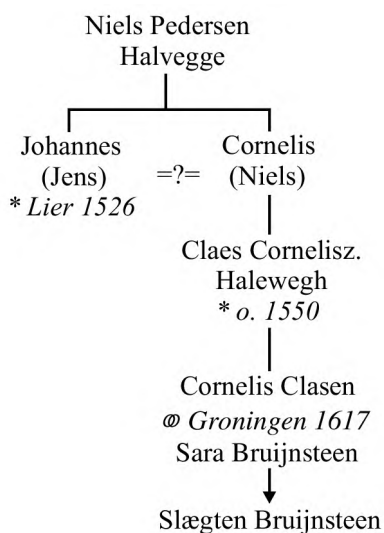
Skønt der er mange oplysninger om Niels' liv, kommer det ingen steder klart frem, om han nogensinde var gift eller havde børn, tværtimod. An-

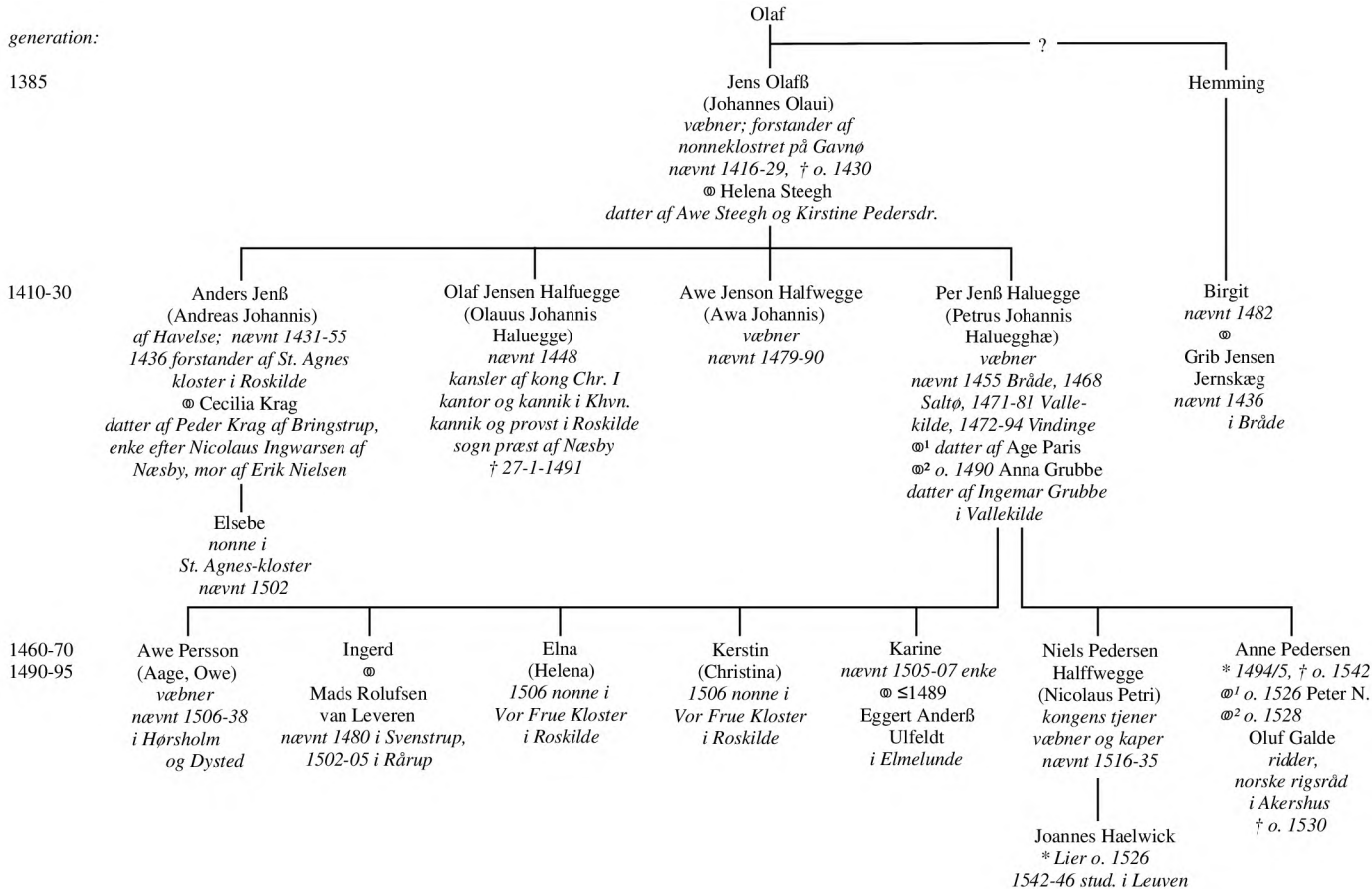
nas rolle som hans arving peger tydeligt på, at han døde uden efterkomere.

Alligevel må han have fået en søn, som hans familie i Danmark måske ikke vidste noget om, nemlig i det allerede omtalte Lier. Jeg slutter dette af en indførsel i Leuven universitets matrikel: »24.8.1542: Joannes Haelwick Lirensis« (260). I universitetets bogholderi er Johannes Haelwick fra Lier nævnt indtil 1546.

Navnet (der er næsten ingen forskel på udtalen af dansk Halveg og flamsk Haelwick), fødestedet Lier (hvor det danske hof havde sin residens) og årstallet (som passer godt med fødselsåret 1526) gør det højst usandsynligt, at der er tale om et tilfælde. Vi har set, at Niels i 1525-26 tilbragte en rum tid i Lier. Lier var en ganske lille by. I 1526 talte den i alt 1336 beboede huse. Andetsteds i Brabant (Zoutleeuw) fandtes der ganske vist allerede en familie Haelwyck, men den er godt kendt, og Johannes hørte tydeligvis ikke til den.

Så dukker der en generation senere en Claes (= Nicolaus) Cornelis Halewegh, født omkring 1550, op i Krewerd (provinsen Groningen) (365). Halewegh er temmelig unederlandsk, men i den lokale udtale ligner navnet det flamske Haelwick og det danske Halveg. Når man tænker på, at Niels på dansk er en forkortelse af Nicolaus og på tysk en forkortelse af Cornelis, er sammenhængen indlysende. Det ene og det andet fører til en forsigtig antagelse af den sammenhæng, der ses i skemaet. Og her er det meget muligt – endda sandsynligt – at Jens og Niels igen er en og samme person.³⁸

I Groningen omgikkes man efter vore dages opfattelse på en mærkelig måde med slægtsnavnene. Det fik blandt andet til følge, at efterkommerne efter Cornelis og Sara fik Saras slægtsnavn Bruijnsteen.³⁹ De har efterkommere den dag i dag.

Den borgerlige familie Halvegge

Oluf Ovesen

Det første medlem af den borgerlige familie Halvegge, der findes i litteraturen, er Niels Olufsen (1534-1590, se de følgende afsnit). Da jeg søgte efter hans herkomst, blev jeg altså interesseret i en Oluf Halvegge, der levede i første halvdel af det 16. århundrede. Hvis vi antager, at vi her faktisk har at gøre med en gren af den »yngre slægt«, er den eneste, der endnu kunne have ukendte efterkommere, væbneren Awe Pedersen.

Det tidligere beskrevne diplom af 22.1.1506, hvori børnene af Peter Jensens første ægteskab gav en donation til Bartholomæus-altret, har på bagsiden en interessant påskrift, hvoraf det ses, at fru Anna fra Vindinge og kannikken Olaf Halvegge også har givet en donation til dette alter (184).

Fru Anna var utvivlsomt Anna Pedersdatter på den tid, da hun stadig boede hos sin far i Vindinge. Olaf Halvegge kan ikke være Annas onkel af samme navn, da han allerede var død i 1491. Det er derfor klart, at der her er tale om Niels Olufsens hidtil ukendte far. Her må vi tænke på, at herredagene i Odense foregreb Reformationen af 1536 og allerede i 1527 gjorde en ende på den danske gejstligheds cølibat, så at kirkens folk kunne gifte sig og legitimt få børn. Men en adelig status for efterkommerne er vel gået tabt på den måde.

Ved søgningen efter kannikker med fornavnet Olaf i den relevante periode fandtes kun en, der kunne komme på tale: Oluf Ovesen, kannik i Roskilde. Hans patronym (Ove = Awe) gjorde på mirakuløs vis en tilslutning til den »yngre slægt« mulig. Men lad os først se på, hvad der vides om ham, før vi indlemmer ham som medlem af slægten Halvegge. Oluf Ovesen (hyppigt Offesen eller Offonius) er ikke nogen ukendt mand i den biografiske litteratur.⁴⁰

Ifølge hans gravsten i Roskilde domkirke døde han 14.10.1575 i sit 81. leveår, så han må være født i 1494 (eller i slutningen af 1493) (316). Ved eksekutionen af hans testamente viser det sig, at han kom fra Åhus (Vilands h., Skåne) (325). Andetsteds nævnes Odense (lat. Ottonia) som hans fødested, en følge af en fejllæsning af teksten på hans gravsten (Ottonius i stedet for Offonius), især af Pontoppidan.⁴¹

Ligeledes får man at vide af gravstenen, at han var lærer i København og Roskilde i 24 år og i 18 år var kantor ved Roskilde domkapitel. I litte-

raturen går man ud fra, at disse perioder ligger i forlængelse af hinanden, og man kalder ham rektor (!) fra 1533-57 og kantor 1557-75. Der er forskellige opfattelser af, hvornår han flyttede fra København til Roskilde. Ifølge Rørdam⁴² og Bricka flyttede han i 1544. Ifølge Bloch⁴³ og Gjessing⁴⁴ skete det i 1556, og han ledede således skolen i Roskilde i kun et år. Autentiske oplysninger om dette synes ikke at eksistere.

Vor Frue latinskole i København blev administreret af universitetet. Derfor fandt vi der (1539-40) 20 daler bogført til »mester Oluff Scholemester som lenge oc trolige tient haffuer her i scholen tiill hielp« (249).

Fordi han stammede fra Skåne, betegnedes han også som Oluf Skønning. Ifølge Rørdam⁴⁵ var Oluf Skønning i 1541 »Skolemester i Kjøbenhavn og Vikarius til S. Andreas' Alter«, og han forekommer allerede fra ca. 1530 som vikar.

Dr. Niels Hemmingsen tilegnede i 1571 sin gamle ven Oluf Offesen 2. udgave af sit skrift *Demonstratio indubitatae veritatis*⁴⁶ og udbredte sig i sin indledning udførligt om tiden for 30 år siden, da de daglig indtog deres måltider sammen i fællesskab med nogle andre venner og imens især talte om Davids salmer (308). Det foregik, efter at Niels Hemmingsen var vendt tilbage efter sit ophold hos Melanchton (1543). Altså må dette have været en del af Oluf Ovesens dagligliv i tiden 1543-44.

6.1.1557 meddelte domkapitlet kongen, at de af de to kandidater, kongen havde foreslået, havde valgt Oluf Ovesen til kantor som efterfølger af Niels Friis (278). 8.1.1557 bekræftede kongen den endelige ansættelse (279).

I en oversigt fra 10.8.1558 over embedsboligerne, hvor kannikkerne og vikarerne ved Vor Frue kirke boede, var Olufs bolig et af de mange huse, der var i dårlig stand: »her Oluff Skoning resurrectionis gaardtt er oc forffalenn«. Han rådede også over en bolig i Roskilde: »mester Oluffs gaardtt y Raaskilde haffuer hielp behoff paa tagett« (281).

I universitetets regnskab for 1559-60 er Oluf Ovesen opført som kantor i Roskilde (284), og 20.8.1563 bekræftede han, ligeledes med titel af kantor, et diplom med sit segl (293).

Som kantor havde han åbenbart noget at skulle have sagt med hensyn til bispestolens faste ejendomme. 29.9.1565 udlejede han for 8 mark om året en gård i København, der tilhørte St. Johannes altret i Vor Frue kirke (298). Og 4.8.1568 meddelte kongen ham, at han ville overtage fire gårde i Bjergesø (Skippinge h.) fra kapitlet i Roskilde; disse gårde havde betydning for Dragsholm slot (304).

I et udførligt diplom af 7.8.1572 fastsatte kapitlet på kong Frederik II's befaling, hvilke skatter og afgifter der skulle bruges til lønninger til kirkens funktionærer. Blandt dem var sammen med kantor Oluf Ovesen

også hans – formodede – søn, kannikken Niels Olufsen. Til kantoren skulle årlig erlægges af Vallekilde sogn: 3 pund korn, 6 lam og 6 gæs, og af præsten i Stillinge: 4 pund korn, 1 pund havre, 10 lam og 10 gæs (310).

Ved hans død 14.10.1575 blev både kantoratet og kanonikatet ledigt. Kanonikatet, hvor han i sin tid havde efterfulgt dr. Hieronimus Thener,⁴⁷ blev nu ved en kongelig bestemmelse af 18.10.1575 givet til Dr. Peder Sørensen, kongens livlæge. Da denne nu forlod sin tjeneste hos kongen, måtte han slå sig ned ved domkirken (318). Disse begivenheder gør det tydeligt, at kapitlet havde ændret karakter efter Reformationen. I stedet for at være en indtægtskilde for gejstlige, blev det til en slags pensionskasse for honoratiores, først og fremmest folk, som kongen ville bevise sin gunst.

Besættelsen af hans stilling som kantor gav flere problemer: Den normale procedure var, at kapitlet valgte en mand, hvorpå den endelige udnævnelse blev bekræftet af kongen. Men nu lod kongen, samtidig med sin bestemmelse om kanonikatet (som han åbenbart selv kunne råde over), den anbefaling tilgå kapitlet, at man skulle vælge magister Iver Bertelsen, abbed i Sorø kloster, til kantor (317). Derpå fulgte nu 23.10.1575 en mødeindkaldelse til kannikkerne, der boede meget spredt: De skulle samles til en rådslagning (319). Kandidaten selv skrev 9.11.1575 et brev til de ledende personer på universitetet (321); disse var også medlemmer af kapitlet.

Sandsynligvis følte kapitlet sig manipuleret. De løste dette problem på den måde, at de ignorerede kongens kandidat, men selv valgte en, der stod kongen endnu nærmere og derfor ikke kunne afvises af ham: hofprædikanten magister Christoffer Knopf (allerede kannik i Århus), der ligeledes var nær ved at skulle pensioneres (322).⁴⁸

13.5.1577 fordybde en kongelig ret i Ringsted sig i Oluf Offsens testamente (325). Der blev forelagt et brev fra bystyret i Åhus, hvoraf det fremgik, at Oluf kom derfra, og at han havde to niecer, der var i live endnu, Seine og Anne, døtre af hans bror Niels Offis (320). I testamentet havde de kun fået tilkendt hver et legat på 20 daler. Yderligere var det pålagt testamentets eksekutorer at uddele et betragteligt beløb til fattige og andre trængende. Endelig forlangte niecerne klarhed over deres retigheder. Der var desuden et brev fra kongen, hvori der stod, at den manglende vedligeholdelse af den embedsbolig, Oluf havde haft, der tilhørte Vor Frue kapels præbende,⁴⁹ samt af kantorboligen skulle betales af boet. Boet blev vurderet til 750 daler. Retten mente, at der ikke ville blive meget til overs af det, og pålagde eksekutorerne, da de gik til værks, at rette sig meget nøje efter testamentet.

I et brev fra kongen af 1578 blev det pålagt professorerne ved universitetet at oprette et legat på 300 daler, som Oluf Ovesen ved kodicil havde bestemt til trængende elever ved latinskolen i København, men som han havde forsømt at tage med i sit testamente (330). Beslutningen kendes ikke, men det viser sig, at Vor Frue Latinske Skole i 1582 har modtaget et legat på 200 rigsdaler, skænket af »Olle Ollesen« (335).

Desværre står det ingen steder helt klart formuleret, at Niels Olufsen var søn af Oluf Offesen. Men efter min mening kan der ikke være ret megen tvivl. Oluf passer som en brik i et puslespil ind i hullet mellem de to dele af slægten. Der er også en påfaldende analogi mellem Olufs og Niels' karrierer. Begge blev magistre, havde således universitetsuddannelse og blev også ved med at færdes i universitetsmiljøet. Begge var kanniker ved domkapitlet i Roskilde, og begge var rektorer ved latinskolen i denne by.

Oluf var født i 1594, altså stort set samtidig med sin »halvtante« Anna, så at en samtidig donation til »familie-altret« ikke ville være ulogisk. Familien har uden tvivl tidligt besluttet, at Oluf skulle være gejstlig, og skaffet ham et kanonikat. Det er vel også hans far, der har bragt donationen til Bartholomæus-altret i orden. Derved blev navnet Halvegge en gang for alle slået fast for ham. Derefter blev Oluf kun kaldt ved patronymet Offesen.

Bricka hævder, at Oluf var ugift, men denne påstand bygger tydeligvis kun på den tanke, at det modsatte aldrig nævnes, og at det var to niecer, der optrådte som arvinger. Heroverfor peger en nøje tolkning af dommen af 13.5.1577 på, at niecerne aldrig præsenterede sig som universalarvinger, men kun udbad sig klarhed om deres legat, som de endnu ikke havde fået udbetalt. At en hustru ikke nævnes i arkivalierne, er der ikke noget besynderligt ved på den tid, og især ikke hvis denne var død tidligt.

At Niels ikke udtrykkeligt omtales som arving er naturligvis kedeligt for os. Vi har ikke selve testamentet. Oluf var tilsyneladende af den opfattelse, at hans søns eksistens var tilstrækkelig sikret, når han var medlem af domkapitlet. Derfor ønskede han at give, hvad han efterlod, til velgørenhed. Niels var i øvrigt en af testamentets tre eksekutorer!

Om Olufs far, væbneren Awe Pedersen, vides der så lidt, ud over at han nævnes nogle gange på Sjælland, at man netop derfor kan antage, at han tilbragte størstedelen af sit liv et andet sted (det vil altså sige i Skåne). Også de første fyrre år af Olufs eget liv ligger i mørke. Måske ligger der mere om far og søn gemt i svenske arkiver.

Niels Olufsen

Niels Olufsen døde ifølge sin gravsten i Roskilde domkirke 18.10.1590 i en alder af 56 år, så han må være født i 1534 (eller i slutningen af 1533).

Han var født på Halsnæs, en halvø på nordkysten af Sjælland. Når vi regner med, at hans far havde været lærer i København og Roskilde i 24 år, da han i begyndelsen af 1557 blev kantor, må han altså allerede have forladt Halsnæs i 1533. Det var på den tid ikke ualmindeligt, at man noterede tingene lidt unøjagtigt, så vi sætter Niels' fødselsår til »omkring 1533«. Det kan heller ikke udelukkes, at Olafs tid som lærer og hans tid som kantor delvis faldt sammen.

Ifølge samme gravsten havde Niels været elev i latinskolen i Roskilde, hvorefter han forblev knyttet til denne skole i fem år som hjælpelærer (hypodidasculus). Efter at have været væk derfra i otte år blev han ansat ved samme skole som lærer. Derefter var han i tre år rentemester ved Duebrødre hospital (348).

De otte år, hvor han var væk fra skolen, 1558-66, har han åbenbart brugt til fortsatte studier. I 1558 pålagde dronning Dorothea Københavns Universitet at give Niels Olufsen fri kost og logi i Helliggesthuset sammen med de andre studenter der (283). I dette kloster havde tyve studenter gratis kost og logi ved hjælp af en kongelig donation. 13.8.1563 blev Niels immatrikuleret ved universitetet i Wittenberg (292). Sandsynligvis var han blevet sendt derned af sit eget universitet, da han var i den afsluttende fase af sit studium.

Det følgende år publicerede han i Wittenberg et digt i anledning af rektor ved latinskolen i Roskilde Anders Lauridsens bryllup. Titlen lød: *Carmen gratulatorium ad Andream Laurentium* (297).⁵⁰

Da der 15.10.1565 kom tre andre studenter fra København til Wittenberg, havde de besked med til Niels om, at han skulle vende tilbage (299). I mellemtiden havde han taget magistergraden. To danske studiekammerater i Wittenberg, Povl Pedersen Ålborg og Anders Lemvig, skrev et latinsk digt til ham til afsked: *Propempticon* (301).⁵¹

Da han var kommet hjem til sit fædreland, blev han lærer ved sin gamle skole. 1.5.1567 fik han med en kongelig forordning tilkendt et kanonikat ved domkirken i Roskilde. Det var blevet ledigt, fordi den tidligere indehaver dr. Hieronimus Thenner var faldet i unåde (302). Samme år giftede Niels sig.

I 1569 efterfulgte han Anders Lauridsen og blev rektor ved sin skole. Hans tiltrædelsestale udkom på tryk, mærkeligt nok i Wittenberg. Den var tilegnet de meget ærede medlemmer af kapitlet. Blandt dem kantor magister Oluf Offesen. Titlen var: *Oratio de necessaria scholarum conservatione* (306).⁵²

Blandt sprogkyndige har Niels erhvervet sig et stort navn, fordi han, mens han var lærer, skrev den første danske verslære, tydeligvis et hjælpemiddel i undervisningen. Bogen, der aldrig kom på tryk, er gået tabt,

men i *Det danske Sprogs Rimkunst* af præsten og salmedigteren Peder Jensen Roskilde står der uddrag af Niels' værk. Heraf kan man se, at han også komponerede melodier til sine eksempler på digte.⁵³

At Niels Halvegges litterære fortjenester ikke er blevet glemt, selv om hans skrift er gået tabt, skyldes et læserbrev i månedsbladet *Minerva* fra 1797.⁵⁴

Desuden har han skrevet digte og andre værker på latin. Vi har allerede nævnt hans tiltrædelsestale og digtet til hans forgængers bryllup. I 1585 udkom hans *Libellus de Patefactione Divina* (341) i København.⁵⁵ Denne bog tilegnede han den unge kronprins Christian IV. Denne gestus blev 8.3.1585 belønnet med en kongelig gave på 20 dlr. (340).

Yderligere nævnes hans værk *Oratio ad Deum æternum*, København 1570,⁵⁶ i et gammelt bogkatalog af Klavs Lyskander. Men der kendes imidlertid ingen bevarede eksemplarer af dette værk (307).

Hans tid som rektor afsluttedes, da han i 1574 af Roskilde domkirkes prælater og kapitel blev udnævnt til rentemester for Duebrødrehospitalet i Roskilde. Efter at han var taget i ed, kom 14.5.1574 den kongelige bekræftelse (312). Denne arbejdsopgave varede kun i tre år. 25.2.1577 kom den kongelige resolution, at dr. Matz Povelssen, ligeledes kannik i Roskilde, skulle udnævnes til hans efterfølger (324).

Da biskoppen af Trondheim, Hans Gaas, havde brug for assistance på grund af sin høje alder, var Niels Olufsen en af de fem personer, der for universitetets konsistorium kom i betragtning som kandidater 15.8.1578 (328). I 1582 findes han på en liste over Roskilde domkirkes præbender (336). 14.4.1583 omtales han og magister Frans Nielsen som eksekutorer af en medkanniks testamente (337). 6.1.1590 havde han et stykke jord, der tilhørte kapitlet, i forvaltning (346).

Efter hans død 18.10.1590 (348) fik den tidligere hofprædikant magister Albrit Hansen tildelt hans kanonikat ved en kongelig resolution af 30.10.1590 (349).

Niels' kone nævnes på deres fælles gravsten i Roskilde domkirke. Hun hed Gyde Esbernsdatter. Hun var gift med ham i 23 år, hvad man kan slutte, fordi de blev viet i 1567. Der var fire sønner og syv døtre i ægteskabet. Ulykkeligvis er hendes dødsdato og alder ulæselig (348). Men hun levede i hvert fald endnu i 1619 (373).

I universitetets nekrolog over deres søn Esbern Nielsen nævnes faderen Nicolaus Olai også som kurator for dominikanerklostret i Roskilde. Hans mors navn staves der Judith Esberni, og der står, at hun var datter af Esbern, kongelig skriver ved præfektoret i Roskilde (378). Sandsynligvis var faderen Esbern Olsen, vikar i Roskilde, død i november 1561 (290).

Niels kaldes i alle danske tekster Niels Olufsen (en enkelt gang Olsen), men i de langt mere formelle latinske tekster kalder han sig konsekvent Nicolaus Olai (af og til Olaus) Halvegus.

Esbern Nielsen

Da Esbern Nielsen var død, publicerede Københavns Universitet 7.2.1648 en nekrolog, hvori hans levnedsløb skildres:

Esbern blev født 10.8.1579 kl. 7 om morgenen i Roskilde som søn af de ovenfor beskrevne forældre. Da han var fire år gammel, døde hans far. Hans mor ansatte en huslærer til ham, som han blev undervist af, til han var 10 år. Derefter gik han i skole i sin hjemby.

I 1603, da han var næsten 23 år gammel, begyndte han at studere ved Københavns Universitet, først filosofi, men han skiftede dog snart til medicin. Tilsyneladende fik han så godt et forhold til sine unge studiekammerater, at Axel Rosenkrantz til Glimminge ansatte ham som privatlærer for sine sønner Olaf og Palæmon Rosenkrantz, da de studerede i Wittenberg i 1604.

Da de kom tilbage to år senere, fik han omgående en lignende opgave for Tyge Brahe, søn af Axel Brahe til Elved. Med denne student rejste han til Wittenberg igen i 1606 og drog derefter fra 1607 rundt i Tyskland og Frankrig, fra universitet til universitet. I 1611 kunne han selv promovere og blive doktor i medicin i Basel.

I 1613 vendte han tilbage til sit fædreland, hvor han drev en lægepraksis. Fem år senere giftede han sig med Dorothea Petri, enke efter dr.med. Andreas Lemvicensis. Hans kone døde i 1625. Han selv fik 17.1.1648 sandsynligvis en lungebetændelse, som han døde af 30.1, henimod kl. 11, i en alder af 69 år og 6 måneder. Alt det ovenstående vides fra nekrologen (378).

Desværre er der nogle betænkelige modsigelser. At han ifølge sin gravsten ikke døde 30. januar, men 29., at han da (hvis fødselsdatoen er korrekt) ikke var 69½, men 68½ år gammel, og at han i 1603 blev 24 år og altså ikke kunne være »næsten 23 år«, er kun småting. Meget vigtigere er den påstand, at hans far døde, da han var fire år. Vi ved jo, at Niels Olufsen først døde i 1590. Derom kan der ikke være tvivl, og heller ikke om hans forældres identitet. Det er også utilfredsstillende, at vi ikke får nogen redegørelse for hans gøren og laden mellem hans tiende og 23. leveår. Han kan vanskeligt have været elev i latinskolen i hele 13 år.

Efter at han 31.1.1603 havde bestået sin studentereksamen (353), blev han 6.6.1603 indskrevet i Københavns universitets *matricula regiæ communitalis* (354).

10.3.1604 optrådte han som opponenter ved Christen Hansens Ribers disputats (355).

At han kom til Wittenberg bekræftes af Wittenberg universitetets matrikel, hvor han blev indskrevet 8.12.1604 sammen med brødrene Rosenkrantz (356). Hvis han også har været i Wittenberg i 1606 sammen med Tyge Brahe, kan det kun have været for en meget kort tid, for samme år står han i matriklen i Jena (357).

I den dagbog, hvori dr. Mads Jensen Medelfar beskrev sine udlandsrejser, står der, at han 10.4.1608 (*stilo novo*) traf Esbernus Halvegus i Jena (358).

I matriklen i Basel findes han i 1611 (360). 28.5.1611 promoverede han der med dissertationen *De sacro morbo et igni disputatio* (363)⁵⁷ og blev doktor i medicin (361). I sommeren 1611 finder vi ham sammen med Tyge Brahe i matriklen i Orléans (362).

I *Acta Consistorii* fra Vor Frue kirke i København finder vi den meddelelse, at dr. Esbern og Niclaus Eggebrecht 13.3.1619 fik tilladelse til at benytte den kirkebænk, der var reserveret til universitetet og tidligere havde været benyttet af dr. Frederik Severinius, mod at betale et årligt bidrag. Men de skulle aflevere bænken, hvis der var professorer, der gjorde krav på den (367).

I dr. Christoffer Dybvads dagbog kan man læse under 11.5.1620, at denne har lånt 300 dlr. af dr. Esbern og nu har tilbagebetalt 40 dlr. i rente for 2 år. Han måtte beholde beløbet i 1½ år endnu for 6 % i årlig rente (368).

I deres testamenter af 19.9.1617 og 3.5.1618 bestemte brødrene Palle og Niels Pedersen (Quist), at deres søster Dorothe Pedersdatter, enke efter dr. Anders Lemvig, skulle have brugsret til, hvad de efterlod, men i øvrigt skulle det anvendes til forskellige legater (364, 366). Dr. Esbern Nielsen, der i mellemtiden var blevet gift med Dorothe (som underskrev sig »Dorothe Doctors« og ifølge Ehrencron-Müller⁵⁸ var en datter af Peder Nielsen i Århus) anfægtede dette testamente. Imidlertid blev det sat i kraft uændret ved en dom af 15.7.1620 fra universitetets konsistorium (369). Hvis han havde giftet sig med denne enke, som var så gammel, at hun kunne have været hans mor (hendes første ægteskab blev indgået i 1578!), for hendes mange penges skyld, må denne dom have været en stor skuffelse for ham.

Ved en kongelig resolution af 26.2.1624 fik dr. Esben Nielsen stillet det første kanonikat ved Århus domkirke, der blev ledigt, i udsigt. Til gengæld skulle han stille sig til rådighed som læge ved Børnehuset i København (370). Ifølge Carøe⁵⁹ og andre, der har brugt denne kilde, skulle dr. Esbern have været læge ved Børnehuset fra 1617 til 1621; helt klart en fejltagelse.

Omkring 1630 var Esbern Nielsen involveret i en retssag, fordi hans svoger Richort Meckelborg beskyldte ham for ikke at leve op til sine for-

pligtelser som væрге for en anden svoger Jørgen Busks bo. Ved hjælp af en dom, afsagt 8.9.1632 af Københavns Universitets konsistorium, får vi indblik i en dramatisk del af Esberns liv:

Esbern Nielsen havde tre svogre, der hver var gift med en af hans søstre: Jørgen Busk, Richort Meckelbog og Søffren Fox. Den sidstnævnte havde en bror Hans (Jørgensen) Faxe, gejstlig, gift med Signe (Signilla).

I 1619 blev København ramt af en pestepidemi, der kostede Jørgen Busks kone, to døtre og en tjenestepige livet. Jørgen selv flygtede 8.6.1619 hen til sin svoger Hans Faxe i Roskilde, men var dog åbenbart allerede blevet smittet. Han døde 11.6. Forinden havde han bedt Esbern holde øje med hans hus, kælder og handelslager af vin. På Hans Faxes opfordring kom Esbern nu også til Roskilde med sin husstand og arrangerede Jørgen Busks begravelse.

Derpå aflagde han et kort besøg i Sorø for at ordne Jørgens 17-årige søn Niels og dennes lærers anliggender efter opfordring fra bedstemoderen (Niels Olufsens enke!) og drengens tante.

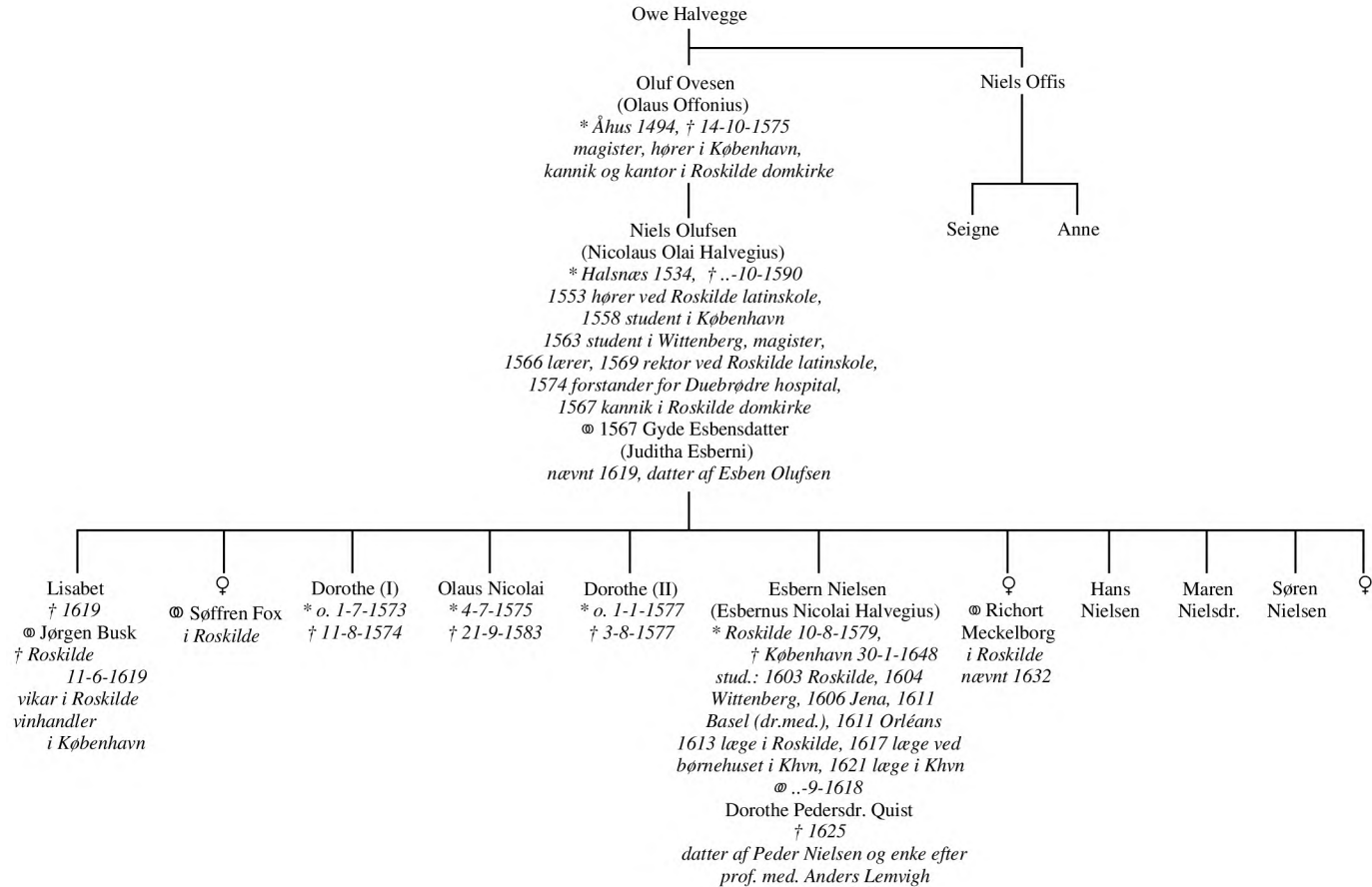
1.11.1619 tog han tilbage til København med hele sin husstand. Efter at han også der havde ordnet forskelligt for sin afdøde svoger, blev Jørgens nabo, Jørgen Danielsen, af borgmestre og råd i København indsat som forvalter af boet. Esbern forsvarede under retssagen det standpunkt, at han ganske vist nødtvungent havde ordnet forskellige anliggender for den afdøde og hans søn, men aldrig formelt havde været ansvarlig for værgemålet. Derfor var han kun ansvarlig i begrænset omfang. Det bestred Richort Meckelborg.

Klagen fra Richort Meckelborg blev først behandlet af borgmestre og råd i København, som imidlertid 5.7.1632 erklærede, at sagen ikke hørte under dem, eftersom Esbern fremlagde en kongelig dom af 20.7.1630, hvoraf det fremgik, at klagen hørte under universitetets jurisdiktion. Konsistorium gav ifølge dette Esbern medhold 8.9.1632 (373).

15.4.1630 var han en af otte underskrivere af et retsvidne i en sag om abort (372), og 28.12.1644 underskrev han sammen med otte andre doktorer rapporten om kong Christian IV's helbredstilstand (376).

Ifølge teksten på hans gravsten i Vor Frue kirke i København døde dr. Esbern Nielsen som 69-årig 29.1.1648 (377).

Ligesom det var tilfældet med hans far, var brugen af slægtsnavnet altid begrænset til højtidelige latinske tekster: Esbernus Nicolai Halvegius. I alle danske tekster hed han bare dr. Espen Nielsen. Heller ikke i nekrologen – selv om den hører til førstnævnte kategori – forekommer slægtsnavnet.

Den sidste generation

Ifølge teksten på hans mors gravsten (377) omfattede Esbern Niensens generation fire drenge og syv piger. I dommen af 1632 (373) finder vi:

Dr. Esbern Nielsen, omtalt ovenfor.

Hans Nielsen, der levede i 1619.

Lisabet, død af pesten i København i maj eller juni 1619, gift med Jørgen Busk, der var vikar i Roskilde og døde der 11.6.1619. De havde en søn Niels Busk, 1602-1632, sandsynligvis også vikar, i det mindste af gejstlig stand, samt to døtre, som døde i 1619 i København af pesten.

En søster, gift med Richort Meckelborg, borger i Roskilde. Begge levede endnu i 1632.

En søster, gift med Søffren Fox i Roskilde.

Fra gravstenene i Roskilde domkirke kender vi yderligere nogle børn af Niels Olufsen:

Søren Nielsen, og Maren Nielsdatter, begge ligger begravet under samme sten som deres forældre (348).

Olaus Nielsen, død 21.9.1583 i en alder af 8 år, 11 uger og 2 dage (altså født 4.7.1575) med sin egen gravsten (339).

Dorothea, deres tredje datter, død 11.8.1574, et år og seks uger gammel (313), og Dorothea, deres fjerde datter, død 3.8.1577, syv måneder gammel. De to er begravet i samme grav (326).

Alt i alt mangler vi altså endnu en datter. I oversigtsskemaet er børnene anført i plausibel rækkefølge, uden at der er fuldstændig garanti for rigtigheden.

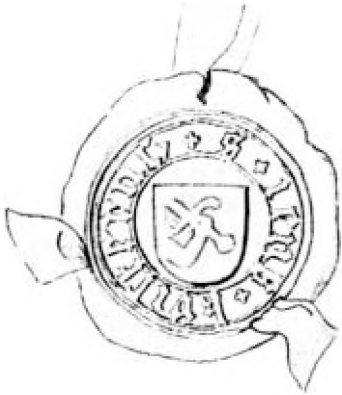
I den borgerlige gren af slægten Halvegge kendes der ikke en eneste forekomst af et våben.

Diverse

Der findes nogle spredte personer, der må have hørt til slægterne Væbner eller Halvegge, men som det ikke er så nemt at placere i de ovenstående genealogier. Når der er tale om et »Væbner«-slægtsvåben, ved jeg ikke, om der er en sløjfe på det.

8.2. og 8.3.1485 deltog væbner Jens Christiensen til Nielstrup (Rud s., Galten h.) i en voldgiftsret i Århus (133, 134, 135). Syv år senere, 1.1.1492, bekræftede han i Tårup et diplom med sit segl. Seglet viser Væbner-våbnet med omskriften »Iens Kristerns«, selv om han i selve teksten omtales som »Niss Kristærss i Nilstrvpp«, et eksempel på forvekslingen af navnene Jens og Niels, som vi allerede tidligere er stødt på (160).⁶⁰

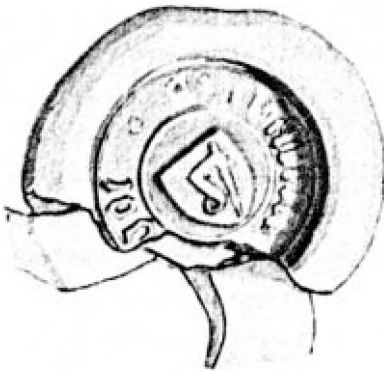
Jens Christiensen til Nielstrup beseglede ligeledes et diplom på Clausholm (Galten h.) 18.1.1497 (170) og 31.5.1499 (173).

Ill. 32: Jens Christiensen (160). (A. Thiset, *Danske adelige sigiller fra det XV., XVI. og XVII. Aarhundrede*, Khvn 1905)

Utvivlsomt kom Ellen Jensdatter til Nielstrup fra den samme slægt. Ifølge hendes gravsten i Hornslet døde hun 29.3.1587. I teksten på stenen kaldes hun jomfru. Desuden erfarer vi af den, at Jørgen Rosenkrantz til Rosenholm på hendes bøn havde arrangeret hendes begravelse. Efter dette at dømmе var hun sandsynligvis en ugift ældre dame uden efterkommere. Stenen viser våbnene for slægterne Væbner og Bruun/Vindum (343).

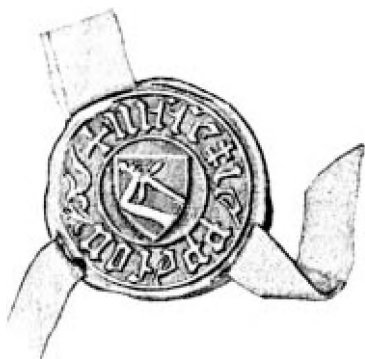
1.6 eller 15.9.1512 solgte væbneren Søren Clausen til Vadsted (Gern h.) en gård i Voldby (Gern h.). Diplomet blev bekræftet med hans mor Anne Olufsdatters segl og hans bror Mogens Clausens. Hans mors segl viser Væbner-våbnet (194).

Ill. 33: Anne Olufsdatter (194). (A. Thiset, *Danske adelige sigiller fra det XV., XVI. og XVII. Aarhundrede*, Khvn 1905)

I et pavebrev af 29.10.1492 blev vikariatet St. Trinitatis i St. Nicolai kirke i Flensborg (udbytte 3 mark pr. år) tildelt en Johannes Halwegge, præst i Roskilde stift, som var tilstede ved curien i Rom.

Væbneren Niels Jepsen til Håsløf (Skyts h.) vækker særlig opmærksomhed. Han solgte 17.3.1420 sine besiddelser i Klagstorp (Oxie h.), som han selv i sin tid havde købt af sin farbror Jens Nielsen. Hans segl viser våbnet med den bevæbnede arm (26), selv om han på grund af sit patronym Jepsen mere synes at høre til den *gamle* slægt Halvegge.

Ill. 34: Niels Jepsen (26). (A. Thiset, *Danske adelige sigiller fra det XV., XVI. og XVII. Aarhundrede*, Khvn 1905)

Da vi nu har lov at antage, at forskellen mht. våben mellem den gamle og den yngre Halvegge-slægt først er opstået med Anders Halvegges sønner, forstår vi, at Anders' øvrige slægtninge skulle træffe deres egen afgørelse. Niels Jepsen var højst sandsynligt en nevø (brorsøn) af Anders, og han har valgt den yngre slægts våben eller måske beholdt »Væbner«-våbnet uden sløjfe.⁶¹

Albert Haelwegh

I mange biografiske opslagsværker sættes kobberstikkeren Albert Haelwegh i forbindelse med slægten Halvegge, selv om der oftest henvises til hans tilknytning til nederlandske kunstnere.

Albert blev i virkeligheden døbt 1.1.1621 i Deventer som første barn af Nicolaas Haelwech og Sophia Hessink.⁶² Hans yngste bror Adriaen, døbt 14.2.1639 som syvende barn af det samme ægtepar,⁶³ var ligeledes gravør og er også nævnt en gang i København.

Også faderen var gravør. Han udfærdigede i 1630 seglet til den nye »Ilustere School« i Deventer.⁶⁴

Familien tilhørte en slægt, der kendes i Deventer fra o. 1500. Den ældste omtale er optagelsen af Arnt Halwech, oldefar til Nicolaas, i borgerbogen i Deventer i 1504.⁶⁵ Hvis der overhovedet har været en forbindelse til den danske slægt Halvegge, skal den altså søges før ca. 1500. Jeg har planer om ved lejlighed at publicere mere om denne nederlandske slægt Haelwech (Halewegh), der uddøde omkring 1700.

Albert viser sig for første gang i de danske arkiver 15.5.1647⁶⁶ med sin bestalling som kongelig kobberstikker. Derefter nævnes han blot en enkelt gang i Deventer. 11.8.1649 gav han til fordel for sin far afkald på 150 rigsdaler, som en Peter Niesinck van Coesvelt havde testamenteret ham.⁶⁷ Sandsynligvis har hans far givet ham beløbet i kontanter, for at han ikke skulle vente på opgørelsen af boet.

Hvad hans videre kunstneriske karriere i København angår, kan der henvises til en bog af Jørgen Sthyr: *Kobberstikkeren Albert Haelwegh*, København 1965, s. 13-18.

Albert giftede sig i København 10.7.1653 med Anne Hansdatter, en søster til maleren Abraham Wuchters anden kone.⁶⁸ Han havde i lang tid et vældig godt samarbejde og venskab med denne svoger. Men senere blev de uvenner på grund af rettighederne til nogle kobberstik. Denne strid udviklede sig til en retssag for universitetets konsistorium i marts 1670.⁶⁹

I en folketælling 10.1.1659 finder vi Albert Haelwegh med kone og barn samt med sin bror Adriaen, der altså åbenbart også var kommet til Danmark.⁷⁰

Albert blev begravet 5.9.1673, hans kone 30.3.1676.⁷¹ Begge begravelser fandt sted om aftenen, en luksus, som man skulle have særlig tilladelse til.

På samme måde var det en luksus at holde bryllup i sit eget hjem. I en liste over tilladelser finder vi 17.10.1672 Niels Erkilssøn Lerche med Anna Sophie Halvech.⁷² Den formodning, at det er det ovennævnte barn af Albert Haelwegh, bekræftes af, at der i papirerne fra retssagen i marts 1670 findes nævnt en betaling »til Anna Sophia«, som opfattes som betaling til Albert Haelwegh selv.⁷³

Den førnævnte bror Adriaen finder vi senere igen i Amsterdam. Der giftede han sig i en fremskreden alder (1698) og fik tre børn.⁷⁴ Der var andre familiemedlemmer, som blev kendte for broderi i Amsterdam og Haarlem.⁷⁵

De ovennævnte detaljer er at betragte som genealogiske tilføjelser til Sthyr's bog.

Afsluttende bemærkninger

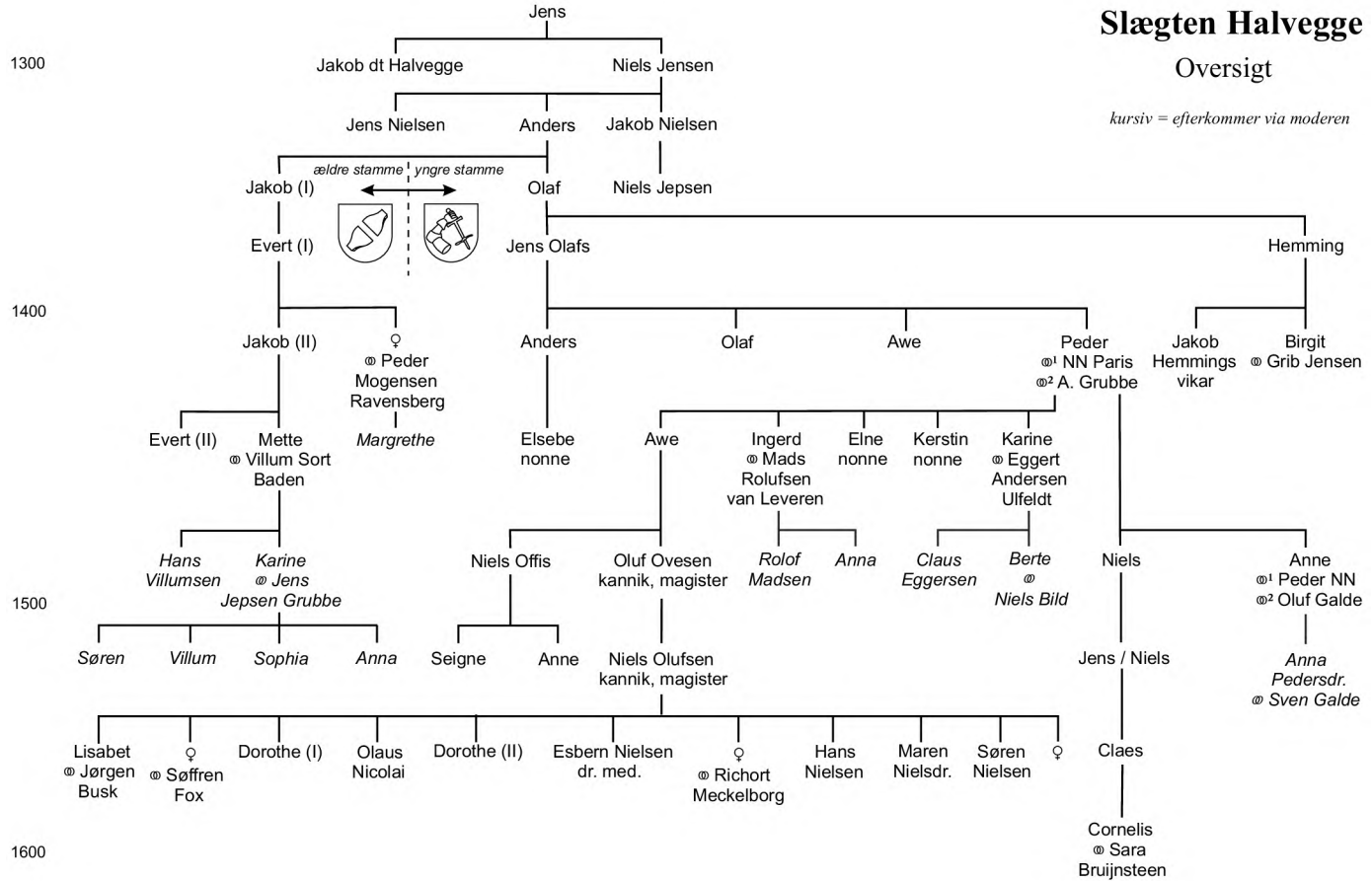
I den moderne genealogi gælder noget for at være bevist, når det er belagt af officielle dokumenter. De verdslige og gejstlige arkivalier gælder som bevis, så længe der ikke er noget, der taler imod.

I den middelalderlige genealogi er der meget mere usikkerhed, fordi man af og til må nøjes med et indirekte bevis. Ofte er der kun tale om en vis procentdel af sandsynlighed. Selv »slående« beviser kan senere blive forældede på grund af nye fund. Derfor er det vigtigt, at forskeren gør

Slægten Halvegge

Overzicht

kursiv = efterkommer via moderen

rede for sine argumenter og overvejelser, så hans resultater kan konfronteres med nye opdagelser.

I nærværende arbejde har jeg opklaret mange fejlslutninger i den eksisterende litteratur. Resultatet er en logisk sammenhæng i den komplicerede slægt Halvegge. Men heller ikke jeg kan garantere for, at alt er hundrede procent rigtigt.

For at give en klar sammenfatning af slægtskabsforbindelserne viser jeg i skemaet en samlet oversigt, med den forudsætning, at alle »sandsynligheder« virkeligt er rigtige. Jeg tror, at det er det bedste, der kan opnås nu. Men det står enhver frit for at komme frem med (velargumenterede) alternativer.

Fortegnelse over diplomer

Kilderne benævnes således: **Nummer** / **dato** / **A** / **B** / **C**, hvori:

A = Originaldokumentet, med
RA = Rigsarkivet, København
KB = Det kongelige Bibliotek, København
AM = Den Arnamagnæanske diplomsamling
 (på Københavns Universitet, Arnamagnæansk Institut)
LA = RA, Lokalarkiver (Vejledende Arkivregistraturer XVII og XVIII)
PA = RA, Privatarkiver
PAP = RA, Privatarkiver på pergament
NKR = RA, Ny kronologisk række
HDB = RA, Kongens Retterting, Herredagsdombog
RFB = RA, Kongens Retterting, Rigens Forfølgningsbog
GKS = KB, Gammel kongelig samling
NKS = KB, Ny kongelig samling

B = Vidisser, gamle håndskrevne kopier og regester, med:
DK = RA, Danske kancelli (Vejledende Arkivregistraturer I)
TS = RA, Thisets seddelregistrant (H=Halvegge, V=Væbner, G=Galde)
HSK = RA, Håndskriftsamlingen I, T. Klevenfeldt
HSL = RA, Håndskriftsamlingen I, J. Langebeks diplomatarium

C = Trykte publikationer: Se litteraturlisten.

Her betyder:

[] = ikke set selv; [***A**] = forgæves søgt originaldokument, signatur måske forældet; ***B**, ***C** = kort regest eller blot omtale.

<> = (under **A**) Halvegge- eller Væbner-segl, efter kodifikation i Petersen (1) og (2) (A = adelig, G = gejstlig) eller Thiset (3) (*Axi* og *Hvi*).

pk = pakke; lg = læg; s = side; f^o = folio; nr = nummer.

NR.	DATO	A ORIGINAL	B HÅNDSKR. KOPIER	C PUBLIKATIONER
1	1-9-1340	AM LVI-38	HSL 14; TS H; HSK 29	*ÆDA V s 579; RD I nr 1883; DD III.1 nr 61
2	1344	-	-	*ÆDA I s 208; *DD III.2 nr 107
3	1345	-	-	*ÆDA III s 369; *DD III.2 nr 211
4	15-1-1346	AM LVII-18	HSL 15; TS H; HSK 29	*ÆDA V s 579; RD I nr 2065; DD III.2 nr 226
5	30-8-1346	-	HSL 15; vidisse i nr 19	RD I nr 2084; DD III.2 nr 274
6	1346	-	-	*ÆDA I s 274; *DD III.2 nr 309
7	11-5-1348	AM XXI-6	HSL 15	RD I nr 2145; DD III.3 nr 23
8	4-12-1360	AM LVIII-10	HSL 17; TS H; HSK 29	*ÆDA V s 579; RD I nr 2617; DD III-5 nr 392
9	4-3-1361	AM LVIII-11	HSL 17; TS H; HSK 29	*ÆDA V s 579; RD I nr 2629; DD III-6 nr 13
10	1370	-	[KB Sorø Gavebog f° 21]	*DD III-8 nr 517; Langebek IV s 494
11	7-9-1374	AM XXXVII-6 (= LA Antvorskov kl. 6)	HSL 18; TS H	RD I nr 3037; DD III.9 nr 389
12	6-7-1378	-	HSL 19; KB Kall's sml 404 4° s 17	*ÆDA III s 339; RD I nr 3225; DD IV.1 nr 412
13	31-12-1387	NKR 1385; <A 880>	HSL 20 (3×); TS H	RD I nr 3622
14	31-12-1387	NKR 1386	HSL 20	RD I nr 3623
15	23-9-1391	NKR 1486	HSL 21 (2×); TS V	RD I nr 3815
16	16-6-1394	AM I-21	HSL 21; TS H	RD I nr 3937
17	14-9-1395	-	-	Thiset (1) s 212
18	1395	-	-	*ÆDA IV s 84
19	6-3-1398	NKR 1706	-	RD I nr 4190; Suhm s 458
20	31-7-1408	NKR 2194	HSL 24; TS H	RD I nr 5000; DD IV.11 nr 374
21	24-6-1411	NKR 2305	HSL 24; TS H	RD I nr 5150; DD IV.12 nr 260; Thiset (1) s 212

NR.	DATO	A ORIGINAL	B HÅNDSKR. KOPIER	C PUBLIKATIONER
22	29- 4-1416	AM XLIX-8	TS V	RD I nr 5583
23	1416	-	-	Langebek IV s 494
24	1417	-	-	*EDA IV s 83
25	1418	-	-	*EDA IV s 83
26	17- 3-1420	[Svenske rigsarkiv]; <Axi 1>	TS V	*RD I nr 5839; Silfverstolpe nr 2748
27	15- 7-1421	AM XXXVI-15	HSL 25; TS V	*RD I nr 5930; Erslev nr 63; Otto s 103
28	30-10-1427	AM XXIV-5; <Hvi 1>	HSL 26; TS H	RD I nr 6333
29	18- 5-1429	NKR 3044; <Axi 2>	HSL 26 (2×); TS V	*EDA IV s 8; RD I nr 6393
30	28- 7-1429	NKR 3060	HSL 26; TS V	*EDA I s 55 og IV s 8; RD I nr 6416
31	1429	-	-	Langebek IV s 494
32	10-12-1430	[Halmstad bys arkiv]	-	RD I nr 6471
33	17- 6-1431	NKR 3099	HSL 27 (2×); TS V	*RD I nr 6505; Danske magazin I.5 s 330
34	17- 7-1431	AM XXXVI-16	HSL 27; TS V	RD I nr 6511; Otto s 103
35	19- 7-1431	-	-	Otto s 102
36	5- 6-1432	-	vidisse i nr 176	RD I nr 6563
37	14- 3-1433	-	-	Otto s 106
38	8- 6-1435	AM XXXVI-17	HSL 27	RD I nr 6764
39	22- 7-1435	AM XXXVI-18	HSL 27	RD I nr 6773
40	21- 5-1436	[*AM suppl I-34 = LA Roskilde St Agnete kloster 140]	HSL 27 (2×) (fejlagtig 15-5)	RD I nr 6827
41	22- 8-1436	NKR 3234 = LA Rosk Agn kl 141	HSL 27; NKS 646c 4 ^e nr 14	*EDA IV s 280; RD I nr 6837
42	30- 1-1438	NKR 3273 = LA Rosk Agn kl 144	HSL 27 (2×); TS V	RD I nr 6924

NR.	DATO	A ORIGINAL	B HÅNDSKR. KOPIER	C PUBLIKATIONER
43	10- 7-1438	NKR 3292 = LA Rosk Agn kl 146; <Axi 3>	HSL 27; TS V	*ÆDA IV s 289; RD I nr 6959
44	25- 7-1438	NKR 3293 = LA Rosk Agn kl 147	HSL 27; TS V	*ÆDA IV s 281; RD I nr 6963
45	24- 6-1439	NKR 3312 = LA Rosk Agn kl 148	HSL 28; TS V	RD I nr 7014
46	1439	-	-	*ÆDA I s 209
47	24- 5-1440	NKR 3338 = LA Rosk Agn kl 150	HSL 28; TS H	*ÆDA IV s 287; RD I nr 7081
48	13-12-1441	AM XXXVI-19; <Hvi 2>	HSL 28; TS H	RD I nr 7205
49	3- 5-1442	AM LXI-23	TS V	RD I nr 7243
50	1442	-	-	*ÆDA IV s 84
51	1443	-	-	*ÆDA IV s 84
52	4- 3-1444	NKR 3487 = LA Roskilde Franc. kloster 3	HSL 29; TS V	RD I nr 7409
53	1- 7-1444	[Svenske rigsarkiv]	-	RD I nr 7434
54	23- 4-1445	NKR 3527 = LA Københavns kapitel 57	HSL 29; TS V	RD I nr 7501
55	14- 8-1445	[RA personalhistorisk sml ged]	-	RD I nr 7534
56	9- 3-1446	NKR 3557 = LA Rosk Agn kl 153	HSL 29; TS V	RD I nr 7585
57	26- 4-1447	AM LXI-29	TS V	RD I nr 7689
58	14- 5-1447	NKR 3606 = LA Maribo kloster 8	HSL 29; TS V	RD I nr 7694
59	19- 5-1447	NKR 3607; <G 438>	HSL 29; TS V	RD I nr 7695
60	20- 5-1447	[RA personalhistorisk sml: Aage Ax. Thot]	-	RD I nr 7695a
61	8- 5-1448	AM XLIII-9	HSL 29; TS V	RD I nr 7784
62	22- 8-1448	NKR 3663 = LA Rosk Agn kl 154	HSL 29 (2×); TS V	*ÆDA IV s 279; RD I nr 7809
63	17-12-1448	-	-	Krarup og Lindbæk 3 nr 1911

NR.	DATO	A ORIGINAL	B HÅNDSKR. KOPIER	C PUBLIKATIONER
64	17-12-1448	-	-	Krarup og Lindbæk 3 nr 1912
65	17-12-1448	-	-	Krarup og Lindbæk 3 nr 1912bis
66	30-12-1448	-	-	Krarup og Lindbæk 3 nr 1913
67	1448	NKR 3677	HSL 29; TS V	RD I nr 7842
68	11- 1-1449	-	-	Krarup og Lindbæk 3 nr 1918
69	11- 1-1449	-	-	Krarup og Lindbæk 3 nr 1919
70	28- 1-1449	NKR 3681; <Hvi 3>	HSL 29; TS H	RD I nr 7851
71	5- 3-1449	AM XLIII-10 (= LA Roskilde kapitel 350)	-	RD I nr 7858
72	18- 6-1449	NKR 3704 = LA Roskilde kapitel 352	-	RD I nr 7899
73	1449	-	-	*EDA I s 204
74	17- 4-1450	NKR 3738 = LA Københavns kapitel 65	HSL 29 (2×)	*RD I nr 7967; Reg II.1 nr 5697; Nielsen 2 nr 86
75	20- 4-1450	-	HSL 29	RD I nr 7971
76	30- 3-1452	-	-	RD II nr 128
77	20- 5-1452	AM XXXIV-21; <G 438; Axi 3>	TS V	*RD II nr 142; Reg I.1 nr 3888; Danske magazin I.3 s 227-229
78	17- 9-1452	PA kron række; <Axi 3>	HSL 30	RD II nr 164
79	1453	-	-	*EDA I s 208
80	1453 + u.d.	-	-	*EDA I s 212
81	11- 4-1454	-	-	RD II nr 342
82	13- 5-1454	AM III-23	TS V	RD II nr 355
83	13- 9-1454	PAP pk 674 lg 3	HSL 30; TS V	RD II nr 393

NR.	DATO	A ORIGINAL	B HÅNDSKR. KOPIER	C PUBLIKATIONER
84	28-12-1454	LA Roskilde Agnete kl 158	HSL 30; TS V	* ÆDA IV s 277; RD II nr 414
85	24- 3-1455	RA E XIV Matrup 3	RA f ^c -reg 60 (Klevenfeldt) s 256 nr 13.1	RD II nr 460
86	25- 5-1455	LA Roskilde kapitel 375	HSL 30	RD II nr 475
87	11- 9-1455	LA Roskilde bisp 377; <Axi 4>	HSL 30; TS V	RD II nr 518
88	28- 9-1456	-	-	Krarup og Lindbæk 3 nr 2072
89	30- 4-1457	RA C6 pk 1 lg 7; <Hvi 3>	HSL 31 (3×); TS H	*ÆDA IV s 48; RD II nr 724; Reg II.1 nr 6063; H Knudsen s 78
90	1457-58 ?	-	-	Reg I.1 nr 4065; Langebek VIII s 392; Nielsen 4 nr 76; Krarup og Lindbæk 3 nr 2037
91	19-10-1458	PA kron række	TS V	*ÆDA V s 28; RD II nr 898
92	1458	-	-	*ÆDA IV s 84
93	1458	-	-	Otto s 117, 122
94	1459	-	-	Langebek VIII s 324-325; Otto s 126-127
95	1459	-	-	Otto s 136, 138
96	1460	-	-	Langebek VIII s 328-330; Otto s 138-139
97	19- 3-1461	-	HSL 31; vidisse i nr 347	RD II nr 1294
98	1461	-	-	Otto s 148-149
99	25- 3-1463	-	-	*RD II nr 1595; Reg I.1 nr 4171; Nielsen 4 nr 87; Danske magazin I.3 s 206-210

NR.	DATO	A ORIGINAL	B HÅNDSKR. KOPIER	C PUBLIKATIONER
100	28- 1-1464	[Herlufsholms arkiv]	HSL 32	RD II nr 1704; Helms s 424
101	21-10-1466	-	HSL 32	Langebek VIII s 420
102	1466	-	-	*EDA V s 741
103	13- 5-1467	RA B2 Hyldinger 10; <Axi 4>	HSL 32	*RD II nr 2269; Reg II.1 nr 6626; Wegener nr 136
104	14-12-1468	RA C3 Domme 9; <Axi 4>	HSL 32 (3×), TS V	*RD II nr 2516; Reg I.1 nr 4344; Ewensen s 11; Kolderup-Rosenvinge 1 nr 4; Reitzel-Nielsen I nr 21
105	1468	-	vidisse i nr 259	RD II nr 2524
106	2- 1-1469	AM XL-4; <G 302>	HSL 32	RD II nr 2541
107	11- 5-1469	PA kron række (ved nr 91)	-	*EDA V s 28; RD II nr 2594
108	5- 6-1470	[RA Matrup godsarkiv]	-	RD II nr 2751
109	6-12-1470	PA 692	-	RD II nr 2852
110	1470	-	-	*EDA I s 205
111	12- 3-1471	AM LXIII-1	TS V	*EDA V s 575; RD II nr 2917
112	2- 3-1472	-	-	RD II nr 3051
113	6- 5-1472	AM XXVI-15; <Axi 4; Hvi 3>	TS H; TS V	RD II nr 3089
114	15- 2-1473	-	HSL 33; [PA H.O.Godov]	RD II nr 3198
115	8- 3-1474	-	-	*RD II nr 3421; Kolderup-Rosenvinge 1 s 13; Reitzel-Nielsen I nr 25
116	30- 9-1474	-	HSL 33	RD II nr 3517
117	11- 4-1475	-	HSL 33	RD II nr 3599

NR.	DATO	A ORIGINAL	B HÅNDSKR. KOPIER	C PUBLIKATIONER
118	13- 4-1475	-	HSL 33; GKS 3170 4° f° 204-204 ^m ; NKS 1346bc 4°	RD II nr 3603; Reitzel-Nielsen 1 nr 26
119	15-12-1477	PA kron række; <Axi 4>	HSL 33; TS V	RD II nr 4124
120	1- 7-1478	RA E XIV Gisselfeld 1	HSL 34	RD II nr 4235
121	28- 3-1479	[Svenske rigsarkiv]	HSL 34; TS V (fejlagtig 1477); vidisse i nr 342	-
122	7- 6-1480	[Herlufsholms arkiv]	HSL 34	RD II nr 4633; Helms s 425
123	12/19-7-1480	-	-	*EDA III s 111; RD II nr 4649
124	1-6-12-1480	PAP pk 381 lg 1	HSL 34	RD II nr 4727
125	6- 6-1481	AM VI-4	TS V	RD II nr 4876
126	23- 6-1482	AM XXVII-5; <Axi 5>	-	RD II nr 5043
127	18-10-1482	-	HSK 29	RD II nr 5097
128	30-10-1482	PAP pk 381 lg 6	HSL 34; TS H	RD II nr 5104
129	30-11-1482	LA Sorø kloster 21	TS H	RD II nr 5118
130	1482	-	TS V	*EDA V s 743 (A6)
131	1482?	-	TS V	*EDA V s 743 (A5)
132	12- 1-1485	-	-	RD II nr 5621s
133	8- 2-1485	-	-	*RD II nr 5631; Hübertz nr 42
134	8- 3-1485	-	NKS 754 2° f° 234 ^m -235; vidisse i nr 235	*EDA V s 308; RD II nr 5641
135	8- 3-1485	-	-	Hübertz nr 44
136	19- 3-1485	PAP pk 516 lg 4	-	*RD II nr 5646; Reg II.1 nr 7788; Barner dipl nr CLVII

NR.	DATO	A ORIGINAL	B HÅNDSKR. KOPIER	C PUBLIKATIONER
137	23-6-1486	AM XLVIII-1	HSL 35	*RD II nr 5896; Nielsen 4 nr 191
138	23-6-1486	AM XLVIII-2	-	RD II nr 5897
139	11-8-1486	LA Roskilde bisp 544; <Axi 6>	HSL 35; TS V	*RD II nr 5922; Danske magazin V.3 s 358-359; Kornerup s 226
140	15-9-1486	AM XLVI-10	TS H; TS V	RD II nr 5935
141	1486	-	-	Nyrop s 369
142	14-5-1487	AM XLVIII-3	HSL 35	RD II nr 6076
143	21-7-1487	AM XLVIII-4; <G 302>	-	RD II nr 6107
144	10-4-1488	-	vidisse i nr 352	RD II nr 6250
145	25-7-1488	<Hvi 3>	HSL 35	RD II nr 6309; Kall Rasmussen s 103-104
146	21-10-1488	RA E XIV Matrup 18	TS V; RA f°-reg 60 (Klevenfeldt) s 258 nr 13.14	RD II nr 6349
147	15-11-1488	RA E XIII Viborg by	HSL 35; TS V	-
148	1488	-	-	*EDA V s 742
149	17-2-1489	RA E XIV Matrup 19; <Axi 11>	TS V; RA f°-reg 60 (Klevenfeldt) s 251 nr 12.8	*RD II nr 6442; Reg II.1 nr 8000; Barner dipl nr CLXV
150	24-2-1489	[*PA E.A.Ulfeldt]; <Axi 4>	HSL 35	RD II nr 6447
151	1489	-	vidisse i nr 374	RD II nr 6608
152	19-5-1490	RA C6 pk 5 lg 7; <Axi 11>	HSL 35; TS V	*EDA IV s 43; RD II nr 6727
153	3-6-1490	-	-	Thiset (1) s 378; PHT 1882 s 43
154	1490	-	-	Nyrop s 370

NR.	DATO	A ORIGINAL	B HÅNDSKR. KOPIER	C PUBLIKATIONER
155	27- 1-1491	[Roskilde domkirke, gravsten]	-	Løffler s 7; Jensen II s 158; Danmarks kirker III.4 s 756
156	6- 3-1491	RA E XIV Barritskov	-	RD II nr 6895
157	10- 6-1491	-	-	Krarup og Lindbæk 4 nr 3242
158	19-10-1491	-	-	Krarup og Lindbæk 4 nr 3254
159	1491	-	-	*ÆDA I s 209
160	1- 1-1492	PAP pk 205 lg 5; <Axi 20>	HSL 36	RD II nr 7046
161	29-10-1492	-	-	Krarup og Lindbæk 5 nr 3320
162	30- 4-1493	AM VII-14	TS V	RD II nr 7404
163	23-10-1493	PA kron række	HSL 36; TS V	RD II nr 7488
164	4- 1-1494	-	-	*ÆDA II s 276
165	ca 6-4-1494	AM XVIII-7; <Axi 4>	TS V	RD II nr 7623
166	23- 4-1494	AM XXVIII-2	TS V	RD II nr 7638
167	24-8-1494?	-	GKS 1141 2° f° 241 ^{wo} -243; RA Hs sml V B18 nr 246	RD II nr 7723; Reitzel-Nielsen I nr 39
168	25- 6-1495	PA kron række	HSL 36	RD II nr 7931
169	1496	-	-	*ÆDA I s 202
170	18- 1-1497	RA E XIV GI Estrup	-	RD II nr 8332
171	8- 4-1497	-	vidisse i nr 323	RD II nr 8373
172	17- 6-1497	PAP pk 383 lg 3	HSL 36; TS V	RD II nr 8409
173	31- 5-1499	[*RA topog sml papir: V. Flakkebjerg h., Tingjellinge s.]	-	RD II nr 8816

NR.	DATO	A ORIGINAL	B HÅNDSKR. KOPIER	C PUBLIKATIONER
174	26- 8-1499	[Herlufsholms arkiv]	HSL 37	RD II nr 8875: Langebek IV s 361
175	(1500-1525)	-	-	Thiset (2) s 191
176	6- 2-1501	PAP pk 90 lg 5	HSL 27; TS V; RA f ^o -reg 60 (Klevenfeldt) s 252 nr 12.13	RD II nr 9304
177	2- 3-1502	AM XXIX-7	-	RD II nr 9562
178	7- 4-1502	LA Gunderslev kirke 5	HSL 37	RD II nr 9581
179	19- 8-1502	-	[HSL 37]	Kirkehistoriske samlinger IV.1 s 749-752
180	1503	-	vidisse i nr 259	RD II nr 9972
181	1504	-	-	*EDA I s 261
182	11-10-1505	[PA E.A.Ulfeld]	HSL 38	RD II nr 10454
183	31-12-1505	-	-	RD II nr 10498
184	22- 1-1506	AM XXXVI-20; <Axi 8>	HSL 38; TS V	RD II nr 10545
185	2- 3-1506	RA E XIV Barritskov	-	RD II nr 10561
186	3- 4-1506	-	-	Langebek VI s 208-209
187	≤20-09-1506	-	-	Heise nr 169
188	30- 1-1507	PAP pk 630 lg 3	TS V; RA f ^o -reg 60 (Klevenfeldt) s 130	RD II nr 10755
189	7- 5-1508	[PA C.N.Dyre]	-	RD II nr 11012
190	30- 7-1508	-	TS V	-
191	1509	-	-	*EDA IV s 33 og V s 38
192	4- 2-1510	PA 2282; <Axi 12. 16. 17>	-	RD II nr 11468
193	29- 6-1510	PA 2285	-	RD II nr 11564
194	1-6/15-9-1512	LA Århus bisp 28; <Axi 21>	-	RD II nr 12212

NR.	DATO	A ORIGINAL	B HÅNDSKR. KOPIER	C PUBLIKATIONER
195	9-2-1513	RA C6 pk 18 lg 2; <Axi 13, 14>	HSL 40 (2×); TS V	RD II nr 12466
196	10-9-1515	-	-	Samlinger til den danske historie s 68-69
197	30-11-1516	-	-	Reg I.1 nr 6097; Samlinger til den danske historie s 20
198	8-9-1517	PA 5141 pk 4; <Axi 7>	-	-
199	4-1-1518	-	-	Samlinger til den danske historie s 80-81
200	1519	PA 1207	-	-
201	7-12-1519	PA 1207	-	-
202	24-2-1520	PA 1207	-	-
203	12-4-1520	PA 1207	-	-
204	9-6-1520	PA 1207	-	-
205	(1520?)	PA 1207	-	-
206	2-11-1520	-	-	Christensen s 405
207	1520	-	-	Christensen s 398
208	1520	-	-	Christensen s 421
209	11-11-1521	-	-	Christensen s 413
210	6-4-1522	-	-	Thiset (1) s 345, 391
211	10-7-1523	[PAP (Knud Pedersen Gyldenstjerne)]	[RA MS XIII.32]	*AR 1523-86
212	(1523-1533)?	-	-	Thiset (2) s 145; *AR 1523-236
213	30-9-1524	RA kongehuset Chr II München sml pk 9b lg 30	-	-
214	23-11-1524	RA C6 pk 25 lg 2a	HSL 43	*EDA IV s 404; Erslev og Møllerup s 62-63

NR.	DATO	A ORIGINAL	B HÅNDSKR. KOPIER	C PUBLIKATIONER
215	19- 3-1525	-	-	Ekdahl s 856-857 (nr 1341)
216	20- 3-1525	-	-	Ekdahl s 857-859 (nr 1679)
217	29- 3-1525	-	HSL 43	-
218	11- 4-1525	[Svenske rigsarkiv]	-	Hanserecesse 3.9 nr 55
219	14- 4-1525	RA E Hansestæderne Lübeck	HSL 43	Hanserecesse 3.9 nr 56, 57
220	30-11-1525	RA kongehuset Chr II München sml pk 9a lg 19	-	*Reg nr 11666; *AR 1525-149
221	1525	-	-	*EDA II s 159 og V s 110
222	(1525-1526)	Alg Rijksarchief 's-Gravenhage, Ambt Centraal Bestuur nr 1097	-	Sick s 68-69 (nr XII)
223	4- 1-1526	-	-	Ekdahl s 1017 (nr 1891)
224	19- 2-1526	-	vidisse i nr 287	-
225	30-11-1526	-	DK B11 f° 42'	Erslev og Mollerup s -?--; *AR 1526-158
226	26-12-1526	RA kongehuset Chr II München sml pk 9a lg 19	-	Allen s 451-456 (nr 218)
227	26-12-1526	RA kongehuset Chr II München sml pk 34b lg 40; <Axi 9>	-	-
228	20- 5-1527	-	-	Thiset (1) s 275
229	23- 8-1527	-	-	Lange s 12
230	22- 9-1527	RA TKIA nr A93a	HSL 44	Kirkehistoriske samlinger II.6 s 148-150 (nr 5); *Reg nr 12148; *AR 1527-130

NR.	DATO	A ORIGINAL	B HÅNDSKR. KOPIER	C PUBLIKATIONER
231	30-10-1527	RA E XIV Trudsholm 87	*HSL 54; TS V	-
232	23- 4-1528	-	-	Ekdahl s 1205 (nr 2280)
233	5- 7-1529	PAP pk 653 lg 5	HSL 45; TS V	*AR 1529-143
234	26- 7-1529	PA 2281	-	-
235	6- 1-1530	-	HSL 35, 45; DK B10 f° 216-216 ^m ; DK B11 f° 74-75 ^m ; DK B12 s 104-106	Erslev og Mollerup s 242-243
236	1530	-	-	Rørdam (1) s 86
237	9- 5-1531	[Norske rigsarkiv]	-	Marquard nr 26
238	8- 6-1531	[Norske rigsarkiv]	-	Marquard nr 28
239	13-11-1531	-	-	Lange s 31; Saml til det norske folks sprog og hist s 40
240	24-11-1531	-	-	Marquard nr 36
241	11-1531	-	DK B28 f° 108	Lange s 31; Erslev og Mollerup s 457
242	1532	-	-	Erslev og Mollerup s 408
243	1532	-	-	Erslev og Mollerup s 453
244	1532	-	-	Erslev og Mollerup s 456
245	15- 9-1533	RA E XIV Barritskov	TS V	-
246	26- 3-1535	-	-	Hvitfeldt
247	18-10-1535	[SA Schwerin]	-	Hanserecesse 4.2 s 279 (nr 250)
248	14-8-1538	[RFB 1 f° 44]	-	T.Dahlerup 1 s 591
249	1539-1540	-	-	Danske magazin III.1 s 83

NR.	DATO	A ORIGINAL	B HÅNDSKR. KOPIER	C PUBLIKATIONER
250	27- 5-1540	PAP pk 526 lg 1; <Axi 10>	TS G	AR 1540-134
251	<10-7-1541	-	vidisse i nr 255	*AR 1541-235a
252	10- 7-1541	PA 6232 lg C; <Axi 10>	-	*Reg nr 799; *AR 1541-235; Dipl Norvegicum nr 1104
253	1541	PA 2282	-	-
254	1541	-	-	Rørdam (1) s 86
255	18-1-1542	[RFB 1 f_ 45]	-	T.Dahlerup 1 s 591; *AR 1542-21
256	2- 2-1542	PAP pk 527 lg 2	TS G	*AR 1542-30
257	13- 6-1542	-	DK B18 s 747	Kronens skøder s 15
258	16- 6-1542	-	vidisse i nr 264	AR 1542-316
259	18- 6-1542	HDB 4 f° 36	-	-
260	24- 8-1542	Alg Rijksarchief Brussel, oude univ van Leuven reg 24 f° 157	-	Schillings s 248
261	15-10-1542	PAP pk 163 lg 3	HSL 51; TS G	-
262	8-11-1543	[HDB 4 f° 47,48]	HSK 29	T.Dahlerup 2 s 163; *AR 1543-267
263	1543	[RFB 1. f° 67]	-	T.Dahlerup 2 s 444
264	1- 6-1544	PAP pk 163 lg 4	HSL 51; TS G	-
265	2- 3-1545	-	DK B18 s 52	Lange s 74
266	1545	-	vidisse i nr 268	-
267	4- 3-1546	-	-	*ÆDA I s 249 og II s 64
268	5- 3-1546	HDB 5 f° 33 ^{vo} -38 ^{vo}	-	Reitzel-Nielsen 1 nr 119
269	28- 6-1546	-	HSK 26	-

NR.	DATO	A ORIGINAL	B HÅNDSKR. KOPIER	C PUBLIKATIONER
270	<30-6-1546	[PAP 6232]	HSK 26; RA MS XIII.32	AR 1546-185
271	30- 6-1546	-	HSK 26	-
272	1546	<Axi 15>	-	-
273	30- 3-1549	PAP pk 674 lg 4	TS V	-
274	26- 5-1553	PAP pk 15 lg 1	TS G; TS V	-
275	ca 9-10-1553	-	DK B31.IV f° 284	KBB
276	23-10-1553	HDB 6 f° 245 ^{vo} -246 ^{vo}	-	Reitzel-Nielsen I nr 196
277	1556	[Holbæk kirke, gravsten]	-	Jensen II s 259
278	6- 1-1557	[*RA Roskilde 101]	-	Rørdam (3) 1 s 671 note 7
279	8- 1-1557	-	DK B19.6 f° 102	KBB
280	15- 1-1558	PA 2284	TS V	-
281	10- 8-1558	-	-	Rørdam (1) s 212-214 (nr 148)
282	1-11-1558	-	DK B19.6 f° 445 ^{vo} -446	KBB; Heise nr 412
283	1558	-	-	Rørdam (3) 1 s 236 note 2
284	1559-1560	-	-	Danske magazin III.6 s 273
285	12- 2-1560	PA 2283	-	-
286	27- 4-1560	PA 2283	-	-
287	21- 6-1560	PA 2283	-	-
288	4- 7-1561	-	DK B19.7 f° 202 ^{vo}	KBB
289	5- 7-1561	-	DK B31.VI f° 470-470 ^{vo}	KBB
290	11-1561	-	-	Løffler s 101; Danmarks kirker III.4 s 829

NR.	DATO	A ORIGINAL	B HÅNDSKR. KOPIER	C PUBLIKATIONER
291	19-5-1562	[Herlufsholms kirke, gravsten]	-	Jensen II s 241; Resen (2) s 68-69, 73; Danmarks kirker V.2 s 1167
292	13-8-1563	-	-	Førstemann s 55
293	20-8-1563	[Arkivet på Gavnø]	-	Kirkehistoriske samlinger III.2 s 367
294	30-8-1563	-	DK B26 f° 61	KBB
295	30-8-1563	-	DK B26 f° 61 ^{vo}	KBB
296	9-8-1564	-	DK B19.8 f° 80 ^{vo}	KBB; Kronens skøder s 100
297	1564	KB Thottske sml 472 4° s 137-144	-	Kirkehist sml IV.2 s 506; Rørdam (3) 2 s 617; Bruun 3 s 1253; Ehrencron-Müller s 375
298	29-9-1565	-	DK B19.8 f° 210-210 ^{vo}	KBB; Nielsen 2 nr 384
299	15-10-1565	-	-	Kaae s 14
300	20-10-1565	-	-	Danske magazin III.2 s 89, 95; PHT 1880 s 126
301	10-1565	-	-	Kirkehist sml IV.2 s 507 note 5; Rørdam (3) 2 s 626; Bruun 3 s 1144
302	1-5-1567	-	DK B19.9 f° 233 ^{vo} -234	KBB; Kirkehist sml IV.2 s 508; Danske magazin II.6 s 216-217
303	16-5-1567	-	DK B19.9 f° 234-234 ^{vo}	KBB
304	4-8-1568	-	DK B31.X f° 137-137 ^{vo}	KBB
305	1569	-	-	Jensen II s 259
306	1569	KB 53-44 4° (= film LN 711)	-	Bruun 4 s 186; Ehrencron-Müller s 375
307	1570	-	-	Kirkehist sml IV.2 s 509; Rørdam (2) s 289; Ehrencron-Müller s 375

NR.	DATO	A ORIGINAL	B HÅNDSKR. KOPIER	C PUBLIKATIONER
308	1571	-	-	Rørdam (3) 2 s 451-452 og 4 nr 77; Gjessing s 9-12
309	11-6-1572	-	-	Reitzel-Nielsen 8 nr 965
310	7-8-1572	-	NKS 1224 4°	Kirkehistoriske samlinger II.5 s 183-185
311	21-5-1573	-	-	Reitzel-Nielsen 8 nr 1014
312	14-5-1574	-	DK B54.11 f° 113 ^{vo} -114	KBB; Historiske kildeskrifter s 54-56
313	11-8-1574	-	-	Friis nr 27; Løffler s 103; Danmarks kirker III.4 s 830
314	3-10-1574	-	-	Bang nr 135
315	25-3-1575	-	DK B57.13 f° 22 ^{vo} -23	KBB; Danske magazin III.3 s 249
316	14-10-1575	-	-	Pontoppidan I s 26; Løffler s 28; Jensen II s 222; Danmarks kirker III.4 s 779; Kirkehist sml II.2 s 781 (nr 1)
317	18-10-1575	-	[vidisse i nr 319/321]	Kirkehistoriske samlinger II.3 s 562-563 (nr 4)
318	18-10-1575	-	DK B54.11 f° 178 ^{vo} -179	KBB
319	23-10-1575	[NKS 752c 2°]	-	Kirkehistoriske samlinger II.3 s 563-564 (nr 5)
320	7-11-1575	-	vidisse i nr 325	-
321	9-11-1575	[NKS 752c 2°]	-	Kirkehist sml II.3 s 564-565 (nr 6) og II.4 s 278
322	11-2-1576	-	DK B54.11 f° 195 ^{vo} -196	KBB; Kirkehist sml II.3 s 552
323	20-2-1577	RFB 6 f° 62 ^{vo} -63 ^{vo}	-	-
324	25-2-1577	-	DK B54.11 f° 270-271	KBB

NR.	DATO	A ORIGINAL	B HÅNDSKR. KOPIER	C PUBLIKATIONER
325	13- 5-1577	-	-	Rørdam (3) 4 nr 196a
326	3- 8-1577	-	-	Friis nr 27; Løffler s 103; Danmarks kirker III.4 s 830
327	10- 7-1578	-	DK B81.1 f° 284-284 ^{vo}	KBB
328	15- 8-1578	-	-	Danske magazin I.6 s 334
329	23- 9-1578	RA C6 pk 187 lg 2; <Axi 18>	DK B78.2 f° 220-221	KBB; Kronens skøder s 183
330	1578	-	-	Rørdam (3) 4 nr 196b
331	28-12-1579	-	DK B78.3 f° 3 ^{vo} -4	KBB
332	13- 7-1580	RA B2 Hyldinger 36; <Axi 19>	-	-
333	15- 7-1581	-	DK B57.14 f° 490-493	KBB
334	4- 7-1582	-	DK B78.3 f° 408b	KBB
335	1582	-	-	Hofman IX s 116
336	1582	KB Thottske sml 2041 4°	-	Historiske kildeskrifter s 64
337	14- 4-1583	[RA Konsistoriets arkiv]	-	Historiske kildeskrifter s 70-71
338	13- 9-1583	-	DK B81.2 f° 419 ^{vo} -420	KBB; Rørdam (4) s 366 (nr 485)
339	21- 9-1583	[Roskilde domkirke, gravsten]	-	Friis nr 28; Løffler s 35; Jensen II s 290; Danmarks kirker III.4 s 785
340	8- 3-1585	-	-	Danske samlinger s 96
341	1585	KB 4-173 4° (= film LN 710)	-	Kirkehist sml IV.2 s 510; Bruun 1 s 324; Ehrencron-Müller s 375
342	4- 3-1587	RFB 8 f° 44-46 ^{vo}	-	-

NR.	DATO	A ORIGINAL	B HÅNDSKR. KOPIER	C PUBLIKATIONER
343	29- 3-1587	[Hornslet kirke, gravsten]	-	Pontoppidan II s 151; Jensen II s 266
344	1- 2-1589	PAP pk 279 lg 1	TS V	-
345	9- 9-1589	-	DK B57.17 f° 195 ^{vo}	KBB
346	6- 1-1590	-	[DK]	KBB
347	1- 8-1590	HDB 13 f° 78-85	-	Kolderup-Rosenvinge 4 nr 45
348	18-10-1590	[Roskilde domkirke, gravsten]	-	Friis nr 25; Løffler s 36; Jensen II s 292; Danmarks kirker III.4 s 786
349	30-10-1590	-	DK B54.13 f° 162 ^{vo}	KBB: Kirkehist sml III.2 s 305
350	28-11-1592	-	DK B57.18 f° 208 ^{vo} -211	KBB
351	10-12-1592	-	DK B81.4 f° 335-335 ^{vo}	KBB
352	22- 7-1598	RFB 9 f° 345 ^{vo} -347	-	-
353	31- 1-1603	-	-	Rørdam (5) s 354
354	6- 6-1603	-	-	Rørdam (5) s 354
355	10- 3-1604	-	-	Rørdam (3) 3 s 607
356	8-12-1604	-	-	Weissenborn s 28
357	1606	-	-	Mentz s 138
358	10- 4-1608	-	-	Kirkehist sml IV.5 s 39
359	17- 6-1608	-	-	Reitzel-Nielsen 6 nr 854
360	forår 1611	-	-	Wackernagel s 121
361	28- 5-1611	-	-	Wackernagel s 121
362	sommer 1611	-	-	PHT 1898 s 136

NR.	DATO	A ORIGINAL	B HÅNDSKR. KOPIER	C PUBLIKATIONER
363	1611	KB 12-241 4°	-	Bruun 1 s 840; Ehrencron-Müller s 374
364	19- 9-1617	-	vidisse i nr 369	-
365	23-11-1617	Gemeentearchief Groningen, RA der Burg. Stand, reg. 159a, f° 70	-	-
366	3- 5-1618	-	vidisse i nr 369	Hofman II s 86 note f
367	13- 3-1619	-	-	Kirkehistoriske samlinger III.1 s 408
368	11- 5-1620	-	-	Danske magazin IV.5 s 52
369	15- 7-1620	RA Københavns universitet, konsistoriets kopibog II f° 128-134 ^{vo}	-	Hofman II s 86 note f; E.Dahlerup s 182; Kirkehist sml III.1 s 472-477
370	26- 2-1624	-	DK B78.8 f° 7	KBB
371	26-10-1629	-	DK B81.8 f° 208-208 ^{vo}	KBB
372	15- 4-1630	-	-	Bartholin s 318
373	8- 9-1632	RA Køb univ, kons kopibog III s 1-15	-	-
374	17- 7-1633	-	DK B79 pk 8 nr 438b ^l	-
375	1638	-	-	Danske magazin V.1 s 186
376	28-12-1644	-	-	Bartholin s 458
377	29- 1-1648	[Køb Vor Frue kirke, kisteplade]	-	Resen (1) s 67; Danmarks kirker I.1 s 105
378	1648	KB Univ progr	-	Bruun 3 s 1144
379	29- 1-1649	-	-	Historisk tidsskrift III.4 s 575-577
380	?	PA 6232 lg Ab	-	-
381	?	[Stadil kirke, gravsten]	-	Jensen II s 272

Litteraturliste

- AR Adkomstregister (Københavns Universitet, Afd. for Navneforskning)
 Danmarks Adels Aarbog, Khvn 1884- (1896: *Halvegge*; 1946: *Væbner*)
 Danmarks kirker, rk. I: København; III: Københavns amt; V: Sorø amt.
 Danske magazin, rk. I-VIII (II = »ny«).
 Danske samlinger, bd. 1, Khvn 1865-66.
 De Wapenheraut, bd. 9, 's-Gravenhage 1905.
- ÆDA De ældste danske archivregistraturer, bd. I-V, Khvn 1854-1910.
- DD Diplomatarium danicum; Danmarks riges breve, rk. III, IV.
 Finlands Medeltidsurkunder, VIII (1519-1530), Helsingfors 1935.
 Hanserecesse, 3. Abt. (1477-1530); Hanserezesse, 4. Abt. (1531-1560).
 Heraldisk Tidsskrift, bd. 7, 1990-94.
- HT Historisk tidsskrift, Khvn, rk. III, bd. 4, 1865-66 og rk. 12, bd. 4, 1969-70.
 Historiske kildekrifter, rk. II, bd. 2, Khvn 1887.
- KBB Kancelliets brevbøger, Khvn 1885- .
 Kirkehistoriske samlinger, rk. II (»ny«), III, IV.
 Kronens skøder, bd. 1, Khvn 1892.
 Lexicon over adelige familier i Danmark, Norge og hertugdømmene, bd. 1 og 2, Khvn 1787.
 Minerva et maanedsskrift, Khvn, hæfte oct.-dec. 1797.
- PHT Personalhistorisk tidsskrift, Khvn 1880- .
- Reg Regesta diplomatica historicae danicae, rk. I og II, Khvn 1847- .
- RD Repertorium diplomaticum; Danmarks breve fra middelalderen, rk. I og II, Khvn 1847- .
 Samlinger til den danske historie (»Suhms ældre samling«), bd. 2, hæfte 2, Khvn 1782.
 Samlinger til det norske folks sprog og historie, bd. 6, Christiania 1839.
- S.T. Achen. *Danske adelsvåbener, en heraldisk nøgle*, Khvn 1973.
- C.F. Allen, *Breve og aktstykker til oplysning af Christiern II's og Frederik I's historie*, bd. 1, Khvn 1854.
- A. Arnholtz o.a., *Danske metrikere*, bd. I, Khvn 1953.
- G. Bang, *Breve til og fra Kr. Gøje og Birg. Bølle*, Khvn 1898-99.
- K. Barner, *Familien Rosenkrantz's historie*, bd. 1, Khvn 1874.
- T. Bartholin, *Cista medica hafniensis*, Khvn 1662.
- Dr. S.R.J. Bloch, *Bidrag til Roskilde domskoles historie*, hæfte 1, Roskilde 1842.
- C.F. Bricka, *Dansk biografisk lexikon*, 1. udg. 1887- .

- C.V. Bruun, *Bibliotheca danica*, bd. 1-4, reg, Khvn 1877- .
- K. Carøe, *Den danske lægestand 1479-1900*, bd. 1, Khvn 1909.
- W. Christensen, *Dronning Christines hofholdningsregnskaber*, Khvn 1904.
- E. Dahlerup, *Bibliothek for læger*, rk. 4, bd. 14, Khvn 1859.
- T. Dahlerup, *Det kgl. rettertings domme og rigens forfølgninger fra Christian III's tid*, Khvn, bd. 1, 1959; bd. 2, 1969.
- H. Ehrencron-Müller, *Forfatterlexikon*, bd. III, Khvn 1926.
- W.J. Ekdahl, *Christiern II's arkiv; handlingar rörande Severin Norby*, afd. 3, Stockholm 1836.
- K. Erslev, *Testamenter fra Danmarks middelalder*, Khvn 1901.
- K. Erslev og W. Møllerup, *Kong Frederik I's danske registranter*, Khvn 1879.
- L. Ewensen, *Samlinger af juridiske og historiske materier*, bd. 1, hæfte 2, Trundhjem 1784.
- K.E. Förstemann o.a., *Album academiae vitebergensis*, ältere Reihe, Bd. 2 (1560-1602), Aalen 1976.
- S. Friis, *Roskilde domkirke*, hæfte 1, Khvn 1851.
- H. Friis-Petersen, *Studenter ved Københavns universitet 1479-1611*, Århus 1942.
- Chr. Gjessing, *Nye samling af danske, norske og islandske jubel-lærere*, dl. III, bd. 1, Khvn 1786.
- A. Heise, *Diplomatarium vibergense*, Khvn 1879.
- H.J. Helms, *Næstved St. Peders kloster (Skovkloster)*, Næstved 1940.
- H. de Hofman, *Samlinger af pùblique og private stiftelser, foundationer og gavebreve* («Hofmans fundatser»), tom. II og IX, Khvn 1756, 1763.
- Dr. J.R. Hübertz, *Aktstykker vedkommende staden og stiftet Aarhus*, bd. 1, Khvn 1845.
- A. Hvitfeldt, *Danmarks riges krønike; Christian III's historie*, Khvn 1595/1976.
- C.A. Jensen, *Danske adelige gravsten*, bd. I, II, III (planchebind), Khvn 1951-53.
- B. Kaae, *Peder Hegehunds almanakoptegnelser 1565-1613*, bd. 1: tekst, bd. II: kommentar, Ribe 1976.
- A. Kall Rasmussen, *Historisk-topographiske efterretninger om Musse herred paa Laaland*, bd. I: Maribo sogn, Khvn 1866.
- G. Knudsen o.a., *Danmarks gamle personnavne*, bd. II (tilnavne), Khvn 1949-64.
- H. Knudsen, *Danmark i middelalderen*, hæfte I, Khvn 1834.
- Dr. J.L.A. Kolderup-Rosenvinge, *Udvalg af gamle danske domme*, bd. 1 og 4, Khvn 1842, 1848.
- J. Kornerup, *Roskilde i gamle dage*, Khvn 1892.
- A. Krarup og J. Lindbæk, *Acta pontificum danica*, bd. 3, 4, 5, Khvn 1908, 1910, 1913.

- T. Krogh, *Ældre dansk teater*, Khvn 1940.
- C.C.A. Lange, *Norske rigs-registranter*, bd. 1, Christiania 1861.
- J. Langebek, *Scriptores rerum danicarum medii ævi*, tom. IV, VI, VIII, Khvn 1776, 1786, 1834.
- J.B. Løffler, *Gravstenene i Roskilde kjøbstad*, Khvn 1885.
- E. Marquard, *Breve til og fra Mogens Gyldenstjerne og Anne Sparre*, bd. 1, Khvn 1929.
- G. Mentz, *Die Matrikel der Universität Jena*, Bd. I (1548-1652), Jena 1944.
- O. Nielsen, *Kjøbenhavns diplomatarium*, bd. 2 og 4, Khvn 1874, 1879.
- R. Nyerup og K.L. Rahbek, *Bidrag til den danske digtekunsts historie*, dl. 2, Khvn 1801.
- C. Nyrop, *Danmarks gilde- og lauskskraer fra middelalderen*, bd. 1, Khvn 1899-1900.
- A. Otto, *Liber daticus roskildensis*, Khvn 1933.
- J. Paludan, *Renaissancebevægelsen i Danmarks litteratur*, Khvn 1887.
- H. Petersen (1), *Danske gejstlige sigiller fra middelalderen*, Khvn 1886.
- Dr. H. Petersen (2), *Danske adelige sigiller fra det XIII. og XIV. aarhundrede*, Khvn 1897.
- E. Pontoppidan, *Marmora danica*, tom. I og II, Khvn 1739, 1741.
- E. Reitzel-Nielsen, *Danske domme 1375-1662*, bd. 1, 6, 8, Khvn 1978, 1983, 1987.
- P.J. Resenius (= P.H. Resen (1)), *Inscriptiones haffnienses*, Khvn 1668.
- P.H. Resen (2), *Atlas danicus*, bd. II F-J: *Sydsjælland; dansk oversættelse*, Khvn 1935.
- H.F. Rørdam (1), *Kjøbenhavns kirker og klostere i middelalderen*, Khvn 1859-63.
- H.F. Rørdam (2), *Klavs Christoffersen Lyskanders levned*, Khvn 1868.
- H.F. Rørdam (3), *Kjøbenhavns universitets historie*, dl. 1-4, Khvn 1868-1877.
- H.F. Rørdam (4), *Danske kirkelove*, dl. 2, Khvn 1886.
- Dr. H. Rørdam (5), *Historiske samlinger og studier*, bd. 3, Khvn 1898.
- A. Schillings, *Matricule de l'université de Louvain*, bd. IV (1528-1569), Bruxelles 1961.
- J.F. Sick, *Nogle bidrag til Christiern II's historie under landflygtigheden*, Khvn 1860.
- C. Silfverstolpe, *Svenskt diplomatarium*, bd. 3, Stockholm 1885-1902.
- P.F. Suhm, *Historie af Danmark*, tom. 14 (1375-1400), Khvn 1828.
- A. Thiset (1), *Fru Eline Gøyes jordebog*, Khvn 1892.
- A. Thiset (2), *Danske adelige brevkister*, Khvn 1897.
- A. Thiset (3), *Danske adelige sigiller fra det XV., XVI., og XVII. aarhundrede*, Khvn 1905.
- J.P. Trap, *Danmark* (5. udg.).
- H.G. Wackernagel, *Die Matrikel der Universität Basel*, bd. III (1601-1666), Basel 1962.

C.F. Wegener, *Diplomatarium Christierni I*, Khvn 1856.

B. Weissenborn, *Album academiae vitebergensis*, jüngerer Reihe, Tl. 1 (1602-1660), Magdeburg 1934.

Eksempel på brug af diplomatariet

Lad os antage, at De i teksten bliver henvist til kilden »(103)«. I diplomatariet finder De den under nummer 103:

Nr. 103

Dato 13-5-1467

A (Original): RA B2 Hyldinger 10; <Axi 4>.

Det betyder, at De kan spørge efter det originale dokument i Rigsarkivet (RA) i København og henvise til »B2 Hyldinger 10«.

Ved aktstykket hænger (blandt andet) det segl, som i værket Thiset (3) har nummeret Axi 4 (xi er romertal 11).

Thiset (3) er ifølge litteraturlisten bogen A. Thiset: *Danske adelige Sigiller fra det XV., XVI. og XVII Aarhundrede*, der udkom i 1905 i København.

B (Håndskrift-kopier): HSL 32.

Det vil sige, at De finder en afskrift af dokumentet i Rigsarkivet i København, i Håndskriftsamlingen I, i kapitel 32 af en dokumentsamling (et diplomatarium) af J. Langebek. For det meste er kopierne lettere at læse end originalerne.

C (Publikationer, ifølge litteraturlisten): *RD II nr. 2269; Reg. II. 1 nr. 6626, Wegener nr. 136.

*RD II nr. 2269 betyder, at der findes en kort sammenfatning (det er det, stjernen betyder) ved nr. 2269 i række II af *Repertorium Danicum*.

Reg. II. 1. nr. 6626 betyder, at De finder en fuldstændig tekst under nr. 6626 i række II, del 1, af *Regesta diplomatica historiae danicae* fra 1847.

Wegener nr. 136 betyder, at De finder teksten trykt under nr. 136 i bogen *Diplomatarium Christierni I* fra 1856 af C. F. Wegener.

Noter

31. Listen, der er udateret, nævner Nicolaus Peitthersen. At der hermed ikke kan være ment kansleren Claus Pedersen (død april/maj 1525) ser man af, at dennes efterfølger Gotschalk (Eriksen Rosenkrantz) allerede står på samme liste som kansler. Det giver samtidig en nedre grænse for dateringen af dokumentet. En øvre grænse sættes af omtalen af Christierns børns væрге. Disse børn blev helt sikkert bragt til den kvindelige landfogeds gård i Mechelen i marts 1526.

32. Allen, s. 453.

33. Se det følgende afsnit (Anna Pedersdatter).

34. Se f.eks. Allen, s. 453, fodnote.

35. Alt dette ifølge *Danmarks Adels Aarboeg* 1893: Galde.

36. PHT 1885, anetavle på s. 262.

37. Sandsynligvis er det de samme gårde, der menes i (256) og i (270), og således er altså enten Vindinge eller Finderup en (original) fejl.

38. Jf. noterne 34 og 61.

39. M.A. van Rhede van der Kloot, i *De Wapenhe-
raut*, bd. 9, s. 141 (*Aanteekeningen omtrent de Re-
geeringsfamiliën van 's-Gravenhage*).
40. F.eks. Bricka, bd. XII, s. 378.
41. Pontoppidan, tomus 1, s. 26.
42. Rørdam 3, bd. 1, s. 671.
43. Bloch, s. 38.
44. Gjessing, s. 12.
45. Rørdam 1, s. 86.
46. Hele titlen: *Demonstratio indubitatae veritatis de
Domino Jesu vero Deo et vero homine unico Christo,
Mediatore atque Redemptore nostro unico* = Forklar-
ing på den usvigelige sandhed, at Herren Jes-
us sandelig er guddommelig og et rigtigt men-
neske, den eneste Kristus, vores eneste mægler
og befrier. (København, 1. udg. 1561, 2. udg.
1571)
47. Hieronimus Thenner blev kannik i 1560, men
byttede dog 14.6.1562 dette præbende til et
bedre. Det må have været ved denne foran-
dring, Oluf Offesen igen på sin side opnåede
noget bedre.
48. Se herom også *Ny Kirkehist. Saml.* III; s. 551.
49. Vor Frue kapel er domkirkens Maria-kapel,
hvor Bartholomæus-altret var rejst, og hvortil
Halveggerne altså havde særlig tilknytning!
50. Hele titlen: *Carmen gratulatorium ad doctissimum
et integerrimum Virum M. Andream Laurentium,
Canonicum et Ludimoderatorem in inclita urbe Ro-
schildia, contrahentem matrimonium cum pudis-
sima Virgine, Anna, filia reverendi Viri M. Petri
Paulini, Theologi et Pastoris ad S. Lucium, scrip-
tum gratitudinis in Præceptorem ergo a Nicolao Olao
Halvegio. Witebergæ. Excudebat Johannes Crato.
Anno MDLXIII* = Lykønskningsang til den
mest lærde og ærede mand, magister Andreas
Laurentius, domherre og skoleleder i den be-
rømte by Roskilde, ved fejringen af hans bryl-
lup med den mest kyske jomfru Anna, datter af
den værdige mand, magister Petrus Paulinus,
teolog og præst ved St. Lucius, skrevet i påskøn-
nelse af hans lærer af Nicolaus Olaus Halvegge.
(Wittenberg 1564)
51. Hele titlen: Προπεμπτικόν, *scriptum eruditione et
pietate ornatissimo viro M. Nicolao Olai Halvegio,
amico et conterraneo suo singulari, Witebergæ in pa-
triam abeunti, mense octobri, a Paulo Petri Aalbur-
gensi. Witebergæ 1565* = Et farveldigt, skrevet med
respekt og fromhed, til den udmærkede mand,
magister Nicolaus Olaus Halvegge, hans unikke
ven og landsmand, i oktober måned forladende
Wittenberg til vores hjemland, af Paulus Petrus
af Aalborg. (Wittenberg 1565)
52. Hele titlen: *Oratio de necessaria scholarum conser-
vatione et studiis doctrinarum in his fideliter propa-
gandis carmine Elegiaco scripta et recitata a Nicolao
Olao Halvegio, cum susciperet gubernationem
Scholæ Roschildensis. Witebergæ 1569* = Foredrag
om den nødvendige bevarelse af skoler og om
de grene af viden, der trofast bør udbredes der,
skrevet og fremsagt som et elegisk digt af Nico-
laus Olaus Halvegge, da han modtog lederskab-
et af Roskilde Skole. Wittenberg 1569)
53. Se Arnholtz (s. X, 34, 48, 61, 63, 394, 396, 399),
Krogh (s. 262-263), Nyerup og Rahbek (s. IV-
XI) og Paludan (s. 415).
54. *Minerva*, s. 164.
55. Hele titlen: *Libellus de Patefactione Divina Carmine
Heroico* = Brochure om den guddommelige åben-
baring på heroiske vers. (København 1585)
56. Hele titlen: *Oratio ad Deum æternum pro Juventute
Scholæ Roschylidensis* = Bøn til den evige Gud for
ungdommen i Roskilde Skole. (København 1570)
57. = Disputats om rosen og nældefeber.
58. Ehrencron-Müller, s. 374.
59. Carøe, s. 53.
60. Jeg har desværre ikke haft mulighed for at kon-
trollere dette segl. Segltegningerne kan man
ikke bygge på, når det drejer sig om tilstedevæ-
relsen af sløjfen.
61. Se note 34.
62. Deventer Lokalkarkiv, Dåbsregistre for Den Ne-
derlandske Reformerte Kirke, Reg. 108-109.
63. Deventer Lokalkarkiv, Dåbsregistre for Den Ne-
derlandske Reformerte Kirke, Reg. 108-109.
64. Dr. J.C. van Slee, *De Illustre School te Deventer
1630-1878* ('s-Gravenhage 1916), s. 32.
65. Deventer Lokalkarkiv, MA 156a, f° 223.
66. J. Holmgaard, *Kancelliets Brevbøger 1647* (Kø-
benhavn 1989), s. 154.
67. Deventer Lokalkarkiv, Renunciaties 1643-55, s.
374.
68. Povl Eller, *Kongelige Portrætmalere i Danmark
1630-82* (København 1971), s. 266, 267.
69. *Danske Samlinger*, bd. 1 (1865-66), s. 289.
70. E. Marquard, *Kjøbenhavns Borgere 1659* (Køben-
havn 1920), s. 71.
71. *Personalthistorisk Tidsskrift* 35 (1914), s. 149, og
37 (1916), s. 57.
72. *Personalthistorisk Tidsskrift* 35 (1914), s. 121.
73. *Danske Samlinger*, bd. 1 (1865-66), s. 300.
74. Amsterdam Lokalkarkiv, Lysningsregistre 528,
Dåbsregistre for Den Nederlandske Reform-
erte Kirke, Reg. 46, 99, 108.
75. Saskia de Bodt, *Op de raempte off mette brodse* (Ha-
arlem 1987), s. 19, 32 (læsefejl: Halerbech), 89.

Dr. Willem Bruijnesteijn van Coppenraet, født 1931, pensioneret kernefysiker og gymnasieinspektør. Adresse: Julianalaan 94, NL-6824-KJ Arnhem, Nederlandene, email: w@brucop.com (korrespondance på engelsk, tysk, fransk og esperanto).

En tidligere (nederlandsk) version af denne afhandling er publiceret i *Genealogische Bladen*, 3 (1996), 139ff.

Der er mange, som jeg gerne vil sige en oprigtig tak til for deres hjælp ved min forskning. Afdøde hr. F.S. Grove-Stephens og Sønderborg gav mig stødet til denne forskning og leverede mig de første data. Personalet ved Rigsarkivet og Det kongelige Bibliotek i København bedes modtage min højeste anerkendelse for deres målrettede assistance. Jeg er fru F.C. van den Berg-Börst meget taknemmelig for hendes oversættelse fra nederlandsk til tysk. Også tak til Birgit Christensen for den danske oversættelse.

De udstødte

Gårdmandspar i det amagerhollandske Store Magleby skulle i 1700-tallet opfylde særlige slægtsmæssige krav

Af Birte Hjorth

I Personalhistorisk Tidsskrift, 2004, s. 36-66, bringer lektor Adam Lindgreen en artikel: »Slægtsforskning på de lokalhistoriske arkiver – set fra Amager ved hjælp af H. F. Kiær, C. Petersen og alle de andre«. Her roser han orlogskaptajn H. F. Kiærs samlinger, der nærmest gør det til en leg at finde rundt i Amagers slægter i 16- og 1700-tallet – både de hollandske fra Store Magleby sogn og de danske fra Tårnby sogn (foruden også dem fra Dragør). Amagerne var dengang en meget blandet befolkningsgruppe. Lindgreens forskning har imidlertid sat nogle tanker i gang hos ham. Han undrer sig over den megen blæst omkring schouten i Store Magleby, Jacob Bachers bryllup i 1759 med en fogeddatter fra Sundbyvester, for det var jo ikke det første blandede bryllup. Og han spørger, om det er muligt at skelne så skarpt mellem en hollænder og en dansker.

Da den 64-årige Jacob Bacher, schout (foged) i Store Magleby – også kaldet Hollænderbyen – i 1759 giftede sig i Tårnby kirke med den 19-årige Gertrud Hansdatter, en fogeddatter fra Sundbyvester, var der stort virak og postyr. En talrig forsamling af »høje standspersoner og højfornemme folk fra København« var mødt frem i kirken, foruden Amagers egne koryfæer. Havde *Se&Hør* og andre nutidige ugeblade eksisteret, ville de nok også have været på pletten. Nu må man nøjes med referatet fra *Adresseavisen*, eller som det mere officielt hed *Kiøbenhavnns Adresse-Contoires Efterretninger*,¹ nr. 23 fra 31. august 1759. Her kan man læse om, hvorledes brudefolkene kørte derfra i 23 kareter og diverse jagtvogne og derefter blev bispist i brudens hjem. Endvidere om, hvorledes bruden var iført en kostbar gammel hollandsk amagerdragt, som hun herefter agtede at bære. Det var kort sagt et bryllup af format, hvor en danskebys pige fra Tårnby sogn blev gift med en amagerhollænder fra Store Magleby. Måske havde man forventet, at majestæten, Frederik V, ville vise sig i kirken til denne celebre begivenhed. Han havde jo været der for 11 år siden, da brudens søster blev gift med fogden i Kastrup, Rasmus Svendsen, i hvilken anledning majestæten forærede de nygifte to store glaspokaler.²

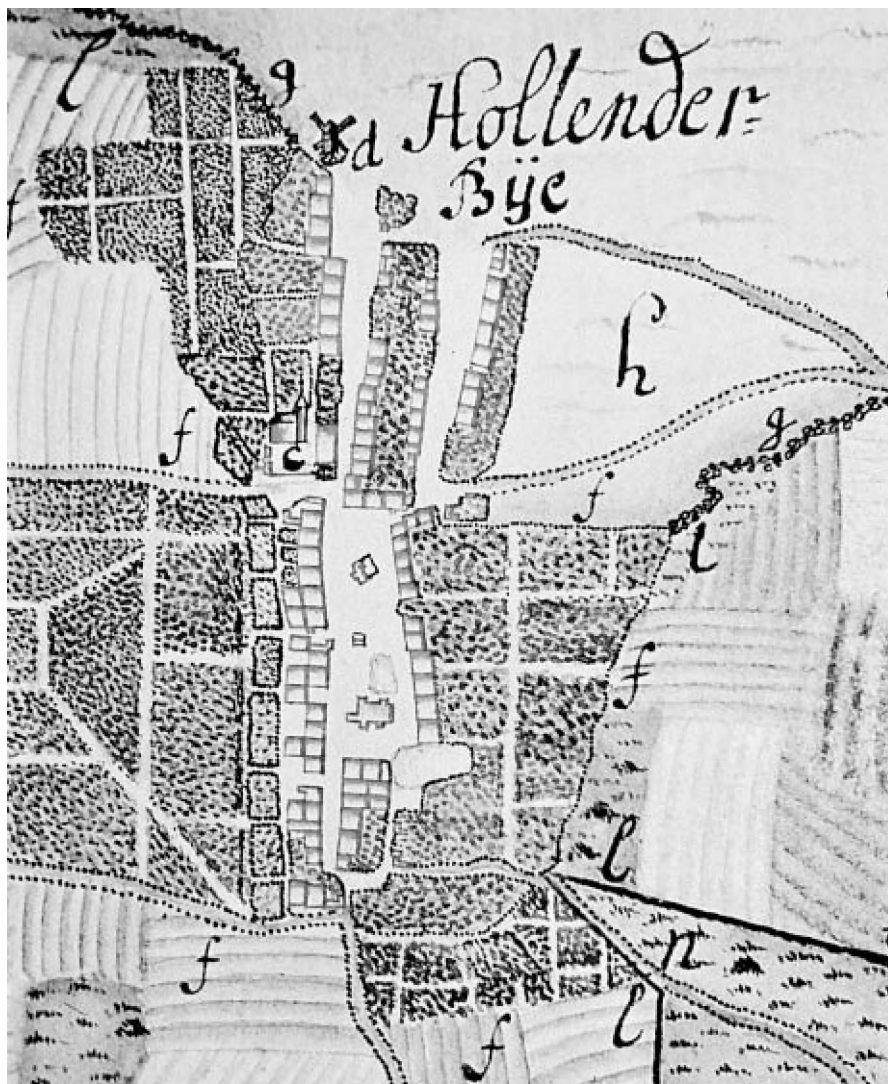
Jacob Bachers bryllup med Gertrud Hansdatter blev blæst op som en sensation. Men var det nu også det? For det var jo ikke det første bryllup mellem en amagerhollænder og en dansker. Også før 1759 har der været ægteskabelige bånd mellem de to befolkningsgrupper på Amager, hvilket mit manuskript: *Udvandrerne*³ fra 1995 vidner om. Forskellen er nu blot, at en brud fra Tårnby sogn fik lov til at bosætte sig i Store Magleby, hvilket ikke tidligere var tilfældet. Man kan så spørge om, hvor specielle disse hollændere i Store Magleby var? Har det virkelig taget flere hundrede år, før de var fuldt integreret? Og hvor gik grænsen mellem en hollænder og en dansker?

Der var forskel på folk

I 1700-tallet ernærede størsteparten af Amagers befolkning sig af landbrug. Man dyrkede grøntsager, som blev solgt i København. Men dermed hørte også ligheden op. I Store Magleby sogn var befolkningen begunstiget med privilegier. Man var ikke fæstebønder som naboerne i det nordfor beliggende Tårnby sogn. Derfor blev de efterhånden velhavende, hvilket var med til at gøre dem selvsikre i deres væremåde. At deres fastelavnsløjer under Frederik III og Christian V blev en stående forlystelse for hoffet, var også med til at styrke deres selvfølelse. De kaldte sig »Kongens Amagere«, og som et symbol på dette yndede de at pryde deres ejendele med en kongekrone – f.eks. på vindfløje, dørbeslag, smykker og broderier.

Ved deres bosættelse i 1520'erne var de begyndt med 24 gårde – eller snarere med 20, for de 4 lå i Dragør. Befolkningsvæksten bevirkede, at man gennem årene måtte dele gårdene og bygge til, for at alle kunne få tag over hovedet og fod under eget bord. Men midt i 1600-tallet var der ikke plads til flere. 1651 fik 20 familier derfor mulighed for at flytte ud vest for København, hvor de grundlagde Ny Hollænderby – det senere Frederiksberg – der var baseret på de samme ledelsesprincipper som i den gamle Hollænderby. Men uheldige omstændigheder såsom misvækst, svenskekrig og ildebrand bevirkede, at denne udflytning ikke blev nogen succes.

Denne befolkningsmæssige udtynding gav imidlertid i en årrække albuenum i Store Magleby, men i slutningen af 1600-tallet blev det vanskeligere for et gårdmandspar med 5-6 voksne børn at få disse placeret standsmæssigt på byens gårde. Det var jo kun ét af børnene, der kunne overtage fødegården. De andre søskende måtte søge andre steder hen for at finde en levevej, og det vil i første omgang sige, at de måtte forsøge at gifte sig til en gård i byen. Men når denne mulighed var udtømt, var der tre alternativer, som der ikke var den store prestige i. Man kunne

Dette kort viser de mange gårde og huse i Store Magleby, omgivet af havearealer og bymark. Foroven – i byens sydlige udkant – ses møllen. Udsnit af kadetkort fra omkring 1740 af Torban Knorr, Det kgl. Bibliotek.

blive gårdmand/gårdmandskone i en af landsbyerne i Tårnby sogn, eller man kunne flytte til Dragør og ernære sig ved et maritimt erhverv, og som den sidste udvej kunne man glide ned i husmandsstanden i Hollænderbyen som håndværker. Der var derfor i disse år en markant udvandring af unge mennesker fra Store Magleby, og der var for dem ingen vej

tilbage. Dermed opstod den uskrevne lov om, at Hollænderbyen kun var for hollændere.

Befolkningen i Store Magleby har altid værnet om traditioner, skikke og ikke mindst sprog, og dermed har de bevidst lagt afstand til de øvrige beboere på Amager. De markerede dermed, at de var noget særligt. Men angsten for at miste de i 1521 erhvervede privilegier har siddet i dem og af og til givet følelsesmæssige udladninger. Deres specielle amagerhollandske sprog – en blanding af hollandsk og plattysk – anså de som et bolværk mod omgivelserne, og det var således medvirkende til at opretholde den uskrevne lov om, at Store Maglebys gårde kun måtte bebos af hollændere. At myndighederne i 1735 indsatte en dansk præst til glæde for den dragørske befolkning, der også søgte kirken, blev opfattet som en fornærmelse og udløste chikanerier, som var ved at tage pippet fra den arme præst⁴. I 1811 måtte man dog give afkald på dette selvgjorte sprog⁵ som kirke- og skolesprog, ligesom man i 1822 måtte gå med til at opgive det 300 år gamle schoutstyre og lægge sig ind under Amager Birk⁶ sammen med Tårnbys befolkning.

Det er derfor muligt at forstå, hvad man i 16- og 1700-tallet forstod ved en hollænder. Det var en person, som var bosat i Store Magleby, nedstammede fra de omkring 1521 til Amager indvandrede hollændere, og som var gift med en person, der også var af hollandsk afstamning. For at blive et accepteret gårdmandspar, krævedes det tillige, at begge deres forældre var gårdmandspar i Store Magleby. Det vil sige, at en kvinde, der f.eks. var født og opvokset i Ny Hollænderby (Frederiksberg) og dermed var af hollandsk afstamning, ikke duede. Et sådant par kunne ikke accepteres som gårdmandspar i Store Magleby. Det samme var tilfældet, hvis den ene part hørte til blandt de til Tårnby sogn udvandrede hollændere. Disse personer havde for stedse måttet forlade det privilegerede gårdmandssamfund i Store Magleby, der jo blev betragtet som noget særligt. For dem var der ingen vej tilbage.

Det var således sociale forskelle, der dannede barriere for den fuldkomne integration.

En familie på Kinkelgård

Det er muligt at belyse nogle af de her skitserede forhold med konkrete eksempler. Der var således gårdmand Jan Jansen Bager⁷ på Kinkelgård i Sdr. Kinkelgade 58. Han havde i 1723 giftet sig med afdøde gårdmand Wibrandt Theisens datter Marchen, og de fik bolig på gården. Tidligere havde han arbejdet som tjenestekarl hos sin stedfar på en gård i Hovedgaden, og her på Kinkelgård hos svigermor var hans stilling nok ikke væsentlig højere.

Jan og Marchen fik syv børn, som nåede voksenalderen.⁸ Der var således den ældste, datteren Anna Jansdatter, som giftede sig med en fremmed skomager, Carl Pedersen Helt. De levede som husmænd i Store Magleby. Næste barn, sønnen Wibrandt Jansen Bager kom som 18-årig til at trøste en 40-årig gårdmandsenke så meget, at hun blev med barn. Derfor blev Wibrandt dog ikke gårdmand. Formodentlig er de blevet frosset ud af byen. De valgte at flytte til Dragør, hvor de byggede hus i Blegerstræde 8, og Wibrandt anskaffede sig en jagt, »Enighed«, på 14 læster, men han måtte først gå i lære og tage et par år til søs som matros. På sine gamle dage blev han krøbling, og hans næst yngste broder, Crilles Jansen Bager, flyttede til Dragør til ham. Crilles giftede sig med en pige, Aide Olsdatter, overtog sin broders hus og ernærede sig som bleger. Jan Jansen Bager, den næste søn i rækken, valgte at gifte sig med en enke i Sundbyøster og overtage hendes gård. Hans yngre broder, Tønnes Jansen Bager, var den eneste af søskendeflokken, for hvem det lykkedes at blive gårdmand i Store Magleby, idet han giftede sig med enken Marchen Jansdatter og dermed blev ejer af hendes gård i Hovedgaden. Yngste datter Trein Jansdatter blev gift med en enkemand i Dragør, skipper Niels Jacobsen Dorth i Bodestræde 6-8, og den yngste søn Theis Jansen Bager blev gårdmand i Sundbyvester.

Således blev denne søskendeflok spredt over det meste af Amager – tre kom til Dragør, to til Sundbyerne i Tårnby sogn, og to blev i Store Magleby, hvoraf den ene blev degraderet til husmandskone. Man kan undre sig over, at ikke et af børnene overtog den mødrene gård. Var deres far, Jan Jansen, ikke »fin« nok? Tilnavnet »Bager« antyder, at der formodentlig har været en bager (håndværker) i Jans fædrene slægt. Kinkelgård blev senere overtaget af en sønndatter til Wibrandt Theisen.

Tilbagevendte folk fra Ny Hollænderby

I Møllegade 11 boede i slutningen af 1600-tallet gårdmand Adrian Tønnesen Bacher. Til hjælp med bedriften havde han en tjenestekarl, Pieter Gertsen, som stammede fra Ny Hollænderbyen (også benævnt Ny Amager). Denne tjenestekarl blev i 1683 svigersøn til Bacher, idet han blev gift med hans datter Neel. Det unge par fik bolig på gården, hvor Pieter formodentlig har deltaget i gårdens drift på lige fod med sin svigerfar. To sønner og fem døtre satte de unge mennesker i verden.

I 1703 døde deres 8-årige datter Gerde. Ved begravelsesindførslen i kirkebogen har præsten vedføjlet: »Die nu in Uterslev woont«. Pieter og Neel havde da valgt at flytte fra Store Magleby og fæste en gård i Utterslev (Brønshøj sogn). De må have følt, at deres dage blandt amagerhollænderne var talte. Neels mor var død for 4 år siden, og hendes far var

aldrende. Han døde året efter. Med Pieters rødder i Ny Hollænderby har han følt, at hans mulighed for at blive den næste gårdmand her var minimal. Dertil kom, at Neels lillesøster Gerdtte havde giftet sig i 1702 med en søn fra Kærgård (Hovedgaden 17), og parret havde taget ophold hos hendes familie i Møllegade. Formodentlig skulle det være dem, der blev det næste gårdmandspar.

Det blev ikke nogen lukrativ tilværelse, som Pieter og Neel flyttede til i Utterslev. Det blev en hverdag med armod og gældsætning. Da pesten kom i 1711, tog den i juli et af børnene, i august Pieter Gertsen selv og i september og oktober to af familiens andre børn. De to ældste, sønnerne Gert og Tønnes, overlevede og befandt sig i henholdsvis Store Magleby og København. Tilbage på gården i Utterslev sad enken Neel, ynkelig og mutters alene. Til skifteretten⁹ forklarede hun, at hendes børn var døde, og at hun slet ingen tjenestefolk havde på gården mere. Hun havde ikke håb om, at nogen turde flytte derind, »formedelst den grasserende smitsomme sygdom, så hun ville forlade gården«. Opgørelsen af boet var negativt. Gælden var på 1.161 sletdaler. Neel Adrians skæbne herefter kendes ikke.

Den næstældste søn, Tønnes Pietersen, var i 1711 lakaj hos en kommandør Wickmand i København. Han havde året før forstrakt sin far med penge til sædekorn og betaling af skat, i alt 94 sletdaler. Han antog sin mors slægtsnavn, Bacher, som han dog ændrede til Bekker. Han blev tømmerhandler i København og havde leverancen af tømmer til den store ombygning af Store Magleby kirke i 1731. Da hans broderdatter Marchen Gertsdatter (g.m. skipper Pieter Larsen, Blegerstræde 1 i Dragør) i 1739 fik døbt en søn, var Tønnes Bekker fra København inviteret med som fadder. I 1738 blev han medlem af stadens 32 mænds forsamling.¹⁰

Pieter og Neels ældste søn, Gert Pietersen, opholdt sig i 1711 i Store Magleby. Her havde han muligvis tjent nogle år som tjenestekarl. I 1712 blev han gift med en yngre enke, Nele Tønnesdatter, som havde været gift med en 20 år ældre gårdmand, der var død under pesten. Havde forholdene i Store Magleby været som i andre samfund, ville Gert Pietersen højst sandsynligt have overtaget enken plus gården. Men Gert var en nyhollænderbys ungersvend fra Utterslev, selv om han var født i Store Magleby af en amagerhollandsk mor – så han duede ikke. Det talte heller ikke med, at Nele var ud af et »ægte« amagerhollandsk miljø. Gert og Nele måtte skille sig af med gården og finde et andet sted at slå sig ned. De fæstede derefter gård nr. 1 i Kastrup. Her fik de børnene Marchen f. 1712, Pieter f. 1715 (død tidligt) og Tønnes f. 1719, om hvem det oplystes, at han var »skrøbelig og vanvittig«.

En mand og en kone, samt en karl og en pige fra Store Magleby. Illustrationen er gengivet i: Laurids de Thurah: *Omstændelig og Tilforladelig Beskrivelse over den liden Ø Amager og den ei langt derfra situerede endnu mindre Ø Saltholm*, 1758, genoptrykt 1968.

Da Gert døde i 1722 blev boet opgjort til 852 sletdaler. I boopgørelsen figurerede bl.a. »32 syede hatte med bånd på«. Det er usædvanligt, at der er optegnet kvindeklæder i skiftet efter en mand, og har Nele mon gået med alle disse 32 hatte? Skiftet indeholder også store mængder af andre beklædningsdele af lærred. Højest sandsynligt har Nele haft en lille virksomhed til fremstilling af diverse beklædningsgenstande af lærred. Hun har formodentlig været vaks til at håndtere nål og tråd – en evne som ikke er alle kvinder beskåret. Man må formode, at de 32 syede hatte har været forsynet med en eller anden form for broderi, da det, man i dag ville kalde »broderi på lærred«, altid på Amager har været benævnt »syning«. At Gert og Nele har haft en sådan lille virksomhed, bygger imidlertid kun på gisninger og kan ikke bevises.

Ved boopgørelsen efter Gert var Nele allerede trolovet. Hendes nye mand hed Jens Olsen, og han var fra Sundbyvester. Det var ikke så lang tid derefter, at Nele og Jens forlod Kastrup og flyttede til Dragør. De bosatte sig på Badstuevælen 4-6, og Jens ernærede sig som skibstømrer. Nele døde 1733 i Dragør.

Kvindeskæbner fra Ny Hollænderby

Pieter Gertsen og hans søn var ikke de eneste fra Ny Hollænderbyen, som blev udelukket fra Store Magleby. Fra omkring 1690 begyndte dette samfund nemlig at gå i opløsning. Byens bønder var mange år bagud med skattebetalinger, og en del af dem begyndte at sælge deres jord til fremmede. En voldsom brand i 1697 besejlede byens skæbne. Året efter inddrog kongen byens jord, som skulle udlægges til høavl og græsning for livgardens heste. Mange valgte at flytte væk, bl.a. til Amager, og de, der blev tilbage, fik anvist nogle havepladser som eksistensgrundlag. Og som en Fugl Fønix rejste Frederiksberg sig på asken af Ny Hollænderbyen.

Blandt dem, der søgte tilbage til Amager, var Ehm Mogensdatter,¹¹ enke efter den næstsidsste schout, Claus Isbrandtsen Schultis, i Ny Hollænderbyen. Hun bosatte sig i Sundbyøster på gård nr. 3 og medbragte to sønner, Frederik Clausen og Tønnes Clausen. Ved Frederiks død i 1774 skrev Tårnby-præsten i kirkebogen: »Den sidste af de indfødte hollændere fra Frederiksberg eller Ny Amager«. Han var bosat i Sundbyvester på gård nr. 5. Hans broder Tønnes ægtede en gårdmandsenke fra gård nr. 12 i Sundbyvester, og efter hendes død giftede han sig med en gårdmandsenke, Trein Theisdatter, fra Store Magleby.

Den sidste schout i Ny Hollænderbyen, Theis Pietersen, havde to døtre, Trein og Emme Theisdatter.¹² Trein giftede sig 1697 med gårdmands sønnen Jan Adriansen fra Store Magleby. Tilsyneladende fik parret mu-

lighed for at bosætte sig på gård nr. 42 i den sydlige ende af Møllegade i Store Magleby, men måske var Jan slet ikke rigtig gårdmand her – kun en bosiddende husmand? For samtidig var hans broder Cornelis Adrianen – der var gift med en lokal gårdmandsdatter – også bosiddende på denne gård. Så måske var det ham, der var »gårdmanden«. Påfaldende er det også, at Cornelis' børn blev etablerede på gårde i Store Magleby, mens Jans to børn begge slog sig ned i Dragør.

Trein Theisdatters lillesøster Emme giftede sig i 1705 med gårdmands-sønnen Gert Jansen Ouscher fra gård nr. 8 i Hovedgaden. Dette par blev tilsyneladende nødt til at flytte til Dragør, hvor Gert måtte klare dagen og vejen som sømand. Det var under Store Nordiske Krig. I 1712 var der en razzia i Dragør efter udeblevne søfolk – her var Gert med på listen¹³ over dem, der ikke var mødt inde på Holmen. Efter Emmes død under pesten i 1711, giftede han sig i 1712 med en skomagerdatter, Lisbeth Pietersdatter, fra Store Magleby. Fra 1720 kaldes han for »molenar« i kirkebogen, hvilket vil sige, at han var blevet mølleforpagter i Store Magleby og dermed havde fået tilladelse til at flytte tilbage til sin fødeby – men ikke som gårdejer.

Og så var der Trein Hansdatter, som i slutningen af 1690erne var blevet indsidder hos enken Anna Rayersdatter på Kongevejen 17 i Dragør. Trein var en gårdmandsdatter fra Store Magleby, som i 1686 var blevet gift med Pieter Isbrandtsen, en gårdmand fra Ny Hollænderbyen, men nu i sin enkestand var kommet tilbage til Amager, fordi forholdene derude var blevet stærkt forværret efter den store ildebrand. Trein blev i skattemandtallet betegnet som »arm og nødlidende«. Hende var der heller ikke plads til i Store Magleby.

Fra gårdmand til matros

At man som amagerhollænder skulle vælge sin ægtefælle blandt Store Maglebys gårdmandsdøtre og -sønner eller gårdmands-enkefolk har for enkelte været svært at leve op til – f.eks. for en enkemand, der havde en køn tjenestepige i sit brød. Moralen i det amagerhollandske samfund var høj – meget højere end i andre samtidige samfund, og uægte børn var en sjældenhed.

På Stubmøllegård for enden af Møllegade (Møllevej 1) boede gårdmand Theis Jacobsen Kramer,¹⁴ som i 1704 var blevet gift med gårdmandsenken Anna Theisdatter. Da hun døde i 1713, var der på gården en tjenestepige, Karen Andersdatter, som Theis blev mere glad for, end godt var. I juli 1714 var Karen gravid i 6. måned, og Theis valgte at gifte sig med hende. Så slap de også for at skulle stå åbenbar skrifte i kirken. I november fødte Karen en datter, der fik navnet Nele. Man må formode,

at der har været nogle reaktioner mod dette »forkerte« ægteskab, men endnu i 1717 blev Theis benævnt »by de Meulen«, altså bosat på Stubmøllegård. I december 1718, hvor Karen skulle føde sit 4. barn, var familien imidlertid flyttet til Dragør, nærmere betegnet til Sønderstræde 1. Vi ved ikke, hvad der er foregået, men Theis må formodentlig have været udsat for et pres, der fik ham til at opgive gårdmandstilværelsen til fordel for en tilværelse som gemen matros i Dragør.

Det var natten til den 24. december, at Karen fødte en dreng, men da det var tvivlsomt, om barnet kunne overleve, valgte Dragørs jordemoder, Anne Hansdatter, at foretage en nøddåb, og som dåbsvidner tilkaldte hun i nattens mulm og mørke tre nabokoner fra henholdsvis Sønderstræde 2, 3 og 4.¹⁵ Barnet levede og blev senere fremstillet i kirken, hvor Theis' nære familiemedlemmer fremstod som faddere.

Karen døde i 1726, og næste ægtefælle blev Diver Jansdatter, der var en gårdmandsdatter fra Store Magleby. På trods af dette fortsatte familien med at have bopæl i Dragør. Theis fik 15 børn med sine tre koner, hvor i hvert fald otte blev voksne. På et tidspunkt fik han tilnavnet »Flink«. Var det mon fordi, han havde været så flink at gifte sig med Karen?

Jan Cornelisens sejr over schoutstyret

En lignende beretning kan fortælles om Jan Cornelisen Schøyt fra Store Maglebygård. Den har dog en anden udgang.

Jan Cornelisen Schøyt, der stammede fra en gård i Ndr. Kinkelgade, var som 20-årig blevet gift med en 30 år ældre enke fra Store Maglebygård¹⁶ (Møllegade 10). På sin vis havde det nogle menneskelige omkostninger, for Jan fik ingen arvinger, men hvad gør man ikke for at blive gårdejer. Efter 17 års ægteskab døde konen, og nu ville Jan gerne gifte sig med sin skånske tjenestepige, Sidse Nielsdatter, som havde været i hans brød en del år. Formodentlig har hun været en frisk ung kvinde omkring de 28 år. Så det var han vel ikke at fortænke i. Men det var der en hel del mennesker, der ikke var tilfreds med. Der blev røre i byen, og Jan og Sidse blev udsat for chikanerier. Schouten, skriveren og deres mænd forsøgte gentagne gange at snakke Jan fra sit forehavende med begrundelse i, at det stred mod byens privilegier. Hvis han gjorde det, måtte han straks sælge sin gård med den dertil hørende jord. Da Jan ikke ville acceptere dette, fik schouten nedlagt forbud hos præsterne mod at vie Jan og Sidse, indtil en ny vedtægt, der skulle forbyde, »at ingen enkemand eller enkezone af byen måtte gifte sig med en fremmed mand eller kvindeperson uden at være forpligtet at afstå og sælge sin ejede jord og grund til byen«, havde fået kongelig konfirmation. En sådan vedtægt ville dermed blive lov i byen, og Jan måtte flytte bort eller se

sig om efter en anden at gifte sig med. Vedtægten blev sendt af sted den 26. november 1753 til kancelliet på Slotsholmen.

I begyndelsen af januar 1754 fik amtmanden lejlighed til at udtale sig om sagen – om vedtægten og Jan Cornelisens påtænkte giftermål. Han kunne imidlertid ikke se, at Jans plan stred imod landets lov og kirkens ritual eller mod Store Maglebys privilegier. Han kunne heller ikke forstå, at præsterne turde nægte at vie folk, som ikke var nært beslægtede og ikke var »berygtede for onde gerninger«, og som i øvrigt havde gode mænd som forlovere.

At denne vedtægt ville være til gavn for Store Magleby, kunne han ikke med sin bedste vilje se, så derfor ville han ikke anbefale den – »thi de haver så mange herlige privilegier, som de nogensinde kan forlange. Ja, der er næppe noget folk i verden, der med sådanne privilegier ere forsynede, i det mindste er der ikke nogen bønderfolk, som haver nydt eller kan nyde sådan høj kongelig nåde, som dette folk er vederfaret«. I stedet for at søge privilegierne forøgede, skulle de hellere stræbe efter at bevare dem, de har, så der ikke blev anledning til at indskrænke dem på grund af fremtidige indbyrdes stridigheder. Schouten var af den mening, at hvis sådanne giftermål ikke blev forhindrede, så ville deres privilegier inden længe ikke stå ved magt. Deres ejendomme ville så komme på fremmede hænder, og »deres børn i fremtiden komme til at tjene skåninger, i stedet for disse nu må tjene dem«.

Amtmanden antydede, at der muligvis lå en »skjult hemmelighed« bag denne vedtægt – at schouten »med sit parti« ved en sådan lejlighed kunne få den pågældende jord lagt til deres egne gårde for en billig penge. Men på denne måde blev der flere og flere ubeboede gårde, hvilket næppe kunne være til byens gavn. Han havde haft schouten til samtale og søgt at bringe ham på andre tanker, men han var så opfyldt af modvilje mod Jan Cornelisen og hævdede, at hvis vedtægten ikke fik kongelig konfirmation, spæede han byen en al for tidlig undergang.

Kollegiets afslag på Store Maglebys ansøgning om kongelig konfirmation af deres vedtægt af 26. november 1753 fik schouten overrakt den 24. januar af amtsforvalteren. Denne skulle også beordre schouten til at ophæve præsternes vielsesforbud, og ellers skulle han overvåge, at der ikke blev lagt hindringer i vejen for det vordende brudepar.

Fortrædeligheder mod Jan og Sidse havde der været, og de fortsatte. Midt i januar mistede de deres tjenestekarl Christen. En nat, da han ville gå hjem til sin husbonds gård, faldt han – af uforsigtighed? – i naboen Dirch Albertsen Skomagers brønd og druknede. Havde han været så »uforsigtig« at gå ind i en flok øretæver? Amtmanden pålagde præsterne at lade ham begrave i stilhed. Der skulle vist ikke rodes for meget op i den sag.

Et gift og et ugift par fra Tårnby sogn. Illustrationen er gengivet i: Laurids de Thura: *Omstændelig og Tilforladelig Beskrivelse over den liden Øe Amager og den ei langt derfra situerede mindre Øe Saltholm*, 1758, genoptrykt 1968.

Den 7. februar var berammet til vielsesdagen, men brudeparret havde meddelt, at de ville vies hjemme, da de ikke turde møde op i kirken af frygt for ballade.

Dagen før fik schouten et skarpt brev fra amtmanden, hvori han advarede byens befolkning om, at de ikke tilføjede Jan Cornelisen og hans forlovede noget, som kunne have skær af overlaster og fornærmelse, og som de derefter længe ville komme til at fortryde. Schouten blev også pålagt at meddele de forlovede, at de trygt kunne blive viet i kirken, hvis de ønskede det. For at amtmanden kunne få underretning om forløbet af vielsen, ville han sende sin fuldmægtig samt amtsforvalteren ud til brylluppet. Til sidst truede han schouten med at blive afsat fra sit embede, hvis det kom frem, at han havde haft mindste del i de fornærmelser, som var overgået brudeparret.¹⁷

Jan og Sidse blev viet den 7. februar i »huset efter kgl. allernådigst tilladelse uden trolovelse eller tillysning af prædikestolen«. I dette ægteskab fødte Sidse 4 sønner, som alle døde efter få måneders levetid. Det er der nok en del personer i Store Magleby, som har følt skadefryd over. Sidse døde allerede i efteråret 1760, hvorefter Jan det følgende forår indgik et nyt ægteskab. Denne gang med en gårdmandsdatter fra byen, for han ville ikke have mere ballade.

Jan Cornelisen Schøyts sejr over schoutstyrets barske krav om, hvem man måtte dele bord og seng med, bevirkede, at der herefter blæste mildere vinde. Schouten Jacob Bachers opreklamerede bryllup i 1759 – som omtalt i indledningen – skal nok ses som en udløber af balladen omkring Jan og Sidses giftermål. Amtmandens opsang til befolkningen i Store Magleby om ikke at give anledning til, at den kongelige nåde, som de tidligere havde nydt så rigeligt, skulle mindskes på grund af indbyrdes stridigheder og uenighed. Man har herefter forsøgt overfor myndighederne at signalere, hvor godt man kom ud af det med hinanden og med befolkningen i Tårnby. I 1761 indgik f.eks. skriveren Cornelis Tønnesen Bacher fra Løvegården (Hovedgaden 14) et lignende ægteskab i Tårnby kirke med en 16-årig gårdmandsdatter fra Sundbyvester, Neel Pietersdatter Willumsen. Dette bryllup fandt *Adresseavisen* også anledning til at referere.¹⁸ Året før havde den senere schout, Gert Crillesen Bacher fra Hollandsminde (Ndr. Kinkelgade 34), giftet sig i Tårnby kirke med den 18-årige gårdmandsdatter Leisbeth Andersdatter fra Tårnby. Nu kunne man godt være i stue sammen.

Disse personer fra Store Magleby, som her hentede sig en brud i Tårnby, var ikke hvem som helst. Det var folk af den bedre gårdmandsstand, og til forskel fra tidligere bryllupper kunne disse gårdmænd tilbyde deres tilkommende en standsmæssig bolig i Store Magleby. Parrene var ikke mere henvist til at bosætte sig uden for Store Magleby. Der var ingen mere, der var »udstødte«.

Note

1. Det kgl. Bibliotek: Aviser: *Kjøbenhavns Adresse-Contours Efterretninger*, 1759, nr. 23.
2. Landsarkivet for København: Tårnby kirkebog 1737-57, fol. 166.
3. Dragør Lokalarkiv: B. Hjorth: *Udvandrerne*. Manuskript vedr. personer, der i første halvdel af 1700-tallet flyttede fra Hollænderbyen til Tårnby sogn, 1995.
4. Landsarkivet for København: Københavns amt: Kopibog og indkomne breve, jan. 1736 (korrespondance mellem pastor Wegerslev, schouten og amtmanden).
5. C. Nicolaisen: *Amagers Historie*, bd. 3, s. 140, genudgivet 1982.
6. C. Nicolaisen: *Amagers Historie*, bd. 3, s. 52, genudgivet 1982.
7. Dragør Lokalarkiv: Crilles Petersen: *Hollænderbyen omkring 1700*. Manuskript til en beboerregistrant.
8. Dragør Lokalarkiv: Crilles Petersen: *Hollænderbyen omkring 1700*; B. Hjorth: *Huse og beboere i Dragør i 1700-tallet*. Manuskript på arkivets hjemmeside; Landsarkivet for København: Håndskriftsamlingen: Kommandørkaptajn H. F. Kiærns samlinger.
9. Landsarkivet for København: Københavns amtstue: skifteprotokol 10.12.1711.
10. Tønnes Bekker er omtalt i *Personalhistorisk Tidsskrift*, 1980, s. 106.
11. Landsarkivet for København: Håndskriftsamlingen: Kommandørkaptajn H. F. Kiærns samlinger.
12. Dragør Lokalarkiv: Crilles Petersen: *Hollænderbyen omkring 1700*. Manuskript til en beboerregistrant.
13. B. Hjorth: *Dragør i 1700-tallet – et maritimt bysamfund*, 2005, s. 53.
14. Dragør Lokalarkiv: Crilles Petersen: *Hollænderbyen omkring 1700*. Manuskript til en beboerregistrant.
15. Dragør Lokalarkiv: B. Hjorth: *Huse og beboere i Dragør i 1700-tallet*. Manuskript på arkivets hjemmeside.
16. Dragør Lokalarkiv: Crilles Petersen: *Hollænderbyen omkring 1700*. Manuskript til en beboerregistrant.
17. Landsarkivet for København: Københavns amt: Kopibog 13.12.1753 og 8.1., 24.1. og 6.2.1754.
18. Det kgl. Bibliotek: Aviser: *Kjøbenhavns Adresse-Contours Efterretninger*, 1761, nr. 25.

Birte Hjorth, født 1930, cand. polyt, bibliotekar og fhv. leder af Dragør Lokalarkiv. Har siden 1980 skrevet lokalhistorie om Dragør og Store Magleby – bl.a. bøgerne *Fastelavn i Hollænderbyen*, 1996, *Dragør Havn i 1700- og 1800-tallet*, 2002, og senest *Dragør i 1700-tallet – et maritimt bysamfund*, 2005. Adresse: Sønderstræde 5A, 2791 Dragør, e-mail: b.i.hjorth@post.tele.dk.

Anne Margrethe Fontain og Concordia Ehlers

En sag om børnemishandling i København år 1800

Af Hans H. Worsøe

Dette er beretningen om, hvorledes en fattig enlig mor ud fra ønsket om at give sit barn de bedste muligheder gav anledning til, at det blev udsat for mishandling af en plejemor. Men det er også beretningen om, hvorledes gode mennesker greb ind, og myndighederne sørgede for, at retfærdigheden skete fyldest. Det hele begyndte med, at en jysk tjenestepige og en matros fra Holmen mødte hinanden.

Den 16. november 1792 blev matros af 1. division, 3. kompagni, nr. 64 ved flåden, Joseph Ludwig Fontain, viet i Holmens kirke til pigen Anne Margrethe Nielsdatter. Han var døbt i Tårnby på Amager og var søn af en fra Flandern indvandret hvervet soldat, musketer Peter Joseph Fontain og hustru Marie Elisabeth Hansdatter. Anne Margrethe Nielsdatter var født i Ålborg og døbt 14. september 1767 i Budolfi kirke som datter

Anne Margrethe Fontain (1793-1866) iført sin brudekjole. Miniaturen er malet i forbindelse med hendes bryllup 30. april 1820 med hørkræmmer Hector Friederich Janson Worsøe (1791-1859). Original hos familien Lützhøft. Foto: Alb. Schous Efterfølger, København.

af Niels Christian Schiønning og hustru Dorthé Andersdatter. Faderen blev senere degn og skoleholder i Jerslev i Vendsyssel. Efter tidens skik er efternavnet ikke indført ved dåben, og hun omtales undertiden kun med patronym, undertiden med navnet Schiønning. Hendes moder døde i 1783, hvorefter faderen året efter giftede sig igen. Anne Margrethe rejste til hovedstaden, hvor hun ernærede sig som tjenestepige. Hun er formentlig identisk med den Grethe Schiønning, der i 1787 tjente hos en enkemand i Borgergade.

Joseph Ludwig Fontain var i 1789 blevet antaget som matros ved Holmen og havde i 1792 tegnet en 10-års kontrakt med ret til hus. I 1793 blev han påmønstret fregatten Friederichsværn, 1794 fregatten Triton, og i 1795 var han en periode frimand.¹ Den 29. september 1793 fik parret en datter, som blev døbt Anne Margrethe, og som skulle vise sig at blive deres eneste barn. De boede i Nyboder, og som nabo havde de matros Arne Petersen (1. division, 3. kompagni, nr. 68), som sammen med sin hustru Maren Olesdatter hjalp med at tage sig af den lille pige, når der var behov for det. Ved en lejlighed, hvor Joseph Ludwig var hjemme, betalte han dem endog 5 rdl., men ellers fik de ikke noget fast beløb. Skibmand Johan Daniel Hundemach og hans hustru Karen Johansen hørte også til deres nærmeste bekendtskabskreds.²

Den 4. november 1795 blev Joseph Ludwig Fontain hyret af kaptajn With på skibet Princesse Charlotte Amalie, der for Asiatisk kompagni foretog en rejse til Kanton i Kina, hvilket skulle blive skæbnesvangert. Skibsprotokollen er bevaret, så det er muligt at følge rejsen i enkeltheder, indtil skibet kom tilbage i 1798, men så lang blev rejsen ikke for Joseph Ludwig Fontain.³ Den 11. december 1795 passerede de Kronborg for udadgående. Det blev en usædvanlig hård tur. Skibet mistede stormasten og var nær forlis i det hårde vejr på Nordsøen. Først i februar 1796 kunne man gå til ankers ved Portsmouth og få de værste skader repareret. I sin indberetning til kompagniet frygtede kaptajnen, at nogle besætningsmedlemmer ville desertere og bad om tilladelse til at udlevere ekstra rationer, men lige meget hjalp det. Den 20. marts deserterede tre matroser, og ved udpurringen i Portsmouth den 18. april 1796 savnedes yderligere 7 matroser, her i blandt Joseph Ludwig Fontain. Senere på måneden blev hans få efterladte ejendele: en køje, en dyne, en pude, 3 trøjer, 2 par strømper, to gamle skjorter, et tørklæde, en kurv, en bog (!) og et kompas solgt på auktion om bord og indbragte 3 rdl. Kaptajn With konstaterede i sin indberetning dateret 28. april, at man indtil nu med døde og deserterede havde mistet 18 mand og udtalte ønsket om, at hvis de deserterede nogensinde kom hjem, skulle de afhøres og eksemplarisk straffes.

Anne Margrethe sættes i pleje hos landinspektør Ehlers

Joseph Ludwig Fontain kom aldrig hjem, og hvornår hans kone fik meddelelsen om hans desertering, ved vi ikke, men den satte familien i en meget ulykkelig situation med tab af forsørger og ret til bolig. Man havde været forberedt på, at han skulle være længe væk, men at det skulle ende på den måde, havde man naturligvis ikke kunnet forudse. Nu var der for alvor brug for aftalen med matros Arne Petersen og hans hustru, hvor barnet blev fast anbragt, mens moderen var henvist til at tjene inde i byen. Fra sidst i 1798 ved vi, at hun tjente og boede hos spækhøker Hans Christensen og hustru Anne Kirstine i Adelgade 268 – en ejendom, hvor der ikke boede færre end 21 familier.

Arne Petersen og Maren Olesdatter var gode imod barnet, som de karakteriserede som et skikkeligt og ordentligt barn, som altid var lydigt mod dem og ikke forfalden til løgn og andre laster. De klædte det »ordentligt efter fattig lejlighed«. Dette fremgår af en attest, som sergent Hansen skrev for dem, da Arne Petersen hverken kunne skrive eller læse skrift.⁴ Da barnet gik i sit 6. år, ville Anne Margrethe Fontain gerne forsøge at skaffe det mulighed for en bedre tilværelse. Medvirkende til, at hun netop på dette tidspunkt traf sin beslutning i et forsøg på at sikre barnets fremtid, var givetvis, at vinteren 1798/99 havde været ganske usædvanlig hård og langvarig, og at mange fattigfolk i København som følge heraf havde lidt stor nød i vinterens løb. Hun indrykkede derfor før påske 1799 en annonce i adresseviserne, om nogen ville antage et pigebarn som sit eget.⁵ Foranlediget heraf meldte landinspektør Carsten Ehlers hustru Concordia Høserich sig.⁶ Aftalen blev, at moderen hurtigt afhentede barnet hos Arne Petersen og overgav det til fru Ehlers. Arne Petersens kone, Maren Olesdatter, beklagede sig senere over, at det gik så stærkt, at hun ikke havde haft tid til at give barnet en ren særk på.

Landinspektør Ehlers og hustru boede i Birkerød, men han var meget bortrejst på sine opmålingsopgaver, og de havde ingen børn selv. Den lille pige kom nu med fru Ehlers til Birkerød, men moderen fik en adresse på en dame, som boede i nærheden af Assistenshuset, hvor hun kunne høre til det. Det gjorde hun engang i mellem og fik kun at vide, at alt var godt. Mikkelsdag 1799 flyttede familien Ehlers ind til København, hvor de lejede sig ind på første sal mod gaden Nørregade 233. I stueetagen boede brygger Frederik Hammerich, der havde titel af overkrigskommissær, med sin da 35-årige hustru Nancy Marie født Porth og deres tre børn i alderen 6-16 år. Desuden boede familien Hammerichs 2 tjenestepiger, 2 bryggersvende og deres kusk i gården.⁷ Familien Ehlers havde en husjomfru Henriette Tidemann og mindst to tjenestepiger, hvoraf især Dorothea Olsen og Anne Sophie Friderichsdatter havde kon-

takt med barnet, når det kom ned i køkkenet. Det har ikke været ret ofte, at moderen hørte til sin datter, for da de begivenheder, der skal skildres nedenfor, hændte i sommeren 1800, var hun end ikke klar over, at barnet befandt sig i København.

Concordia Ehlers, født Høserich, var på dette tidspunkt 47 år gammel, idet hun var født 1753 i Maribo, hvor hendes fader Johan Balthazar Høserich da var justitsråd og landsdommer, hendes moder hed Johanne Marie Hæseler. Begge hendes forældre druknede sammen med hendes ældre søster på isen uden for deres hus i 1756, da hun var 3 år gammel. Hun kom derefter i huset hos sin morbror etatsråd Hæseler i København, hvor hun var, indtil hun blev 16 år. Herefter var hun i Brødrene Petersens Kloster i Vimmelskafte, indtil hun i januar 1781 blev gift med landinspektør Carsten Ehlers, født 1741 i Nykøbing F. Han var en betydningsfuld skikkelse i udskiftningstiden og en særdeles dygtig og fremragende mand, der af en samtidig skildres som en mand »bekendt for den ubrødeligste retskaffenhed og gode matematiske kundskaber«. Det var således en familie af det absolut bedre borgerskab, som havde taget den lille Anne Margrethe til sig. Carsten Ehlers fortalte senere, at hans kone i begyndelsen elskede hende højt og behandlede hende ømt og kærligt. Når hun tugtede hende, var det, fordi hun håbede at gøre et godt barn ud af hende.⁸ Og husjomfru Henriette Tidemann kunne fortælle, at fru Ehlers klædte barnet lige så godt, som havde det været hendes eget barn. Således syede hun engang noget af sit eget tøj om til hende, og ved en anden lejlighed fik hun et par nye grønne sko af safian, en slags fint læder af gede- eller fåreskind.⁹

Familien Ehlers flytter til København

I Birkerød havde barnet haft mindre problemer med at holde på vandet, hvad der slet ikke havde været tilfældet, da barnet var hos Arne Petersens hustru Maren Olesdatter, som gav det skudsmålet, at barnet var meget ordentligt og »ikke gjorde sig uren«, hverken i sengen eller på gulvet. Men da familien Ehlers var flyttet til København, voksede problemerne med renligheden, og det var tilsyneladende mere, end fru Ehlers kunne klare. I boligen i Nørregade stillede fru Ehlers strenge krav om, at barnet ikke for ofte måtte gå på vandhuset i gården, men skulle holde sig tør hele dagen. Tjenestepigen Anne Sophie fortalte,¹⁰ at barnet undertiden kom ned i køkkenet og bad om at måtte sætte sig på en spand med skident vand, fordi hun var trængende og ikke turde gå i gården for fru. Hun fik lov til det for at skåne hende for fortræd fra fru, som tjenestepigen sagde. Sommetider »lod hun sit vand falde« på en lille stentrappe, der førte ned til gården fra en lille forstue ved køkkenet, når hun »krym-

pede sig« ved at gå i gården kun iført en tynd klokke eller et snøreliv. Medens Carsten Ehlers i sin egenskab af landinspektør var bortrejst, blev han gennem breve fra sin kone holdt underrettet om udviklingen.¹¹ I brevene beklagede hun sig over, at barnet »fortsatte med sit svineri«, men da han rådede hende til at sende barnet tilbage til moderen, svarede hun, at det ville hun ikke, da hun stadig håbede at få et godt barn ud af hende. Hun frygtede også, at barnet ville komme til at lide nød, hvis det kom tilbage til moderen, som levede under fattige kår. Til gengæld bad hun ham skære et større ris for at skræmme hende, men det hjalp tilsyneladende heller ikke, og hendes behandling af barnet blev strengere og strengere, til sidst ganske urimelig.

Landinspektør Carsten Ehlers (1741-1819). Silhuetklippet viser ham med paryk og en påklædning som brugt af det højere borgerskab. Af samtiden blev han betegnet som »en Mand kendt for den ubrødeligste Retskaf-fenhed«, og det kan derfor undre, at han kun i et enkelt tilfælde skred ind overfor hustruen Concordias mishandling af Anne Margrethe Fontain, som de havde taget til sig som plejebarn. Silhuet på Det kongelige Bibliotek. Foto: Det kongelige Bibliotek.

Det rygtes, at der foregår mishandlinger. Moderen henter barnet

I juni måned 1800 begyndte folk i Nørregade at snakke om, at der var noget galt. Blandt bryggersvendene i brygger Ole Geddings nærliggende bryggergård Nørregade 228 gik rygterne om, at et barn blev mishandlet i ejendommen nr. 233, hvorimod hverken kusken eller bryggersvendene

hos Frederik Hammerich senere kunne huske, at de havde hørt barnegråd eller lignende. Lørdag den 21. juni blev det for meget for tjenestepigen Anne Sophie Friderichsdatter, der nogen tid før havde været vidne til, at den lille Anne Margrethe var kommet ned i køkkenet til hende, stærkt forbrændt på begge hænder, efter at fru Ehlers havde tvunget hende til at bære et fyrfad med gløder ved at holde de bare hænder under det. Tjenestepigen opsøgte fru Nancy Marie Hammerich i stueetagen og fortalte hende om det passerede. Fru Hammerich tog straks af fære og satte dermed en længere proces i gang.¹²

Efter at have hørt om mishandlingen af barnet gik hun i gang med at finde moderen, om hvem Anne Sophie kun vidste, at hun hørte til omkring Nyboder. Nancy Hammerich begav sig derfor straks ud til Skolemesterlængen i Nyboder, hvor hun gik fra hus til hus og spurgte, om nogen kendte moderen til et barn, der var sat i pleje. Her traf hun Arne Petersens hustru Maren Olesdatter, der tidligere havde haft barnet hos sig. Hun kendte moderen og kunne føre hende til spækhøker Hans Christensen i Adelgade. Herfra begav moderen, Anne Margrethe Fontain, sig sammen med Arne Petersens hustru Maren Olesdatter og skibmand Hundemachs hustru Karen Johansen hen til fru Ehlers og bad om at få barnet udleveret, således som det var aftalt, at hun kunne, når en af parterne ønskede det. Fru Ehlers ville dog ikke udlevere det før mandag, hvorefter Anne Margrethe Fontain hentede sin husherre, spækhøker Hans Christensen, som gik med op i stuen til fru Ehlers, til hvem han sagde, at han ville tage sig af barnet. Det passede ikke fru Ehlers, som bad spækhøkeren forlade stuen, hvorefter han stillede sig ned i porten, hvor Karen Johansen Hundemach stod og ventede. Kort efter kom moderen ned med barnet. Klokken var da mellem 4 og 5 om eftermiddagen. Hermed var der sat endeligt punktum for Anne Margrethes ophold hos familien Ehlers, efter at det havde varet i omkring 1 år og 3 måneder.

Den lille skare begav sig ned ad Nørregade, hvor de søgte ind i en forstue for at undersøge, hvor slemt det stod til med hende. Foruden sårene på hænderne konstaterede de, at der løb materie fra flere skader på lårene, så de måtte hjælpe hende med at gå. De gik hjem til moderen i Adelgade, hvor de blev om natten. Næste morgen kom Anne Margrethe Fontain ud til Arne Petersens hustru Maren Olesdatter med hende. Sammen konstaterede de, at der var blå striber på ryggen og tværs over benene. Karen Johansen Hundemach bragte nu barnet hen i Store Kongensgade 49 til kirurg C.A. Greibe,¹³ reservekirurg ved søetatens 3. division, og lod ham besigtige skaderne, fortrinsvis på hænderne. Han konstaterede også, at der var en del mindre sår på lårene, som dog var af

lidt ældre dato og ved at læges. De andre skader blev han ikke bedt om at se. Der var blærer i begge hænder, som han åbnede og behandlede. Derefter foreskrev han en 14-dages kur. Da der var tale om et fattigt barn, skulle de kun betale 2 rdl., mens han almindeligvis skulle have 10 rdl. for en sådan kur. Da de 14 dage var gået, tog moderen barnet hjem, da hun ikke havde råd til mere, og da kirurg Greibe anså det for forsvarligt, hvis moderen fortsatte med selv at behandle det med de foreskrevne salver. På grundlag af undersøgelsen udfærdigede Greibe en attest. Da sårene heledes, og barnet ikke i længden kunne være hos moderen, sørgede St. Petri kirkes plejekommission for, at det blev sat i pleje hos murersvend Jonas Bentzen og hustru Johanne Sørensen i Christen Bernikowsgade, som i forvejen havde en jævnaldrene plejedatter. Plejekommissionen sørgede også for, at hun blev sat i St. Petri forskole.¹⁴

Sagen forelægges forligskommissionen og bringes senere for retten

Anne Margrethe Fontain indgav den 13. juli en klage til Københavns forligskommission¹⁵ og krævede, at fru Ehlers skulle give barnet erstatning for svie og smerte, betale for læger og bøde for sine gerninger. Den 18. juli blev hun og fru Ehlers indkaldt for kommissionen, men fru Ehlers mødte ikke. Anne Margrethe Fontain bad nu om at få fru Hammerich, husjomfru Henriette Tidemann og jomfru Dorthea Olsen indkaldt som vidner. Kommissionen udsatte sagen, men sendte en rapport til kongens foged. Overauditør Peder Rosenstand Goiske gik herefter som anklager (actor) i gang med at undersøge mulighederne for at anlægge en sag mod Concordia Ehlers. Den 21. juli blev forhørene påbegyndt ved Hof- og stadsrettens kriminelle kammer. I perioden 21. juli til 30. august blev der afholdt en lang række vidneafhøringer, som resulterede i, at der blev rejst sag mod hende med prokurator Rasmus Top som anklager. Efter yderligere afhøringer under edsansvar i september var sagen ved månedens slutning så vidt fremskreden, at forhørene kunne afsluttes. Herefter udfærdigede anklageren sit anklageskrift, som suppleret med enkeltoplysninger fra vidneudsagnene danner grundlaget for den følgende skildring af de mishandlinger, som den 6-årige Anne Margrethe Fontain var blevet udsat for.¹⁶

Første retsmøde og barnets eget vidneudsagn

Den 21. juli afholdt assessor Bang det første retsmøde i sagen om, »at landinspektør Ehlers hustru skal have på den grusomste måde mishandlet et lille pigebarn navnlig Anne Margrethe Fontain«. Til dette første retsmøde var tilsagt barnet selv og dets mor. Først blev barnet udspurgt.¹⁷ Hun svarede, at hun var 7 år gammel, hun vidste ikke om hendes far le-

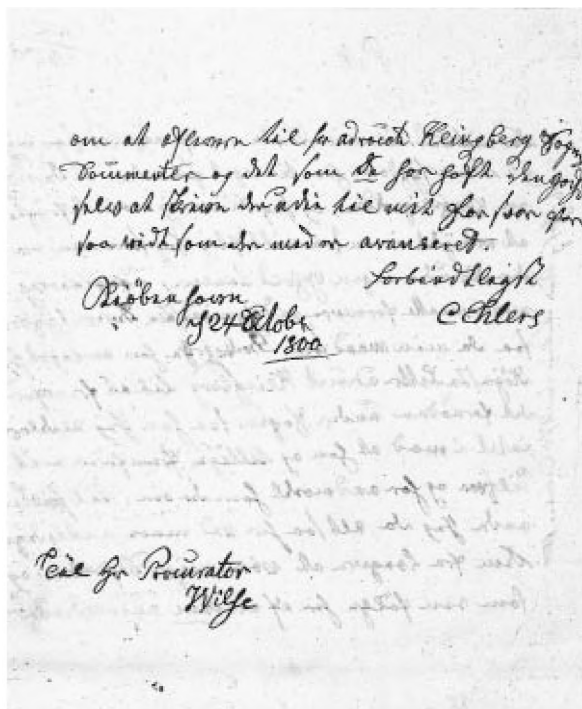
vede eller var død, men hendes mor opholdt sig hos spækhøker Hans Christensen i Adelgade. Hun kunne ikke huske, hvor længe det var siden, hun kom i huset hos fru Ehlers, men hendes mor satte hende der. Herefter tog fru Ehlers hende med sig ud til Birkerød. Der lærte fru Ehlers hende selv at strikke, sy og læse. Hun vidste ikke, hvornår de kom til Birkerød, og hvor længe de blev der. Mens de var dér, behandlede fru Ehlers hende ikke anderledes hårdt, end at hun gav hende ris som andre børn. Årsagen var, at fru ville, at hun skulle holde sit vand hele dagen, men når hun ikke kunne, og det løb fra hende, fik hun ris, hvilket skete 2-3 gange i Birkerød. Ellers blev hun ikke behandlet hårdt, men da de flyttede ind til byen, begyndte hun at behandle hende meget værre. Således blev hun engang om vinteren klædt helt nøgen og oppe på loftet hængt op under armene og pisket med gardinsnore så længe på rumpen, at blodet flød. Ved den lejlighed var kun fru Ehlers og husjomfru Dorothea Olsen til stede, og det var jomfru Olsen, der på fruens befaling hængte hende op med et tov under armene. Bagefter gav fru Ehlers hende særken på og befalede jomfru Olsen at følge hende ned i køkkenet og sætte hende i en balje koldt vand for at standse blodet. Scenen i køkkenet blev også overværet af pigen Lisbeth. En anden gang befalede fru Ehlers tjenestepigen Anne Sophie at varme tre manchetbolte – det er jernstykker som blev lagt inden i et særligt strygejern til at glatte manchetter med – som pigen derefter måtte bringe ind i stuen med en ildtang, »da de var ganske glødende«. Forinden havde fru Ehlers pisket hende med ris og lagt hende på et bord, hvorefter fru tvang husjomfru Henriette Tide-mann til at holde boltene, mens fru brændte hende »på det sted, hvor man lader sit vand« med den ene bolt efter den anden. Efter at hun var blevet forbrændt, blev hun i stuen, og selvom det smertede meget, blev der ikke anvendt noget lægemiddel. Nogle dage, inden hun blev taget fra Fru Ehlers, havde denne befalet hende at hente et fyrfad med gløder. Da hun bragte det ind i stuen, befalede hun, at hun skulle holde det med begge sine hænder. Hun turde ikke slippe fyrfadet, og da hun skreg og jamrede, sagde fru, at det var ligegyldigt, om hendes hænder brændte op, for hun kunne jo alligevel ikke bestille noget. Først da gløderne var brændt ud, måtte hun bringe fyrfadet ud i køkkenet, hvor pigen Anne Sophie så hendes hænder. Direkte forespurgt af assessor Bang, om der havde været andre mishandlinger, svarede barnet, at oftere end disse to gange havde fru Ehlers ikke mishandlet hende. Barnets egne forklaringer er refereret fyldigt og med delvis bibeholdelse af sproget, da det også kan være af psykologisk interesse at vide, hvordan barnet selv har opfattet sin situation. De følgende vidneafhøringer, som bragte andre mishandlinger for dagen, vil blive mere summarisk refereret.

De øvrige vidneafhøringer

Efter afhøringen af barnet blev moderen, der jo ligeledes hed Anne Margrethe Fontain, afhørt.¹⁸ Hun fortalte, at hun var gift med matros Joseph Ludwig Fontain, men at hun ikke havde hørt fra ham, siden han for omtrent 5 år siden var deserteret fra et af de asiatiske kompagniers skibe. Siden da havde hun ernæret sig ved at tjene og tjente nu hos spækhøker Hans Christensen i Adelgade. Hun fortalte, at datteren fyldte 7 år til Mikkelsdag. Herefter gav hun en skildring af, hvorfor og hvordan barnet var blevet overleveret til Fru Ehlers omkring påsketid forrige år, samt berettede om afhentningen af barnet den 21. juni, således som det allerede er gengivet. Afslutningsvis bad hun om, at tjenestepigerne Lisbeth og Anne Sophie også blev indkaldt som vidner. Senere blev kredsen udvidet, bl.a. måtte også landinspektør Ehlers berette om forholdene i hjemmet og forklare, hvorfor han ikke havde skredet ind. Der blev også indhentet en ny lægeerklæring, nu fra stadsfysikus C.E. Mangor. Forhørene fortsatte indtil udgangen af august måned, men allerede den 31. juli var man kommet så vidt, at Concordia Ehlers fik pålagt personlig hæftelse. Hun blev arresteret, og de efterfølgende forhør af hende fandt sted i arrestforvarerens stue uden for Frederiksholms fængsels-tårn, også kaldet Blåtårn. Fru Ehlers havde fået bevilling til at møde ved advokat og havde til sit forsvar antaget prokurator Jacob Wilse.¹⁹ Undervejs blev hun utålmodig og mente, at han – på grund af sygdom – ikke røgtede sit hverv godt nok. Han blev udskiftet med højesteretsadvokat Christian Klingberg, som nød almindelig anseelse som en af tidens dygtigste jurister, og som var meget søgt som forsvarer i en række af tidens celebre sager.²⁰ Kort sagt var det en af Københavns daværende stjerneadvokater, som skulle forsvare Concordia Ehlers. På anklagerens side var det prokurator Rasmus Top,²¹ der førte ordet. Vidneudsagnene blev nu bearbejdet, og på grundlag af dem blev en række konkrete spørgsmål formuleret, som ved såkaldte konfirmationsforhør i september måned blev stillet de implicerede, der ved ed skulle bekræfte deres svar. Ved disse forhør stillede både anklageren og forsvareren spørgsmål. Efter afslutningen af forhørene havde anklageren sit materiale klar, således at han kunne udarbejde det endelige anklageskrift. Imens sad fru Ehlers i Blåtårn, og her blev hun i øvrigt siddende under resten af sagsforløbet.

Anklageskriftets indhold

Anklagerens Pro Memoria til retten, dateret 13. oktober 1800, indeholder detaljerede referater af vidneudsagnene og afslører, at der var forekommet andre tilfælde af mishandling. Disse var ganske vist ikke så vold-

Sidste side af Concordia Ehlers brev til prokurator Jacob Ferdinand Wilse, dateret 24. okt. 1800, altså på et ret sent tidspunkt i sagen. Efter at have siddet mere end 2 måneder i Blåtårn havde hun mistet tålmodigheden med prokurator Wilse og bad ham overdrage sine dokumenter i sagen til højesteretsadvokat Christian Klingberg, som hendes mand Carsten Ehlers havde antaget til at varetage boets interesser. Originalen er bilagt anklageskriftet i sagen mod Concordia Ehlers. Landsarkivet for Sjælland mv. (Se note 16).

somme som hovedanklagepunkterne, men burde dog efter anklagerens mening inddrages i straffesagen.

Det første tilfælde, der blev skildret var episoden på loftet. Den blev betragtet som et af de alvorligste overgreb på barnet.²² Hændelsen kan rekonstrueres således:

En dag i januar måned 1800 kort efter nytår i den strengeste kuldeperiode tog fru Ehlers barnet op på loftet, hvor hun med 3 vinduer åbne klædte det af, så det var nøgent. Sammen med de to tjenestepiger Elisabeth Wittenberg (kaldet Lisbet) og Kirstine Lind hængte de barnet op med dobbelte gardinsnore under armene omtrent 1 alen over gulvet. De gik derefter fra det, låste døren og lod det hænge der i omtrent $\frac{1}{2}$ time. Det var lykkedes barnet at frigøre sig så meget, at det kunne nå gulvet, men der måtte det blive stående endnu $\frac{1}{2}$ time, inden fru Ehlers og tjenestepigen kom og gav det en særk og nogle klæder på, hvorefter det blev fulgt ned i køkkenet. Dorothea Olsen bevidnede, at hun havde hørt barnet græde oppe på loftet, og at landinspektør Ehlers kort efter kom og sagde til sin kone, at hun skulle tage barnet ned, da det ikke kunne hænge der i sådan en kulde. Efter at hun var gået derop og havde taget snorene af, piskede hun det med gardinsnorene, således at det dagen

efter var gult og blå på ryggen og armene. Da det var bragt ned i køkkenet, ville fru Ehlers have sat det ned i en balje med koldt vand, men da barnet bad for sig, skete det ikke. Stillet overfor vidneudsagnene, der var bekræftet med ed, indrømmede fru Ehlers, at hun sammen med pigerne Lisbet og Kirstine havde hængt barnet op under armene og var gået bort og slået hængelås for loftet. Hun hævdede, at det kun havde hængt der et kvarter, at det ikke var klædt nøgent, og at hun ikke havde pisket det.

Det næste overgreb, der ligeledes blev betragtet med megen alvor, var episoden med de glødende manchetbolte.²³ Forud for denne episode, som barnet selv berettede om, var der ifølge vidnerne Dorothea Olsen og Lisbet gået to eller tre tilfælde, hvor fru Ehlers havde taget barnet med ind på sit kammer og stukket kolde manchetbolte ind i dets underliv.²⁴ Da barnet kom ud, havde Dorothea Olsen bemærket, at det hverken kunne sidde rigtigt eller gå, hvorefter barnet havde forklaret, hvad der var sket. Fru Ehlers benægtede, at noget sådant skulle være forekommet. Mishandlingen med de glødende bolte fandt sted omkring 1. juni. Om denne sag forklarede Henriette Tidemann, at fru Ehlers en formiddag befalede pigen Anne Sophie at komme med to eller tre bolte, der var rødglødende og måtte bæres med ildtang. Fru Ehlers lagde da barnet på bordet og bad Henriette Tidemann holde hende, hvorpå hun stak boltene op i barnets underliv, og det skreg jammerligt. De to mishandlinger fandt sted med ½ times mellemrum. Da Henriette Tidemann om eftermiddagen skulle hente endnu en bolt, nåede pigen Anne Sophie at stikke den ned i koldt vand, uden at fru Ehlers så det. Da barnet senere kom ud i køkkenet, fortalte hun, at fru Ehlers havde brændt hende mellem benene med glødende bolte. De to tjenestepiger Anne Sophie Fridrichsdatter og Anne Sørensdatter løftede barnets skørter op og så, at der var 4-5 vabler højt oppe på lårene. Samme aften hørte de, at barnet blev pisket med ris. Fru Ehlers forklarede om episoden, at hun havde lagt barnet på et bord og bedt Henriette Tidemann holde hende, medens hun med en ildtang tog den ene bolt og holdt den op mod hendes rumpe for at skræmme hende, men da barnet i det samme sprællede med benene, stødte det selv mod boltene og fik et sår på hvert lår. Hun benægtede at have gentaget brændingen, ligesom hun benægtede efterfølgende at have pisket hende med ris. Desuden havde hun smurt salve på, så sårene hurtigt blev lægt. Forsvareren anførte, at det ikke var fru Ehlers hensigt at skade barnet, men at hun i tilfældet med de glødende manchetbolte blot ville lade barnet føle varmen for at vænne det af med sin urenlighed. I forbindelse med vidneudsagnene om disse mishandlinger blev der fremlagt attester fra kirurg Greibe og stadsfysikus Chr. Man-

gor, der var kendt for sin indsats for at forbedre kårene for den fattigste del af Københavns befolkning.²⁵

Andre mishandlinger foretaget af Concordia Ehlers

I tre tilfælde, hvor barnet havde udvist spisevægring, havde fru Ehlers hårdhændet tvunget hende til at synke maden. Den ene gang havde hun skåret brød og stumper af flæskesvær ud på en tallerken.²⁶ Da barnet ikke ville synke dem, havde hun stødt det ned i halsen med fingrene eller skaftet af en gaffel. Fru Ehlers benægtede og svarede, at hun kun havde skyndet på hende, da hun spiste for langsomt. Anden gang drejede det sig om, at hun havde tvunget barnet til at sluge noget gammelt smørebødspapir.²⁷ Fru Ehlers svarede, at det kun drejede sig om en spøg. I det tredje tilfælde fortalte vidnerne, de to tjenestepiger og husjomfruen, at fru Ehlers havde tvunget barnet til at synke nogle aspargesskræller, stoppet et tørklæde i munden på hende og tyttet øl i halsen på hende gennem en dragt.²⁸ Senere på aftenen havde hun slået hende med ris fra kl. 9½ til 11 om aftenen. Fru Ehlers kunne ikke vedkende sig situationen, men fortalte, at hun blot havde sagt til Anne Margrethe, at hvis hun ikke spiste aspargesskrællerne, som hun ellers godt kunne lide at spise, fik hun ikke anden mad den aften, hvorefter barnet spiste dem. Men pisk havde hun ikke givet hende den aften. I modsætning til de tidligere omtalte mishandlinger virker disse tre episoder ikke så grove, men man har tilsyneladende opfattet dem anderledes alvorligt i samtiden

Helt grotesk virker en situation, hvor fru Ehlers gav ordre til at sætte barnet op i en stor kedel vand, som stod på skorstenen i køkkenet med ild under, og truede barnet med, at det skulle blive siddende, indtil vandet kom i kog. Da barnet bad for sig, kom det dog op efter nogen tids forløb. Fru Ehlers hævdede, at der kun var gløder under, og at Barnet kun sad et kvarters tid i kedlen.²⁹

I andre tilfælde, hvor det kneb for den lille pige at holde sig renlig, havde fru Ehlers slået hende med en alenstok eller spanskrør, så hun ofte var gul og sort på arme og ryg og givet hende ørefigner så kraftigt, hun kunne.³⁰ Engang slog hun hende med en alenstok så kraftigt, at de indlagte stykker i stokken fløj ud, en anden gang tog hun hende op på pigekammeret og slog hende med en kæp. Fru Ehlers indrømmede at have slået barnet, hvad hun jo også havde lov til efter loven, når barnet var urenligt og vanartet. Fru Ehlers havde også oplyst, at barnet havde onaneret. Af stadsfysikus Mangors erklæring fremgik det dog, at han ikke troede, at et barn på 6 år gjorde dette, samt at barnets udseende og øvrige omstændigheder vidnede om det modsatte. Påstanden måtte derfor afvises. Højesteretsadvokat Christian Klingberg anførte til fru Ehlers

forsvar, at samtlige handlinger kun skulle have haft til hensigt at vænne barnet til sædelighed og renlighed, da det ved de sædvanlige straffe ikke ville lade sig forbedre.

Den sidste mishandling

Den sidste mishandling fandt sted omtrent en uge før, moderen tog barnet fra fru Ehlers.³¹ Det var den, som fik tjenestepigen Anne Sophie Friderichsdatter til af medlidenhed med barnet at henvende sig til fru Hammerich. I dette tilfælde benægtede fru Ehlers helt sagsforløbet. Pigerne Anne Sørensdatter og Anne Sophie Friderichsdatter fortalte dog samstemmende og under ed, at barnet havde båret et fyrfad ind i stuen og holdt på skaftet, men at fru Ehlers havde tvunget hende til at bære det ved at holde begge hænder under det varme fyrfad. Hun havde slået hende på øret og truet hende med pisk, hvis hun ikke gjorde som forlangt. Da barnet kom ud i køkkenet så de, at den ene hånd var fuld af vabler, og at den anden var forbrændt på fingerspidserne. Både kirurg Greibes og senere stadsfysikus Mangors attester understøttede denne forklaring. Dr. Mangor bemærkede, at skaden var til hinder for, at hun kunne strække to af fingrene, hvilket anklageren mente burde komme i betragtning i henseende til erstatning til barnet. Fru Ehlers version af historien var, at hun en dag sendte barnet ud i køkkenet efter et fyrfad med gløder for at røge stuen, og da hun selv kom ind fra den anden stue med noget røgelse, bemærkede hun, at barnet græd. Hun bad da barnet sætte fyrfadet ned på gulvet. Da hun så, at den ene hånd var forbrændt, smurte hun salve på og forbandt den.

Denne mishandling fandt sted lørdag den 21. juni, og allerede samme eftermiddag afhentede moderen sin datter hos fru Ehlers, så hun kunne komme under lægebehandling. Herefter gik sagen sin gang med afsløring af de mange tidligere mishandlinger som ovenfor skildret. Knap 4 måneder senere kunne den forelægges dommerne i Hof- og stadsretten til endelig afgørelse.

Sagen indbringes til dom

Den 13. oktober 1800 blev sagen indbragt til dom ved Hof- og stadsretten.

Den juridiske baggrund for tiltalen for mishandlingerne var Danske Lovs 6. bogs 5. kapitel stk. 5, hvorefter husbond har ret til at revse sine børn og tyende med kæp eller vond (d.v.s. stok), men ikke med våben eller give dem sår. Hvis han skader deres helbred, da straffes han, som om han havde gjort skade på en fremmed. Desuden stk. 6, der giver hustruen samme ret over hendes børn og tyende. Med hensyn til strafud-

målingen blev der trukket parallel til stk. 8, hvorefter en hustru, der handler ukristeligt mod sin husbond, straffes med spindehuset.

Anklagerens oplæg til domsafsigelse blev, at Concordia Ehlers for sit ukristelige forhold og mishandling af pigen skulle betale for barnets kur og give en erstatning for svie, smerte og uførlighed – i alt omkring 500 rdl. – til pigebarnet Anne Margrethe Fontain. Desuden skulle hun dømmes til arbejde i Københavns Forbedringshus i så lang en periode, som retten skønnede passende for hendes forbrydelse. Endelig skulle hun betale alle sagens omkostninger.

Dom og strafafsoning

Den 17. november 1800 faldt Hof- og stadsrettens dom.³² Retten fandt Concordia Ehlers skyldig i, at hun foruden de revselse, hun ofte med ris og andre tilladte redskaber havde tildelt barnet for formentlige forseelser, ulovligt havde gjort sig skyldig på fire punkter: Hun havde ladet barnet ophænge nøgent på loftet i lang tid, hun havde med en glødende manchetbolt tilføjet barnet to sår på fødselsdelene, hun havde tvunget barnet til at synke et stykke papir, som noget mad havde været indpakket i, og hun havde villet tvinge hende til at spise nogle aspargesskræller, og da barnet havde vægret sig, pisket det med ris i omtrent 2 timer. De øvrige af anklageren anførte punkter blev enten anset for ubeviste eller mindre betydelige. Derimod var de beviste foretagne handlinger langt uden for hustugtens grænser, og de kunne i forbindelse med den skræk og smerte, som de havde forårsaget hos barnet, let have haft farlige følger for dets helbred. Det var en skærpende omstændighed, at det var sket mod et værgeløst barn, som hun havde lovet at beskytte og bære omsorg for. Retten fandt derfor under henvisning til de ovenfor citerede steder i Danske Lov, at Concordia Ehlers var skyldig og skulle straffes med arbejde i Københavns Forbedringshus. Under henvisning til stadsfysikus Mangors attest blev det anset som en formildende omstændighed, at mishandlingen ikke havde forårsaget nogen varig skade på barnets helbred. Straffen blev derfor fastsat til 1 år. På grund af samme attest kunne anklagerens krav om erstatning til barnet ikke tages til følge, hvorimod fru Ehlers skulle betale alle sagens omkostninger.

Det må have været en tilfredsstillelse for barnets moder Anne Margrethe Fontain, at Concordia Ehlers blev dømt, men en skuffelse, at de ikke fik nogen erstatning. En udbetaling på 500 rdl. ville have betydet ufatteligt meget for den lille fattige familie, der ikke havde haft råd til at betale 2 rdl. for lægehjælp.

Sagen blev anket til Højesteret. I mellemtiden var landinspektør Carsten Ehlers flyttet til Store Fiolstræde, mens hans kone stadig sad i Blå-

tårn. Den 19. februar 1801 stadfæstede Højesteret Hof- og stadsrettens dom.³³ Kort efter ansøgte landinspektør Ehlers kongen om, at straffen måtte blive afsonet i Møns Forbedringshus i Stege i stedet for i forbedringshuset på Christianshavn. Den 13. marts 1801 imødekom kongen ansøgningen på betingelse af, at Ehlers selv sørgede for transporten til Møn.³⁴ Den 27. marts 1801 ankom Concordia Ehlers til tugthuset. Møns Tugthus var et langt mindre fængsel med kun omkring 30 indsatte samt en dårekisteafdeling, hvori 8 personer var anbragt. De indsatte var fortrinsvis dømt for mindre tyverier. Lederen af tugthuset var enken efter den tidligere forstander, Christine salig Lundgreens, med titel af spinde- og spisemesterinde. Forholdene har været langt mere menneskelige end på det berygtede tugthus på Christianshavn. Der var således tale om en væsentlig lempelse af straffen – men morsomt har det naturligvis ikke været. Hertil kom skammen og skandalen. Af fangeprotokollen fremgår det, at hun var svagelig og under opholdet opførte sig skikkelig. Hun blev løsladt den 27. marts 1802.³⁵

Concordia Ehlers døde den 31. maj 1815 i Bregninge ved Kalundborg, hvor hun også blev begravet, 62 år gammel. Landinspektør Carsten Ehlers' karriere synes ikke at have taget skade af affæren, idet han avancerede til overlandinspektør og formand for matrikelskommissionen. Han døde 15. marts 1819 i Helliggejt sogn i København og blev begravet samstedts. Han blev 78 år gammel. Hermed lades Concordia Ehlers og hendes mand ude af beretningen.

Anne Margrethe Fontains videre skæbne

Det er en dramatisk historie, der her er skildret, og der vil stadig kunne graves flere detaljer frem, men den viser, at man også i Guldalderens København fra det offentliges side tog vare på et fattigt barn, selvom uretten mod det skete fra et medlem af de bedre kredse. Det kan måske bidrage til at tegne et lidt mere nuanceret billede af livet i de forskellige kvarterer og dermed de forskellige miljøer.

Som det fremgik af stadsfysikus Mangors attest, havde Anne Margrethe Fontain ikke lidt varig fysisk skade, og om eventuelle psykiske skader er der ingen overleveringer. Hun kunne derfor se frem til et normalt liv. Den 30. april 1820 blev hun i Frue Kirke i København gift med hørkræmmer Hector Friederich Janson Worsøe, der var født 18. februar 1791 i Holme ved Århus som søn af senere sognepræst i Hinge og Vinderslev Jørgen Seidelin Worsøe og hustru Øllegaard Juliane Brøndum. Han havde siden 1812 tjent ved hørkræmmerlavet i København og havde den 26. februar 1819 bestået svendeprøven og var blevet optaget i lavet som interessent. 1. marts 1819 aflagde han borgered. Da hans far var død den

1. februar 1819, havde han en arv i vente og kunne derfor etablere sig som hørkræmmer i Vestergade og året efter gifte sig med Anne Margrethe Fontain. Hun boede på daværende tidspunkt i Stormgade. I årene 1821-1827 fik de 5 børn: 2 sønner og 3 døtre. Den ene søn Frederik August Worsøe (1827-1909) er undertegnede's oldefar (farfars far), datteren Jansine Margrethe Worsøe (1825-1913) blev gift med sognepræst Holten Frederik Lützhøft (1822-1903) og den yngste datter Caroline Amalie (1827-1895) med sognepræst Peter Henrik Kastrup (1821-1900). Om Anne Margrethe Fontains senere liv kan oplyses, at hun i 1838 fik tilladelse til at sælge indenlandske garn og bånd samt lys, mod at hun svarede næringssskat og etablerede udsalgssted i bopælen. Bopælen var ved folketællingen 1840 Store Torvegade stueetagen nr. 374 på Christianshavn. I folketællingen er anført, at hun driver torvehandel. Hørkræmmer Hector Friederich Janson Worsøe døde 5. maj 1859 i København, Anne Margrethe Fontain døde 2. maj 1866 i Everdrup hos sin yngste datter Caroline Amalie Worsøe (1827-1895), hvis mand på det tidspunkt var kapellan der.

Hendes mor, Anne Margrethe Fontain født Schiønning er ikke med sikkerhed identificeret i folketællingen 1801, og da forligskommissionen i 1802 tog sagen op, nøjedes man med at konstatere, at hun ikke længere opholdt sig hos spækhøker Hans Christensen i Adelgade.³⁶ Sagen blev derefter udsat, hvilket vil sige henlagt, men der var jo strengt taget heller ikke mere at foretage sig. Fra og med folketællingen 1840 ved vi, at hun boede hos svigersønnen Hector Friederich Janson Worsøe og datteren, og at hun flyttede med, da de omkring 1850 flyttede til Lavendelstræde 91. Hun blev et offer for koleraepidemien og døde 87 år gammel på Ladegården i København. Dødsfaldet blev anmeldt til skifteretten den 8. august 1853. På det tidspunkt var epidemien på sit højeste, og ikke alle blev registreret i kirkebøgerne, og således heller ikke hun.

En familietradition bekræftes

Et barnebarn af ovennævnte par, Jansine Margrethe Worsøe og Holten Frederik Lützhøft, nemlig civilingeniør Hans Holten Lützhøft (1889-1968), som jeg i 1950'erne samarbejdede med om fælles aner, har været medvirkende til, at denne historie er blevet afdækket. I 1958 oplyste han, at han ca. 40 år tidligere fra et ældre familiemedlem havde modtaget følgende familieoverlevering:

»Anna Margrethe Fontain, født 1790 i København, datter af kofardistyrmand Fontain. Hans kone var som enke ved Juliane Maries hof. Anne Margrethe kom i pleje hos en dame, der i årene 1795-96 kom i Møens Tugthus, fordi hun pinte Anne Margrethe. Det blev opdaget af en etats-

råd Lund. Fars moders bedstefar (farfar) var provst i Hinge, hed senere Testrup.«

Det er en slem blanding af fantasi og facts. Den sidste sætning henviser til Jørgen Seidelin Worsøe, hvorimod navnet Testrup hidrører fra Lengnicks stamtavle og – ligeledes fejlagtigt – er tilknyttet et tidligere slægtled. Den deserterede matros er blevet til kofardistyrmand. Tjenesten ved Juliane Maries hof kan afskrives, da hun døde 1796. En anden version af overleveringen siger, at hun senere tjente ved Frederik VI's hof og modtog forskellige gaver fra dronningen bl.a. et par skospænder og en forgyldt halskæde, men heller ikke det har kunnet bekræftes. Betegnelsen af provsten i Hinge, Jørgen Seidelin Worsøe, som fars mors farfar viser, at den, der videregav overleveringen til Hans Holten Lützhøft, var barnebarn af Anne Margrethe Fontain. Trods de mange misforståelser (forskønnelser) er vi altså ret tæt på originalkilden. Årstallene er forkerte, idet Anne Margrethe Fontain er født 1793 og ikke 1790 – hermed forrykkes tidsskemaet – og hvis overleveringen fortalte, at barnet blev mishandlet som ca. seksårig, når man frem til, at mishandlingen og den efterfølgende retssag fandt sted 1799-1801 i stedet for 1795-96. Dette åbnede for en eftersøgning i fangeprotokollerne fra Møns tugthus. Af dem fremgik det, at Concordia Høserich, landinspektør Ehlers hustru fra København fra 27. marts 1801 til 27. marts 1802 var indsat for ulovlig straf på et barn. Herfra var det nemt at gå tilbage til Hof- og stadsrettens dom, som der var henvist til, og konstatere, at det var den rigtige sag.

Personligt har det været en stor tilfredsstillelse for mig, at det mere end 50 år efter, at jeg hørte om familieoverleveringen første gang, endelig lykkedes at afdække sagen.

Tillæg

Anne Margrethe Fontains efterkommere gennem kvindeled

Historien om Anne Margrethe Fontain og Concordia Ehlers er personalhistorie, men samtidig socialhistorie og måske især kvindehistorie. I en tidligere artikel i *Personalhistorisk Tidsskrift* har jeg efterlyst efterslægtstavler gennem kvindeled, og som tillæg til denne artikel vil det være naturligt at bringe en. Den viser, at kvindeledene fortsatte gennem tre generationer, men at der ikke i dag er kvinder, der nedstammer fra Anne Margrethe Fontain udelukkende gennem kvindeled. Den sidste døde 1981. Derimod er der adskillige nulevende, både mænd og kvinder, der nedstammer fra hende gennem blandet efterslægt, således mange medlemmer af slægterne Kastrup, Lützhøft, Reumert og Worsøe.

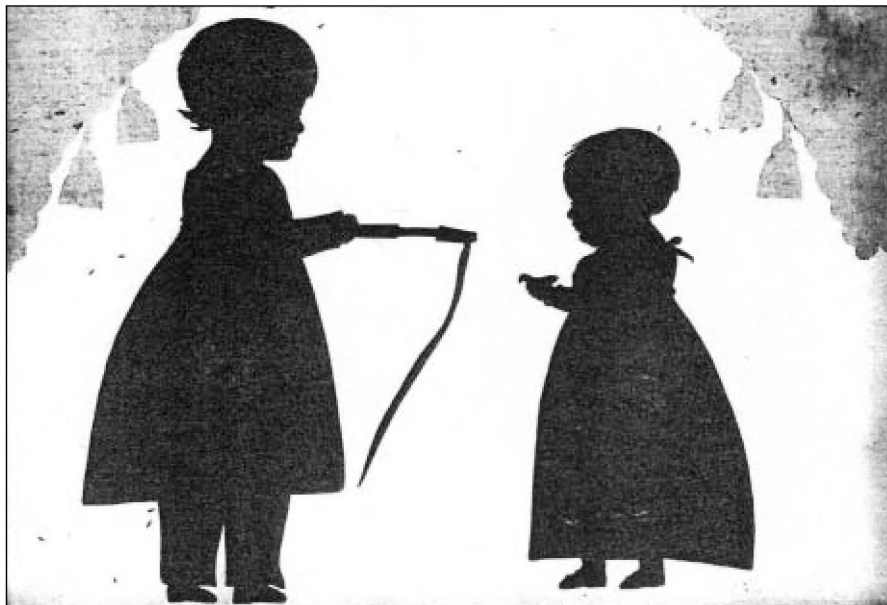

Anne Margrethe Fontain (1793-1866) og ægtefællen hørkræmmer Hector Friederich Janson Worsøe (1791-1859). Portrætmalerier af ukendt kunstner, formentlig fra 1840'erne, hvor de havde et gæstfrit hjem på Christianshavn, hvor hun drev torvehandel for at supplere familiens indkomst. Hos sig havde de hendes gamle moder boende. Originalerne i familien Kastrups eje. Privat affotografering.

1. **Anne Margrethe Fontain**, f. 29.09.1793 i Holmens sogn, København, (datter af Joseph Ludwig Fontain og Ane Margrethe Nielsdatter Schjøning) tråd- og garnhandlerske, gift 30.04.1820 i Vor Frue kirke, København, med Hector Friederich Janson Worsøe, f. 18.02.1791 i Holme v. Aarhus, (søn af Jørgen Seidelin Worsøe og Øllegaard Juliane Brøndum) hørkræmmer og vrager, død 05.05.1859 i Vor Frue sogn, København, begravet 12.05.1859 på Assistens kirkegård, København. Anne Margrethe døde 02.05.1866 i Everdrup, begravet 09.05.1866 på Assistens kirkegård, København. Anne Margrethe Fontain og hendes mand Hector Friederich Janson Worsøe er begravet i samme gravsted som deres datter Jansine Margrethe Worsøe og hendes mand Holten Frederik Lützhøft og disses ugifte datter Anne Magdalena Margrethe Lützhøft. Gravstedet, der har betegnelsen M 187, er bevaret.

Børn:

- i **Jens Nicolai Bredal Worsøe**, f. 25.02.1821 i København, handelsbetjent, død 22.11.1861 i Sct. Mikkels sogn, Slagelse, ugift.
- ii **Laura Juliane Seideline Worsøe**, f. 07.09.1822 i København, gift 29.07.1870 i Ørsted, Ramsø herred, med Christian Pedersen Viuff, f. 02.08.1842 i Seest, exam. jur., branddirektør, død 03.11.1906 i Skelskør. Laura død 10.08.1874 i Skelskør. Ingen børn.

Jens Nicolai Bredal Worsøe (1821-1861) og Laura Juliane Seideline Worsøe (1822-1874). Silhuetklip af Hector Friederich Janson Worsøe og Anne Margrethe Fontains to ældste børn. Klippet stammer fra 1823, idet det af en påskrift på bagsiden fremgår, at J.N.B.Worsøe er 2½ år gammel og søsteren 1 år. Original i forfatterens eje. Privat affotografering.

2. iii **Jansine Margrethe Worsøe** f. 22.08.1825.
 - iv **Frederik August Worsøe**, f. 18.05.1827 i Vor Frue sogn, København, købmand, senere kordegn, gift 11.12.1855 i Hårslev kirke med Wibeke Jacoba Henriette Weitzmann, f. 30.07.1828 i Ballestrup, død 26.05.1899 i Sct. Mikkels sogn, Slagelse. Frederik død 10.07.1909 i Sct. Mikkels sogn, Slagelse, 8 børn.
3. v **Caroline Amalie Worsøe** f. 18.05.1827.

Anden generation

2. **Jansine Margrethe Worsøe**, f. 22.08.1825 i Vor Frue sogn, København, gift 16.09.1853 i Drøsselbjerg, med Holten Frederik Lützhøft, f. 16.01.1822 i Frederikssund, sognepræst Ørsted-Dåstrup, død 12.03.1903 på Frederiksberg, begravet på Assistens kirkegård, København. Jansine død 18.02.1913 på Frederiksberg, begravet på Assistens kirkegård, København. Gravstedet er bevaret.

Børn:

- i **Anna Magdalene Margrethe Lützhøft**, f. 13.09.1854 i Lendemark, Bylderup sogn, boede hos forældrene, død 26.12.1913 på

Jansine Margrethe Worsøe, gift Lützhøft (1825-1913), sammen med datteren Anna Magdalene Margrethe Lützhøft (1854-1913). Daguerreotypi ca. 1855.

- Frederiksberg, ugift. Begravet på Assistens kirkegård, København, i forældrenes gravsted.
- ii **Hans Henrik Holten Lützhøft**, f. 01.01.1857 i Lendemark, Bylderup sogn, stiftsprovst i Odense, gift 18.07.1882 i Ørsted, Ramsø herred, med Emma Metha Marie Zimmermann, f. 26.03.1862 i Holmegård, Gentofte sogn, død 27.01.1957 i Odense. Hans død 07.02.1943 i Odense. 6 børn.
 - iii **Frederik Jansen Holten Lützhøft**, f. 28.11.1858 i Lendemark, Bylderup sogn, overlæge, gift 08.12.1892 i København med Gerda Henriette Emilie Berg, f. 16.11.1868 i København, død 29.10.1931 i Faxe Ladeplads. Frederik død 13.06.1935 i København. 3 børn.
 - iv **Odin Wolff Holten Lützhøft**, f. 15.02.1861 i Lendemark, Bylderup sogn, død 12.03.1865 i Kalundborg.
 - v **Laurids Nicolaus Holten Lützhøft**, f. 19.08.1864 i Lendemark, Bylderup sogn, musikanmelder og maler, gift 16.09.1897 med Hedevig Sofie Jessen, f. 17.02. 1875 på Frederiksberg, cellist, d. 18.01.1933 i København. Laurids død 08.06.1928 i København. Ingen børn
 - vi **Signe Augusta Cornelia Lützhøft**, f. 12.02.1867 i Kalundborg, død 10.05.1872 i Ørsted, Ramsø herred.
 - vii **Carl Christian Holten Lützhøft**, f. 15.04.1869 i Ørsted, Ramsø herred, forstander på Det kongelige Opfostringshus, gift

22.05.1901 i Hjørring med Karen Sophie Augusta Mathiassen, f. 31.03.1874 i Hjørring, lærerinde, død 15.04.1964 i København. Carl død 02.07.1939 i København. 2 børn.

3. **Caroline Amalie Worsøe**, f. 18.05.1827 i København, gift 08.12.1851 i Gentofte med Peter Henrik Kastrup, f. 26.06.1821 i Haldagerlille, sognepræst i Kongsted, død 04.06.1900 i København. Caroline død 09.04.1895 i Kongsted.

Børn:

- i **Johan Frederik Jacob Kastrup**, f. 14.10.1852 i Jungshoved, fængselsbetjent, gift med Sophie Amalie Møller. Johan død 10.01.1900 i Herstedvester. 4 børn.
- 4. ii **Anna Sophie Margrethe Kastrup** f. 20.10.1854.
- iii **Sofus Frederik Worsøe Kastrup**, f. 02.11.1857 i Jungshoved, farmer i Argentina, gift 17.07.1887 i Tandil, Argentina, med Mariane Møller, f. 01.08.1856 i Nakskov, død 27.04.1938 i Tandil, Argentina. Sofus død 28.09.1916 i Tandil, Argentina. 5 børn.
- iv **Laura Nicoline Jensigne Kastrup**, f. 21.09.1859 i Jungshoved, husejerske på Favrbymark, død 21.04.1917 på Favrbymark, Faxe Ladeplads, Hylleholt sogn, ugift.
- v **Nicolai Andreas Bryndum Kastrup**, f. 08.11.1861 i Jungshoved, sognepræst Ørslev, Sjælland, gift 08.11.1887, med Hulda Marie Luduvica Menche, f. 13.07.1857 i København, død 28.01.1925 i Ørslev. Nicolai død 21.01.1927 i Ørslev, Sjælland. 3 børn.

Tredje generation

4. **Anna Sophie Margrethe Kastrup**, f. 20.10.1854 i Jungshoved, gift 08.09.1876 i Rind, med Johan Anton Ponsaing Reumert, f. 28.02.1850 i Aalborg, manufakturhandler, død 18.04.1919 på Frederiksberg. Anna død 06.02.1923 på Frederiksberg.

Børn:

- i **Alexander Balthasar Carl Reumert**, f. 19.11.1881 i Herning, sognepræst Hørsholm, gift 04.02.1910 i København, med Borghild Bech, f. 21.06.1886 på Frederiksberg, død 04.02.1953. Alexander død 02.05.1939. 3 børn.
- ii **Aage Henrik Reumert**, f. 19.08.1886 i Aalborg, slotspræst Frederiksborg, gift 15.08.1918 i Vejgaard, med Agathe Lorenzen, f. 04.05.1894 i Aalborg, død 29.10.1976 Svendborg. Aage død 16.07.1954, Frederiksborg. 3 børn.
- iii **Ellen Ponsaing Reumert**, f. 25.05.1889 på Frederiksberg, forstander Blegdamshospitalet, død 17.04.1981 i København. Ugift.

iv **Johanne Margrethe Ponsaing Reumert**, f. 02.07.1897, død 21.09.1938 på Frederiksberg, ugift.

Trykte kilder til efterslægtstavlen

Hans Holten Lützhøft: *Slægten Lützhøft*, 2. udg, 1-2, 1962 og 1970.

J.C.L.Lengnick: *Genealogier over adelige og borgerlige Familier. 1. Samling: Familien Worsøe*, 1851.

Emmerik Reumert: *Slægten Reumert. Dens historie og stamtafle*, 1948.

Hans H. Worsøe: *Frederik August Worsøe og hustru Wibeke Jacoba Henriette Weitzmanns efterkommere*, Aabenraa 2001.

Noter

Der henvises ikke specielt til de folketællingslister og kirkebøger, der er benyttet.

1. Søetaten. Mønsterskriveren ved Holmens I. division (Rigsarkivet): 1782-90, 1790-95, 1795-98: Mandskabsbøger for 3. matroskompagni.
2. Hof- og stadsretten (Landsarkivet for Sjælland): Første kriminelle kontor: Vidneprotokol Litra P: 1798 februar 2.-1802 juni.6. Citeres fremover som »Vidneprotokol«: Forhør 6. august 1800 af matros Arne Petersen. Vidneprotokollen indeholder referater af forhør 21., 22. og 30. juli, 2., 6., 8., 12. og 19. august, samt konfirmationsforhør 16., 17. og 23. september. Der henvises generelt til disse forhør, men hvor der er tale om længere referater eller citater henvises til pågældende afhøring.
3. Asiatick Kompagnis arkiv (Rigsarkivet). Nr. 972 og 973: Skibsprotokol for Prinsesse Charlotte Amalias Rejse til og fra Canton 1795-98.
4. Vidneprotokol, forhør 6. august 1800 af Matros Arne Petersen.
5. Peter Henningsen og Ulrik Langen: *Hundemordet i Vimmelskajtet*, 2010: Kapitlet: Den strengeste tid s. 238-261 samt noterne s. 283-286. Vidneprotokol, forhør 21. juli 1800 af moderen Anne Margrethe Fontain.
6. Carsten Ehlers (1741-1819). 1774 bestalling som landmåler, 1778 stiftlandinspektør for Sjælland, 1804 overländinspektør, 1810 justitsråd. Biograferet i Dansk biografisk Leksikon. Concordia Høserich blev døbt 29. august 1753 i Maribo og fyldte således 47 år under retssagen. Under forhøret (Vidneprotokol, forhør 19. august) hævdede hun, at hun var 10 år yngre (!), idet hun angav sin alder til 36. For at få tingene til at passe angav hun også, at hendes forældre var druknede for 36 år siden og ikke for 46 år siden. Fiktionen om sin alder opretholdt hun til det sidste, idet hun ved sin død 1815 angives at være 50 år, og ikke som korrekt 61. Beretningen om hendes forældres dramatiske død er trykt i *Personalthistorisk Tidsskrift 1926* i Erh. Qvistgaards udgivelse af sognepræst Claus Christensen Wiinholtts selvbiografi, hvor det hedder: »Denne Jomfru [Hæseler] blev siden gift med Justitsraad og Landsdommer Høserich i Lolland, og efter et forargeligt Ægteskab med hverandre druknede de begge tillige med et af deres Barn, da de vilde spadserere paa Isen uden for den Gaard i Maribo paa Søen i November 1756, hvor de boede«. Hun blev gift 24. jan. 1781 i St. Petri kirke i København og havde ingen børn selv.
7. Frederik Hammerich (1759-1840) var oprindelig regimentskvartermester, men købte senere en bryggergård i Nørregade i København, blev rådmand, justitsråd og i 1821 borgmester og konferensråd. Han var 1785 blevet gift med Nancy Marie Porth (1765-1819). *Stamtafle over Familien Hammerich 1: J.C.L.Lengnick: Genealogier over adelige og borgerlige Familier*, 1851 s. 299-301.
8. Vidneprotokol, forhør 2. august af Carsten Ehlers.
9. Vidneprotokol, forhør 17. september af Henriette Tidemann.
10. Vidneprotokol, forhør 12. august af Anne Sophie Friderichsdatter.
11. Vidneprotokol, forhør 2. august og 23. september af Carsten Ehlers.
12. Vidneprotokol, forhør 6. august af flere af de implicerede.
13. Carl August Greibe, født i Hildesheim. Kompagnikirurg, 1798 reservekirurg ved søværnet, autoriseret til at praktisere. Kirurg Greibes at-test dateret 13. juli 1800 blev fremlagt i retten af moderen (Vidneprotokol, forhør 30. juli). Den indgår også i anklageskriftet under punkt B og C (se note 5).
14. Vidneprotokol, forhør 8. august af spækhøker Hans Christensen.

15. Forligskommissionen for København (Landsarkivet for Sjælland): Protokol H-8 1800-1801.
16. Hof- og stadsretten: Justitskontoret: 1800 oktober 28. - november 24: Pådømte sager, sag nr. 300. Prokurator Tops Pro Memoria dateret 13. oktober 1800. (Landsarkivet for Sjælland). Citeres som »anklageskriftet«. Det omfatter 23 sider og indeholder for de enkelte anklagepunkter nøjagtige henvisninger til de vidneudsagn, der ligger til grund for anklagerens indstilling.
17. Vidneprotokol, forhør 21. juli af pigen Anne Margrethe Fontain.
18. Vidneprotokol, forhør 21. juli af moderen Anne Margrethe Fontain.
19. Jacob Ferdinand Wilse (1758-1830), exam. jur. 1786, prokurator med møderet for Hof- og stadsretten samt for alle over- og underretter i begge riger, 1812 kancelliråd. Kopi af Concordia Ehlers skrivelse 24. oktober til prokurator Wilse, hvor hun beder ham overlevere alle dokumenter til Christian Klingberg, er bilagt sagen, se note 5.
20. Christian Klingberg (1765-1821), 1792 højesteretsadvokat, 1805 justitsråd, 1812-19 justitsdirektør for Asiatisk Kompagni, 1813 designeret højesteretsassessor. Hans indlæg i en række celebre processer i København er udgivet, dels som selvstændige tryksager, dels i både juridiske og andre tidsskrifter. Biograferet i Dansk biografisk Leksikon. Maleri af Jens Juel.
21. Rasmus Olufsen Top (1756-1821), 1781 prokurator med møderet for Hof- og stadsretten og alle over- og underretter i begge riger, 1812 kancelliråd.
22. Anklageskriftet, punkt A.
23. Anklageskriftet, punkt B.
24. Anklageskriftet, punkt D.
25. Christian Elovius Mangor (1739-1801), læge i provinsen, 1786 stadsfysikus i København. Han havde stor indflydelse på afsnittet om sygeplejen i fattigloven 1799 og udviste særlig interesse for folk under fattigforsorg og plejebørn. Hans attest om de fysiske skader på barnet indgår i anklagepunkterne B og I. Han er biograferet i Dansk biografisk Leksikon.
26. Anklageskriftet, punkt F.
27. Anklageskriftet, punkt G.
28. Anklageskriftet, punkt H.
29. Anklageskriftet, punkt E.
30. Anklageskriftet, punkt I.
31. Anklageskriftet, punkt C.
32. Benyttet er den afskrift af dommen, som medfulgte til Møns tugthus som dokumentation for Concordia Ehlers indsættelse. Møns Tugt- og Forbedringshus (Landsarkivet for Sjælland) 1792-1802: Domme med bilag: Dom i sagen: Overauditor Peder Rosenstand Goiske som befalet actor contra Concordia Høserich, landinspektør Carsten Ehlers hustru. I afskriftens indledning er Concordia Ehlers fejlagtigt kaldt Conradine!
33. Højesterets stadfæstelse: »Hof- og Stadsrettens Dom bør ved Magt at stande Signeret Colbiørnsen« er påført ovennævnte afskrift af dommen.
34. Kopi af den kongelige resolution, som imødekommer Carstens ansøgning, er vedlagt afskriften af dommen.
35. Møns Tugt- og Forbedringshus (Landsarkivet for Sjælland): Mandtalsbog 1787-1806: Arrestant nr. 162/1801.
36. Forligskommissionen for København (Landsarkivet for Sjælland): Forligsprotokol L-11 1801-02.

Forbryderhistorier

Om trykte kilder til kriminelles historie ca. 1800-1850

Af Karl Peder Pedersen

Som slægtsforsker ved man, hvor herligt det er at have forbrydere blandt sine aner, fordi man så som regel kan være sikker på at finde gode utrykte kilder om de pågældende. Dette er ikke mindst heldigt, fordi situationen for de trykte kilders vedkommende normalt er lige den stik modsatte. Næsten ingen kriminelle er der skrevet nekrologer om, og kun ganske få er kommet med i biografiske værker eller blå bøger. Et tavshedens slør synes nådigt at have sænket sig over deres skæbner. Helt så dystert tegner situationen sig dog heldigvis ikke altid, og i denne artikel introduceres nogle af 1800-tallets vigtigste trykte kilder til danske forbryderes historie.

Store forbrydere – masse mordere, mestertyve, bandededere og udbryderkonger – har altid tiltrukket sig særlig opmærksomhed, men det var først i 1800-tallet, at man herhjemme i større omfang begyndte at skrive bøger og artikler om dem. Motiverne var først og fremmest nysgerrighed, men der var også nogen, der mente, at man kunne lære af forbrydernes grusomme liv. Synspunktet finder vi allerede formuleret i 1805 i *Nyeste Skilderie af Kiøbenhavn*, hvor en anonym forfatter skrev, at »den kloge landmand lader sig ikke nøje med at luge de skadelige planter, der fordærver hans sæd, og de giftige, der dræber hans kreaturer; han undersøger årsagerne til deres fremkomst og de bedste midler, som aldeles kunne standse deres videre fremvækst. Således burde omtrent staten også bære sig ad med store og ualmindelige forbrydere (...) så burde store forbrydere også lede os til at studere det menneskelige hjerte og dets vildfarelsers annaler«. Man måtte dog, ifølge den anonyme skribent, ikke lade det blive ved det; for »større gavn end tusinde henrettelser ville det måske stifte, dersom justitsen selv hver gang besøgede en sådan forbryders biografi således offentligt udgivet, at den kunne tjene til et spejl for almindelige mennesker. Den burde være forfattet så autentisk som muligt, og i en tone, som hver mand kunne fatte (...) Sådanne levnedbeskrivelser kunne blive sande moralske håndbøger for almuens, især når de blev udgivet af retten selv, og så at sige var officielle«. ¹

I det følgende skal vi se nærmere på nogle af disse trykte kilder; først forbrydernes egne beretninger, dernæst skillingsviserne, hvor kriminelle spillede en stor rolle, og de trykte domssamlinger, der også rum-

mer forbryderbiografier. Sidst men ikke mindst omtales de vigtigste af datidens danske kriminalhistorier – en genre, der efterhånden opnåede en uhyre popularitet.

Førstehåndsfortællinger

Bortset fra bogtyve er kriminelle normalt ikke særligt litterært orienterede; yderst sjældent satte forbrydere selv pen til papiret, og endnu længere gik der mellem, at deres beretninger kom i trykken. En af undtagelserne er *Morderen Niels Jensens Levnetsbeskrivelse*, der i februar-marts 1806 nåede at udkomme i hele to oplag, inden forfatteren den 24. marts 1806 blev henrettet og lagt på hjul og stejle.² Af pjecens titelblad fremgår det, at beretningen er »efter morderens eget udsagn og begæring rettet af hans skriftefader hr. Schmettau, præst i Hollænderbyen på Amagerland«, og det er derfor så godt som umuligt at vide, hvad Jensen selv tænkte og mente. Vi må dog gå ud fra, at hans egen livshistorie står til troende, således som den refereres i det følgende.

Niels Jensen (1778-1806) var en af de mange, der flygtede fra fattige, hårde kår i Sverige til Danmark, hvor han var så heldig snart at få arbejde hos en bager i Store Magleby. Efter nogle år sugedes han imidlertid ind til den københavnske metropol, hvor han satte alle sine penge over styr på fornøjelser, ikke mindst spil. Klædt af til skindet fik han den idé at stjæle penge fra de velbjegete amagerbønder, og i den hensigt begav han sig den 6. november 1805 i beruset tilstand til Store Magleby. Her gik han ind i Wibrandt Jansens gård, hvor han året før havde tjent, og fandt konen, den 66-årige Ehm Wibrands Tønnesensdatter, alene hjemme. Uden at hun nåede at ane uråd, dræbte han hende med en mukkert. Gårdens chatoller og skabe blev brækket op, og belæsset med kontanter og sølvtoj gik turen tilbage til København og videre til Helsingør, hvor Niels Jensen ville tage færgen til Helsingborg. Uden pas ville færgemændene ikke vide af ham, men henviste til byfogeden, hvor han belærtes om, at han skulle tage pas hos hjemstedspolitimesteren. Nu begyndte panikken at brede sig i Niels Jensens krop, og i stedet for at returnere til København efter pas, bestak han en fisker til at sætte sig over Sundet. Ved ankomsten på toldboden i Helsingborg blev han imidlertid omgående afkrævet pas, og da han jo intet havde, fulgte arrestation og kropsvisitation, hvorved tyvekosterne kom frem i dagens lys. Umiddelbart efter brød Niels Jensen sammen, bekendte sin ugerning, og udleveredes til retsforfølgelse i Danmark. I København gentog han tilståelsen, og den 18. november 1805 førte politibetjente ham til Store Magleby, hvor han, konfronteret med det opgravede lig, bekræftede, at det var den kone, han havde myrdet. Han indsattes derpå i Blåtårn, der

var fængsel for retskredsene i Københavns Amt, hvorefter mordsagen åbnedes ved den særlige birkeret i Store Magleby. Herfra gik sagen til Højesteret, der stadfæstede dødsdommen, og i marts 1806 mistede Niels Jensen sit hoved på den københavnske eksekutionsplads i Svenske Skanse på Christianshavns Fæled.³

»Se i mig et lige så sørgeligt som afskrækkende eksempel på lasternes sørgelige følger! Drukkenskab og spil være Eder en pest! Disse var kilderne til mine ulykker. Lyd Eders forældre og foresatte, og søg at glæde dem ved dyd og gudsfrygt! Og hermed mit sidste farvel!«. Med disse alvorlige formaninger sluttede Niels Jensen sin beretning, men om de virkelig udtrykte hans egen ærlige erkendelse, kan vi kun gisne om. At de var som talt ud af en præstemund, er der derimod ingen tvivl om. Alt peger på, at initiativet til *Morderen Niels Jensens Levnetsbeskrivelse* udgik fra pastor Schmettau, der havde øje for, at historien om mordet på den kendte gårdmandskone i Store Magleby var godt stof, som ydermere kastede glans over hans egen person. Om Niels Jensen virkelig troede, at hans historie kunne redde andre, er ikke til at vide. Mon ikke det, der mest af alt optog ham i de sidste uger og dage, var håbet om, at den offentlige bodsgang kunne udvirke en benådning hos kongen?

Omkring 1820 udkom pjecen *Den berygtede Mestertyv og Rasphuusfange Morten Frederiksens sandfærdige Levnetshistorie*. Hvem forfatteren er, oplyses ingen steder, men Morten Frederiksen selv var det tydeligvis ikke, for han ville vel næppe omtale sig selv i tredje person. På titelbladet siges det, at fremstillingen bygger på »kriminalakter«, så mon ikke der her er tale om en af de skribenter, der arbejdede for skillingsviseforlagene. At Morten Frederiksen i øvrigt godt selv kunne skrive – og oven i købet levende og spændende – viser de erindringer, han senere forfattede som fange i Kastellet. Den trykte skildring dækker desværre kun årene frem til 1810, og en planlagt videreførelse blev aldrig til noget, sikkert fordi Morten Frederiksen efterhånden blev blind af at sidde indespærret i det mørke fængsel, hvorfra døden først hjalp ham ud omkring 1860. Hans manuskript havnede på Det kgl. Bibliotek, hvor det i 1892 blev fundet og udgivet af Julius Clausen.⁴

En anden førstehåndsberetning er fra 1860 og skrevet af langelænderen Christian Larsen Kjær. Efter i 1850 at være blevet løsladt fra det københavnske forbedringshus vendte han tilbage til fødebyen Fuglsbølle, hvor han stiftede familie og faldt til ro. I 1860 skrev han, foranlediget af de spørgsmål, hans børn stillede om hans fortid, en levnedsskildring, som blev trykt hos Julius Rosenstand i Rudkøbing. Kjær var ikke morder, men han havde fremstillet falske pengesedler og var i det hele taget i besiddelse af kunstneriske talenter. Det egentlige sigte med hans bog var

I begyndelsen af 1830'rne tegnede den kendte maler Martinus Rørbye en række københavnske tugthusfanger, bl.a. Morten Frederiksen. Gengivet efter Lis Ekelund og Palle Tolstrup Nielsen: *Danmarks værste fængsel*, s. 63 (2005).

nok at fortælle børnene, at de havde en far, som de godt kunne være stolte af, selv om hans præstationer havde bragt ham i konflikt med loven. »Jeg er ingen kunstsribent; jeg kender hverken ortografi eller regler at skrive efter; ej heller forstår jeg at udsmykke min skrift med højtravende ord og udtryk, men jeg vil uden nogen brug af fremmede ord og talemåder skrive den rene sandhed på dansk, så at enhver læser vil kunne fatte og begribe den sande mening. Jeg skriver ikke denne min livs historie, fordi jeg har været dydig og from, ej heller fordi jeg derved vil prale af mine bedrifter. Nej, det være langtfra; de er ingenlunde af den beskaffenhed, at jeg ved dem skulle kunne vente mig nogen ros; tværtimod

kan jeg kun vente at blive dadlet for mine mange og uværdige handlinger. Men jeg skriver netop nærværende for at vise mig i det rette lys, og således blive for andre et advarende eksempel«. Vel var Christian Larsen Kjærs bog et forsvarsskrift, men samtidig lagde han han også afgørende vægt på at betone det moralske sigte. I den forstand overtog og videreførte han den officielle begrundelse for den straf, han havde fået, nemlig at advare alle om, hvor slemt det kunne gå, hvis man overtrådte lovene.⁵

Klager over urimelig behandling kom kun yderst sjældent til udtryk på tryk. En af de få, der vovede noget sådant, var Thurøgårdmanden Rasmus Rasmussen, der i 1863 udgav en pjece, hvor han klagede over en urimelig hård behandling tilbage i 1854. I forbindelse med en større tyverisag var der da blevet nedsat en særlig undersøgelseskommission i Svendborg, og her påstod den hovedanklagede, der havde et stort horn i siden på Rasmus Rasmussen, at denne var hans medsammensvorne – en ganske grundløs anklage, som undersøgelsesdommerne imidlertid slugte råt. Efter tre måneders indespærring og forhør blev Rasmus Rasmussen uden videre løsladt med besked om, at sagen nu gik videre til Justitsministeriet, og at man her ville afgøre, hvad der videre skulle ske. Rasmus Rasmussen hørte imidlertid ingenting, og det var han stærkt utilfreds med, da han ønskede at se sig rensset ved en domstol – han følte sit gode navn og rygte kraftigt plettet af den hårde medfart. Flere forsøg på at få sagen genoptaget viste sig forgæves, men nu søgte han ved at gå til offentligheden at få myndighederne i tale.⁶

Mest kendt og gribende er morderen Ole Pedersen Kollerøds store manuskript *Min Historie om den ulykkelige skæbning, som har forfulgt mig siden mit 6. aar og entel mit 38. aar, som ieg nu er i, mens ieg skriver dette fra 1840*, som Dansk Folkemindesamling udgav i 1978. Det er en enestående ry-stende skildring af en nordsjællandsk bondedrenge utroligt brutale opvækst, hvor der ikke gik én dag uden umenneskelig vold. At Ole Kollerød til sidst endte med selv at slå et andet menneske ihjel, synes næsten nådigt sluppet. Han havde i sandhed en »ulykkelig skæbning«, som endte brat for bødlens økse i Svenske Skanse den 17. november 1840.⁷

Mord for hele skillingen

Før fjernsynets og ugebladenes tid var gadeviserne – skillingsviserne – et af de vigtigste medier på det lettere underholdningsfelt. En af dem, der levede af at forfatte viser, var den fallerede teolog Johan Christian Brestrup, om hvem man i 1821 skrev, at »aldrig blev nogen synder henrettet uden at Brestrup besang ham i en episk vise; aldrig noget mord begået, uden at han straks i sin begejstring lyrisk skildrede det med alle sine

græsselige følger; aldrig noget stort tyveri eller bedrageri udøvet, uden at han fluks var ved hånden med et didaktisk digt«. ⁸

På Dansk Folkemindesamling, Odense Universitetsbibliotek⁹ – og sikkert også andre steder – ejer man skillingsvisesamlinger, og for det førstes vedkommende er digital søgning mulig. En søgning på »morder« resulterer i 101 hits, og følgende tilfældigt valgte indledende strofelinier giver et indtryk af stemningen: »Kom hid at se den grusomme morder, her står han nu og sitrer slemt« (Daniel Hübert 1800-1805); »Hvad skal, hvad skal, jeg nu i verden gøre?« (Hans Peter Neergaard 1802), »Nu snart skal morderen for synden bøde, han sank i lastens dybe afgrund ned« (Carl Ertman Arentzen 1825), og visen om Ole Pedersen Kollerøds henrettelse i 1840 begyndte med de dystre linjer: »Tavs vægterkorpset skrider frem, en morder vandrer i dets midte«. Også fra 1840 er bevaret visen om Ole Hansens henrettelse, hvor titlen lyder således: »Den ulykkelige og højst angerfulde forbryder Ole Hansens afskeds-sang skrevet i hans fængsel med hans eget blod, og tilegnet alle ædle og gode mennesker, som tager del i den stakkels forførtes højst elendige skæbne«. ¹⁰

Ikke alene spillede skillingsviser en rolle i den daglige nyhedsformidling; de prægede naturligvis også gennem deres fortolkninger af begivenheder og forløb folks syn og holdninger. Gadeviserne udråbtes og solgtes på gader og stræder af visekællinger, der oven i købet ikke veg tilbage for højlydt at annoncere de nyeste tilbud i kirketiden. Det fik i 1804 Danske Kancelli til at overveje at totalforbyde viserne, hvis lødighed dannede mennesker sikkert også fandt noget problematisk. Politimester Haagen, som man forelagde spørgsmålet, frarådede imidlertid noget sådant med den begrundelse, at gadeviserne »medfører nogen nytte. Således forfattes der jævnligt viser om forbrydelsers opdagelse, forbryderes hæftelse og afstraffelse. Disse tjener til at gøre straffene eksemplariske og vækker hos almuens begrebet om lovenes straf som nødvendig følge af forbrydelser«. ¹¹ Set med politimesterens øjne var gadeviserne således særdeles nyttige, og i oktober 1805 nøjedes man da også med at forbyde »al udråben og syngen på gader med viser, bøger, almanakker og fortællinger trykte eller skrevne« – alle andre måder at sælge viser på blev *ikke* berørt. ¹²

Gennem hele 1800-tallet udkom der således ganske mange viser om kriminelle personer, og uden at der her er foretaget nogen nærmere analyse, tager man næppe fejl i at antage, at historierne ikke blev mindre kedelige af at komme på tryk, samt at de i større eller mindre omfang forsnyedes med moraliserende kommentarer, som gjorde det klart for læserne, hvad historien handlede om.

*Morderen Ole Pedersen Kollerød
undvogen, fra Blaastaarn i Kjøbenhavn den 21 Febr.
1838, er født paa Frederiksberg Amt, 34 Aar gl, middel
af Vægt, proportioneret af Bygning, har blondt Haar, lyse
blaae Øine, friske Ansigtfarve, Kuller i Ørene, taler kun dansk,
stundom lidt flammende, skriver maadeligt og var ved Undri-
gelsen iført grøn klædes Frakke, blaae Vult, rødt Kalotet,
lyseblaae Buxer og hvide Uldstrømper men uden Hoved-
bedækning eller Skoiv.*

*Spjellands Liefamtmandskab tilsiger den, der bewirker den
Undvegnes Anholdelse 50 Rbdv Solv og den, der meddeeler
noget, som kan lede paa sikker Spoer efter ham indtil
25 Rbdv Solv, i Forhold til Omstændighederno. —*

Da Ole Pedersen Kollerød i 1838 flygtede fra fængslet i København, udsendte politiet denne efterlysning, der oven i købet forsynedes med en tegning. På plakaten udlovedes også en dusør, og der gik da heller ikke mange dage, inden Kollerød igen sad bag lås og slås.

Domssamlingers personkarakteristikker

En anden kilde til forbryderliv er de personskildringer og sagsfremstillinger, man finder i trykte domsreferater. Siden 1751 havde domstolene ved alle alvorlige straffesager haft pligt til at indsamle flest mulige personoplysninger om de tiltalte, således at man havde sikkerhed for, at

man dømte de rigtige. Disse data fungerede ikke blot som persontjek, men de spillede ofte en vigtig rolle ved bevisførelsen i mange sager.

Omkring 1800 begyndte man at publicere afsagte domme; først og fremmest Højesterets afgørelser, der fra midten af 1790'erne i kortfattet form blev trykt som tillæg til *Danske Statstidende* og senere *Berlingske Tidende*.¹³ Disse oversigter gav intet indtryk af sagens karakter eller forløb, hvilket derimod var tilfældet i tidsskriftet *Themis*, som Hans Nicolaj Nissen udgav 1796-1806. Nissen var juraprofessor i Sorø og landsdommer i Ringsted, og i hans tidsskrift bragtes udførlige referater af en lang række af det sjællandske landstings sager. Vi kommer her meget tæt på de involverede personer, som præsenteres udførligt og uden nogen form for anonymitet. Da Nissen udover sagsforløb og underrets- og landstingsdomme også refererede anklagernes og forsvarerens indlæg, samt lagde vægt på at uddrage de mere principielle konklusioner, som de enkelte domme kunne danne basis for, vil man forstå, at de i alt 11 bind af *Themis* var nyttig læsning både i samtiden og senere hen.

I *Themis* fik hver sag en overskrift, som i få ord anslog problemstillingen, f.eks.: »Første gang begået simpelt tyveri. Den tiltalte bør under sagen forklare, om han forhen er straffet, samt vedgå at være den i døbeat-testen benævnte person« (Sag nr. 64 fra 1805). Konflikten handlede i al korthed om, at husmandskonen Kirsten Christensdatter på Bødstrup Mark den 25. maj 1805 havde stjålet en gris fra fæstebonden Jens Nielsen i Rosted. Tyveriet blev opdaget, og konen tiltalt ved Antvorskov Birke-ting, hvor hun allerede den 2. juni 1805 idømtes to måneders forbedringshusarbejde. Grisen, der skulle være 24 skilling værd, var i mellemtiden leveret tilbage til dens rette ejermand. Birkeretsdommen appellerede Kirsten Christensdatter og hendes advokat imidlertid til landsretten i Ringsted med påstand om frifindelse. Godt nok havde Kirsten Christensdatter tilstået tyveriet, men hendes forsvarer gjorde gældende, at »der haves end ikke vished om, at corpus delicti [dvs. genstanden for den kriminelle genstand, »offeret«] eksisterer, thi grisen har ej været tilstede i retten, den er følgelig ikke forevist arrestantinden eller vedkendt af hende«. Dertil kom spørgsmålet om Kirsten Christensdatters alder og identitet, hvor der var uoverensstemmelse mellem det, anklageren havde fremlagt, og det, hun selv mente var rigtigt. Da der heller ikke fra birke-tinget forelå nogen udtalelse fra hende om, hvorvidt det var første gang, hun var tyveriltalt, hjemvistes sagen til fornyet behandling. Efter at birkedommeren havde indhentet det forsømte, gik den tilbage til landsretten, hvor man blot stadfæstede birketingsdommen; at man ikke fandt birkedommerens forsømmelser så grove, at de skulle påtales, forekommer ret så uforståeligt.¹⁴

Som den netop refererede sag viser, lagde udgiveren af *Themis* stor vægt på at skildre retsprocessen som forhandlingsforløb, hvor forskellige opfattelser og vurderinger – hver med deres gode grunde – kunne gøres gældende. Bag denne præsentationsform lå tydeligvis et bevidst valg. Måske var det Nissens pædagogiske rolle som juridisk lærer, der slog igennem; måske var det ubehag ved det stadig mere omsiggribende inkvisitoriske proces, eller måske var det et humant menneskesyn, der kom til udtryk.

I 1805 nedlagdes Sjællands Landsting, og året efter ophørte *Themis* med at udkomme. Da var Anders Sandøe Ørsted allerede begyndt at udgive *Juridisk Arkiv* (1803-12),¹⁵ der bl.a. rummede domsreferater fra den nye landsret i København. Ørsted var også redaktør af det statslige informationsblad *Collegialtidende*, hvor man fra 1815 begyndte at omtale årets mest alvorlige straffesager i Højesteret. De blev nævnt i det enkelte binds registre under justitsager, og eksempelvis handlede de 14, der omtales i 1815, om: mordbrand, mord og røveri, drab, drabsforsøg, fødsel i dølgsmål, mytteri og voldtægtsforsøg.¹⁶ Omtalen af den enkelte sag var kort og præcis, men alligevel med så mange detaljer, at forløb, omstændigheder og motiver blev klart belyst. Beretningerne er sikkert forfattet af Højesterets justitssekretærer efter en fast skabelon, hvori de dømtes generalia (dvs. levnedforløb) indgik som fast element. Man finder også ofte detaljerede beskrivelser af efterforskningsindsatsen og af de afholdte forhør, således at læserne blev i stand til at vurdere præmisserne for de afsagte domme.

Efter at Frands Martin Lange i 1822 var blevet fradømt sin overretssagførerbestalling, begyndte han at udgive *Forsete. Et tidsskrift for Udvalg af Højesterets-Sager og for andre retsvidenskabelige Gjenstande*.¹⁷ Tidsskriftet udkom kun i 1823-24 og 1835, og udmærker sig ved meget detaljerede referater, hvor man ikke alene får særdeles godt indtryk af sagerne, og af de involveredes motiver og handlinger, men også i flere tilfælde af politiets og domstolenes ikke altid lige heldige gøren og laden. Det var således Lange, der afslørede Københavns Politis gentagne brug af *agents provocateurs*. Når Langes tidsskrift kun udkom i kort tid, hang det sammen med, at han snart blev taget til nåde igen, idet han i 1825 fik sin sagførerbestalling tilbage. Det var givetvis hverken Danske Kancelli eller politiet ukært, at Lange i den forbindelse indstillede sin udgivervirksomhed, og det er da heller ikke utænkeligt, at dette har indgået som en mere eller mindre klart formuleret betingelse for hans rehabilitering. Hans afsløring af politiets arbejdsmetoder var givetvis ikke populære hos de enevældige magthavere!

Som det fremgik af *Forsetes* undertitel, omtalte Lange ikke alle højesteretssager, men kun dem, der var mest bid – og dermed også mest salg – i.

En af disse handlede om en person, der efterfølgende tilbagekaldte den tilståelse, han havde aflagt under torturen i Inkvisitionskommissionen. Et par 17-års års knægte – eller i hvert fald den ene af dem – havde på Christianshavn stjålet et ur fra en sovende underkonstabel og senere solgt det til en matros, de tilfældigt mødte. Tyveriet blev snart meldt, og knægtene, der hed Hans Frandsen og Niels Andersen, arresteret. Det viste sig nu, at de begge tidligere havde været straffet for tyveri, så alting pegede på dem, men var begge lige skyldige? I begyndelsen benægtede de alt, men konfronteret med både ur og matros vedgik Niels Andersen, at han rigtignok havde solgt det pågældende ur, som han dog påstod at have fået af en ukendt mand, han mødte på gaden. Knægtene kom nu i pinligt forhør i Stokhuset, hvor de efter flere omganges pisk tilstod. Sagen gik nu som tilståelsessag videre til Landsover- samt Hof- og Stadsretten, hvor Hans Frandsen imidlertid tilbagekaldte sin tilståelse, hvilket dog afvist af retten, der den 9. oktober 1823 idømte begge fire års rasphus. Denne dom appellerede Hans Frandsen til Højesteret, hvor han ganske usædvanligt fik udvirket optagelse af nyt forhør, som dokumenterede, at han ikke kunne være tyven. Han kendte sagens rette sammenhæng og havde fået 3 mark af Niels Andersen for at holde mund. Han slap derfor nu med en betydeligt lavere straf (8 måneders forbedringshus).¹⁸

Kriminalhistorier

Som nævnt i indledningen indeholdt *Nyeste Skilderie af Kiøbenhavn* i 1805 opfordringer til at udgive forbryderhistorier, og skribenten anbefalede oven i købet, at biografierne blev forfattet efter en fælles skabelon, som sikrede, at alle relevante informationer kom med. Biografierne skulle bygge både på sagernes akter og på fængselspersonalets observationer, således at man kunne få indtryk af de kriminelles »gradvise fordærvelse i tænke- og handlemåde«. At sådanne udgivelsesprojekter desuden ville være en god forretning, mente forfatteren ikke der kunne være tvivl om, og på dette punkt bakkedes han senere op i *Politievennen* af en anden skribent: »At en fuldstændig biografi over alle forbrydere i landet ville være en interessant lektüre, og i sær en nyttig læsebog for ungdommen i skolerne, det tør man vel påstå, og at bogen ikke vil savne afsætning kan man sikkert gøre regning på, helst om værket indrettes som et ugeblad for billig betaling«. Hvorvidt forfatteren virkelig ved nærmere eftertanke ville fastholde, at det kunne være en god ide at give skoleungdommen mulighed for at studere, hvordan landets farligste forbrydere opererede, kan man nu nok have sine tvivl om!¹⁹

Den kriminalhistoriske genre var ikke ny i 1805; den havde rødder tilbage til 1700-årene, hvor franskmanden Francois Gayot de Pitaval i 1734-

43 havde udgivet *Causes célèbres et intéressantes avec les jugements qui les ont décidées*. Det over 20-bind store værk udkom i 1790'erne også på tysk, men derimod aldrig på dansk.²⁰ I 1808 udgav den berømte tyske jurist Paul Johann Amselm von Feuerbach 2-bindsværket *Sammlung merkwürdige Kriminalrechtsfälle*, og i 1828-29 *Aktenmässige Darstellung merkwürdiger Verbrechen*. I 1832 fulgte en bog om den mystiske og fascinerende Kaspar Hauser, der måske var badensk prins, og som måske blev myrdet i 1833, hvor han i hvert fald døde.²¹

Stærkt inspireret af Pitaval udgav generalfiskal Frederik Wilhelm Wiwet herhjemme 1774-76 3-bindsværket *Forsøg til Fortællning om mærkværdige Danske og Norske Sager udførte i Højeste Ret*, der rummede en række af de mest spændende og bloddryppende højesteretssager. Mens således hverken Feuerbach eller Wiwet fandt sig for gode til at udgive kriminalhistorier, var det absolut ikke noget, Anders Sandøe Ørsted gav sig af med. I hans store juridiske forfatterskab møder der os næsten ingen mennesker af kød og blod, og også hans egne erindringer er mærkværdigt livløse og mennesketomme. Ørsted, og med ham mange andre danske jurister, så i forbryderen ikke et interessant menneske, men en statsborger, der havde krænket samfundets spilleregler, og som derfor skulle straffes efter de givne bestemmelser, uden at det skulle give anledning til medlidenhed eller andre mere eller mindre følsomme refleksioner. Det var derfor heller ikke i kredsen af førende danske jurister, nogen følte sig kaldet til at gå i gang med at udgive kriminalhistorier. Jeg har tidligere omtalt den uheldige overretssagfører Langes tidsskrift *Forsete* fra 1823-24, men ellers blev det den unge prøveprokurator, cand.jur. Peter Lorentz Benzon, der med værket *Criminalhistorier uddragne af Danske Justits-Acter* fra 1827 først vovede pelsen. I hans bog finder vi beretninger om det christianhavnske fangeoprør i 1817, mestertyven Morten Frederiksen og flere voldsomme eller mystiske mordsager.²² For alles vedkommende var der tale om foredrag, Benzon havde holdt i Studenterforeningen 1823-26, og i indledningen gav han da udtryk for nogen betænkelighed ved nu at sende dem i trykken. Han havde dog ladet sig overbevise om, at beretningerne kunne være af stor nytte for »ethvert dannet menneske, men især juristen og filosoffen«, da man derved kom til at kende »de hos forbryderne herskende lidenskaber, deres motiver og de af dem iværksatte midler til deres hensigts opnåelse«. Benzon betragtede det i øvrigt alene som sin opgave at fremlægge sagens fakts for læserne, således at disse selv kunne danne sig deres egen mening, og ikke blot lade sig pådutte forfatterens. Allerede året efter blev Benzon overretssagfører, men om det var denne bestalling, eller et skuffende bogsalg, der gjorde, at han lod det blive ved dette ene bind kriminalhistorier, vides ikke.²³

Først hen mod midten af 1830'erne dukkede den næste danske kriminalhistorie op, nemlig krigsassessor T. Ph. Hansens *Archiv for danske og norske Criminalhistorier eller Mærkværdige Domsfældtes Levnet, Forbrydelser og Straf*. Oprindeligt var disse biografier udsendt heftevis, men i 1834 udkom de i bogform. Hansens fremstilling byggede på retsdokumenter, og rummede knap 40 kortfattede portrætter, primært af mordere, men også mestertyven Peter Mikkelsen og den tyverimistænkte værtshusholder Christian Otto Nagel var kommet med.²⁴

I 1835 genoptog Lange udgivelsen af *Forsete*, men også denne gang blev det en kort fornøjelse, for tidsskriftet nåede nemlig kun at udkomme ét år med meget omfattende referater af nogle nye sager; f.eks. fylder gennemgangen af en københavnsk hestetyverisag fra 1833 næsten 100 sider. For ikke at læserne skulle opgive på forhånd, blev historierne forsynet med indholdsresumeeer, så man kunne se, hvilke spændende ting artiklen rummede. For hestetyverisagens vedkommende kunne *headlines* om, at politibetjente »havde opgivet inkvisiten, hvad han skulle sige, for at slippe«, eller om »arrestantkorrespondance i chiffer«, sikkert få en del til at læse videre.²⁵

Når Lange lod det blive ved denne ene årgang, var det sikkert fordi han var langt fremme med andre projekter. Allerede i 1835 udgav han nemlig *Udvalg af Criminalsager og af mærkelige Forhandlinger derom, for Lovkyndige, Psychologer, Retslæger og for et dannet Publicum overhoved samlet efter Bischoff, Feuerbach, Hitzigs Annaler og fra andre Kilder*, der kun indeholdt udenlandske sager, og her finder vi også flere Kaspar Hauser-artikler. Året efter begyndte Lange på serien *Udvalg af danske og udenlandske Criminalsager og af mærkelige Forhandlinger om saadanne samlet efter Retsacter, de bedste fremmede Værker og fra andre Kilder*, hvor der fra 1836 til 1841 udkom i alt 7 bind med en skøn blanding af uden- og indenlandske sager. Særligt meget fylder den opsigtsvækkende sag mod den unge student Petri Worm, der i 1836 havde myrdet litteraten Jens Peter Tønder og røvet hans penge. Som Worms forsvarer havde Lange direkte adgang til sagens akter, og rigtig mange af dem fandt vej til hans publikation.

Worm-sagen blev også omtalt i generalkrigskommissær Jens Veibel Neergaards *Morderne Ole P. Kollerøds, Ole Hansens, Peter Christian Knudsens og flere andre Forbryderes Criminalsag, historisk-psychologisk bearbejdet* fra 1838. Her prøvede forfatteren bl.a. ud fra forhørene at give psykologiske forklaringer på personernes tragiske skæbne. En, der ikke syntes om bogen, var Ole Kollerød selv; den er fuld af løgn, skrev han i sit allersidste brev til storkhusinspektør Agerholm, og bad så mindeligt om, at Neergaard under ingen omstændigheder måtte få fingre i det store manuskript, han *selv* havde forfattet om sit liv og betroet Agerholm.²⁶

Petri C. F. C. Worm

Candidat J. P. Tønderz

Morder.

I 1836 myrdede den unge, smukke – men fattige – student Petri Worm, den velstillede forfatter Jens Peter Tønder. Under retssagen mod Worm forsøgte man fra mange sider uden held at få ham benådet. I 1838 blev han halshugget på den københavnske henrettelsesplads på Christianshavns Fæled.

Med Langes 7-bindsværk fra 1836-41 syntes efterspørgslen herhjemme efter kriminalhistorier at være mættet for nogen tid, og et par oversættelser af tyske værker gjorde ikke større indtryk.²⁷ Heller ikke læreren og oversætteren Peter Theodor Schorns forsøg med et kriminalhistorisk kvartalstidsskrift i midten af 1860'erne blev af længere varighed; sikkert fordi han udelukkende bragte udenlandske historier.²⁸

Guldalderens skrækhistorier?

Ud over skillingsviser, pjecer og bøger rummede også datidens aviser og tidsskrifter nu og da artikler om kriminalitet, forbrydere og henrettelser. Natten til den 19. marts 1824 myrdede aftægtsgårdmand Peder Michelsen i Stensby på Sydsjælland sin svigersøn og arvtager Engelbrekt Andersen, og selv om den gamle prøvede at foregive, at

morderen var en anden, tilstod han til sidst, dømtes til døden og halshuggedes på retterstedet ved Præstø den 27. januar 1825. Den usædvanlige sag blev udførligt gennemgået i *Collegialtidende* den 22. januar 1825, men derudover finder vi også i *Nyeste Skilderie af Kiøbenhavn* en øjenvidneskildring af Peder Michelsens sidste tid, der på ingen måde stod i bodens tegn. »På hans hårde hjerte formåede religionen hverken at frembringe sand anger eller beroligelse. Imidlertid manglede han ingenlunde religiøse kundskaber, han kunne en mængde bibelsprog og gamle salmer udenad. Livet elskede han overmåde, og han kunne aldrig tilgive sig selv, at han havde gået til bekendelse. For at leve anstillede han sig stundom afsindig og angav ny forbrydelse; dog søgte han og ved selvmord at uddrage sig døden på skafottet«.

I artiklen gengives videre en række episoder fra Peder Michelsens allersidste dag, hvor »synet af blokken, graven og pælen, der skulle modtage hans hoved, gjorde et vildt, rasende indtryk på ham; han ville på ingen måde forlade vognen (...) Sin dom hørte han spyttende og hånende, og spurgte til sidst: Har kongen også underskrevet det? Religionens sidste trøst hørte han stum, og som det syntes uden opmærksomhed. Nu kastede han sig på knæ, opremsede et par salmevers, men lod sig under den hæsligste modstand trykke mod den blok, hvor han endte sit elendige liv«,²⁹

Peder Michelsens liv endte tragisk og uhyggeligt; uden forsoning eller andre opløftende momenter, for ham syntes intet håb i ulykken. En måske sand guldalderskæbne?

I denne artikel har vi set en række eksempler på *trykte* kilder til forbrydernes historie i 1800-tallets første halvdel, som udover faktuelle oplysninger om de straffede og deres handlinger også synliggør samtidens kriminalitetsopfattelse. Som straffet var man udstødt og stemplet for livet, ofte henvist til en grum skæbne i mørke og fortrængning, men man var også interessant – både set med myndighedernes og almindelige menneskers øjne. Derfor er der også, som det er fremgået, bevaret et broget virvar af kilder, som det kan være svært at sætte på en samlet formel, men som hver især fortæller os deres forbryderhistorie.

Noter

1. *Nyeste Skilderie af Københavnen* 1805, s. 684-685. Forslaget fremsattes i artiklen »Giftblanderie«, der omhandlede kaptajn Peder Hansen Nissens giftmord på sine københavnske svigerforældre.
2. På Det Kgl. Bibliotek findes kun andetoplaget, dateret Blåtårn 17. marts 1806. Det fremgår s. 32, at 1. oplaget, eller rettere – udgaven, var dateret 24. februar 1806, og at Niels Jensen i den nye udgave havde rettet de »fejls«, som havde indsnæget sig i den første (s. 32).
3. Niels Jensen: *Morderen Niels Jensens Levnetsbeskrivelse*, 2. oplag. 1806 og Store Magleby sogns kirkebog 1770-1811, s. 334, hvor der findes en kort beskrivelse af hele sagen.
4. (Morten Frederiksen): *Den berygtede Mestertyv og Rasphuusfange Morten Frederiksens sandfærdige Levnetshistorie; hvorledes han nemlig, efter at have taget Tjeneste ved det Militaire, flere Gange blev afstraffet som Tyv og Deserteur baade her i Danmark og i Udlandet; hvorledes han derpå blev hensat i Slaveriet og senere i Rasphuset, hvorfra han brød ud, for at begaae nye Forbrydelser, indtil han endelig efter mangfoldige sølsomme Eventyr blev hensat i Gtadellet. Efter Criminalacten*. Udat. ca. 1820; Julius Clausen (udg.): *En dansk Soldats og Statsfanges Erindringer*. *Museum* 1892:1, s. 1-43 (Morten Frederiksens levnedsskildring 1833 (Ny kgl. samling 2007 g, kvart.)) og Lis Ekelund Nielsen og Palle Tolstrup Nielsen: *Danmarks værste fængsel*. 2005, hvor der s. 60-62 bringes en kort biografi af Morten Frederiksen.
5. Christian Larsen Kjær: *Forbryderen Christian Kjær, hans Liv og Levnet nedskrevet af ham selv i Aaret 1860*. 1860, s. 2.
6. Rasmus Rasmussen: *Sandfærdig Beretning om, hvorledes Gaardmand Rasmus Rasmussen paa Thurø blev behandlet ved Undersøgelss-Commissionen, som 1854 var nedsat i Svendborg*. *Fortalt af ham selv*. 1863.
7. Else Margrethe Ransy (udg.): *Ole Pedersen Kollerød. Min Historie*. 1978.
8. Citeret efter Lørn Piø: *Produktionen af danske skillingsviser mellem 1770 og 1821 og samtidens syn på genren*. 1969, s. 27.
9. Odense Universitetsbibliotek: *Skillingsviser*. Udgiver: Odense Universitetsbibliotek. URL: <http://viser.bib.sdu.dk/.03.05.2007>.
10. Dansk Folkemindesamling: *Skillingsviser*. Udgiver: Dansk Folkemindesamling. URL: <http://www.dafos.dk/skilling/visesoeg.cfm.03.05.2007>.
11. Landsarkivet for Sjælland. Københavns Politis Politimesterens korrespondanceprotokol 1804-05 (nr. 10). Politimester Haagen til Danske Kancelli, 17. december 1804 (nr. 1371).
12. Straffen for overtrædelse første gang var fængsel af vand og brød i 8 dage; anden gang fængsel i 14 dage og derefter tre måneders arbejde i forbedringshus. Politimesterplakat af 18. oktober 1805, citeret efter Lørn Piø: *Produktionen af danske skillingsviser mellem 1770 og 1821 og samtidens syn på genren*. 1969, s. 40.
13. Tillæggene 1796-1832 er på Det Kgl. Bibliotek indbundet som selvstændige bind med titlen: *Højesterets Pådømte Sager*.
14. *Themis* 1805, s. 182-185.
15. Domsreferater findes også i: *Nyt Juridisk Arkiv* (1812-20), *Juridisk Tidsskrift* (1820-43), *Nyt Juridisk Tidsskrift* (1841-45), *Juridisk Ugeskrift* (1839-75) og *Ugeskrift for Retsvæsen* (1867-).
16. *Collegialtidende* 1815, s. XIII.
17. Forsete var retfærdighedsguden i den nordiske mytologi, søn af Balder og Nanna.
18. *Forsete* 1823, s. 455-464.
19. *Politivennen* 1817, s. 1347 og 1401.
20. Artiklen *François Gayot de Pitaval* i Wikipedia. Udgiver: Wikimedia Foundation. URL: <http://de.wiki-pedia.org/wiki/Pitaval.23.04.2007>.
21. Reinhard Heydenreuter: *Kriminalgeschichte Bayerns. Von den Anfängen bis ins 20. Jahrhundert*. Regensburg 2003, s. 279-283, hvor man også finder mere omtale af Kaspar Hauser.
22. Det drejer sig om morder på den sjællandske sognefoged Christian Knudsen i Frølund 1824, Kirsten Sørensdatters mord på sin datter og barnebarn i Jylland samt skovrider Guldbrand Gjødings mystiske død i 1817 i Nordsjælland.
23. Peter Lorentz Benzon: *Criminalhistorier udtagne af Danske Justits-Acter*, bd. 1. 1827, s. Vlf.
24. T.Ph. Hansen: *Archiv for danske og norske Criminalhistorier eller Mærkværdige Domsfældtes Levnet, Forbrydelser og Straf*, bd. 1, 1834, s. 85-90 og 182-195.
25. *Forsete* 1835, s. 165.
26. Else Margrethe Ransy (note 7), s. 271.
27. Her tænkes på Julius Eduard Hitzig og W. Härings: *Fire Criminalhistorier* (1842) og *Den nye Pitaval. En samling af de interessanteste criminaltilfælde i alle Lande fra ældre og nyere Tid* (1843). Bøgerne omtalte ingen danske sager; i sidstnævnte værk finder man bl.a. den senere så berømte historie om Martin Guerre.
28. Kriminalhistorierne udkom kort tid efter i bogform: Peter Theodor Schorn: *Criminalhistorier, ældre og nyere*, bd. 1-2. 1866-67.
29. *Collegialtidende* 1825, s. 25-33 og *Nyeste Skilderie af København* 1825, spalte 281-83 (citat fra spalte 282f).

Karl Peder Pedersen, født 1952, cand.mag. og ph.d., arkivar og seniorforsker på Landsarkivet for Sjælland. Har tidligere publiceret *Vestfynske fæstebønder* (1984) og *Enevældens amtmænd* (1998) samt en række antologi-bidrag og artikler. Arbejder pt. med forskningsprojektet *Kontrol over København. Kriminal efterforskningens og opdagelsespolitiets historie i København 1800-1863*, der forventes afsluttet i 2011.

Dorothea Frantzdatter Rantzaus bisættelse 1744

Et bidrag til familien Munds historie

Af Gert Hviid

Under min forskning stødte jeg for nylig på et brev dateret København, den 26. maj 1744.¹ Det viste sig, at brevet omhandlede en dame, »Høÿædle og Velbaarne frue Brigadierinde Mund[the]«,² der kort forinden var afgået ved døden i Vejle. Brevet, der er adresseret til byfoged Christian Grundahl,³ er fra den afdødes søn, kaptajn Johan Rantzau Mund[the] i København. Det er interessant derved, at kaptajnen bl.a. gør rede for, hvordan han ønsker moderens bisættelse foretaget. Kaptajnen skriver: »Welædle og Welviise Hr. Byfoeged: For hans meget ærrede bref af 22 hujus og derved gifne Notitz om min Sal: Moders Død, samt ald Beviiste Tieneste imod Hende, baade før og efter Hendes Død, tacker ieg allertienstelig og som ieg ved kand tincke, Det haster med min Besvaring, skal ieg Kordtelig give min meening til Kiende. Jeg seer gierne og Begierer Hr. Byfoeged vilde føye Dend anstalt, at min Sal: Moder nyder En Sømelig Begravelse nogenledis Efter sin Stand. Dog gandske Tarvelig at Hendes Liig Kiiste Bliver med Baij overdragen, Et par gulle voxse Lys med hendes Vaaben paa en Plade og med sort Floer om trucken. Om der er Studenter at faae som kand Bære Hende, og tre par at Kand følge Efter Liiget, hvori blandt hand selv, tillige med Tolder Staael,⁴ Toe Præster at Kaste Jord paa Hende, og toe andre gode Mend der i Byen Kand bedes, og Hendes Liig indsat i Kiercken [Sct. Nicolai] til videre anstalt, saa forlanger ieg icke Widere Seremonie, for Resten Declærer Jeg herved, at ieg hvercken vil Arfve eller Gielde, og ieg skulde haabe, at Hendes Efterladenskab bliver til Dend Bekostning tilstræckelig, vil og haabe, at Hendes i Jylland Nærmere værende Venner seer til, at Ingen Derved Tagger nogen Skade. I Øfrigt Er ieg for min Part hel tilfreds med at Hr. Byfoeged Dend uden ophold seer Det Ringe Sterfboe til Endskaft befordret. Jeg forbliver med ald Consideration. – Johan Rantzau Mund[te].«

Jeg undersøgte så, om jeg kunne finde ud af, hvem denne brigadierinde Mundthe var. Det viste sig imidlertid ikke at være så ligetil, for Vejle købstads kirkebog, hvori begravelsen (bisættelsen) skulle være indført, tav om dette dødsfald. Hvad grunden nu kan være, er i dag vanskeligt at sige noget om, sandsynligvis har sognepræsten,⁵ som kaptajnen ønskede skulle foretage jordpåkastelsen, glemt at indføre begravelsen i kirkebogen, men da skifteprotokollen, hvori skiftet efter brigadierinden er indført, oplyser, at dødsfaldet er sket i Vejle, kan der ikke være tvivl om dette spørgsmål.

Jeg kunne altså ikke ad denne vej finde ud af, hvem damen var. Imidlertid kunne jeg erindre, at jeg i *Personalhistorisk Tidsskrift* for flere år siden havde set en artikel,⁶ hvor familien Mund var nævnt. Jeg fandt frem til artiklen, hvor jeg var så heldig at finde brigadierinden, hvis navn var Dorothea Frantzdatter Rantzau. Artiklen nævner desværre ikke hendes dødsdato. Hun var enke efter brigader Niels Mund til Rønnebæksholm ved Næstved, der var død den 16. oktober 1723. Ægteparret havde to sønner, der begge nævnes i moderens skifte. Næmlig den førømtalte kaptajn Johan Rantzau Mund, samt justitsråd Frantz Mund, der den 10de januar 1743 blev overtoldbetjent i Bergen. Han døde i 1745, begravet den 27. juli. Frantz Mund var gift med Ide Helle Margrete Krag til Stensballegård ved Horsens, der nedstammede i 3die led fra rigets forudm stor-kansler Peder Griffenfeld.

Brigadierinde Mund(the) var datter af Frantz Rantzau (ca. 1620-1676) til Estvadgård og Bratskov, der var officer, og som tilhørte den holstenske uradelsslægt Rantzau, hvis ældst kendte medlemmer levede i 1200-tallet.

Til slut kan jeg nævne, at brigadierinde Munds lig blev henført til Bramminge kirke, hvor der blev opsat et epitafium over hende. Bramminge kirkebog oplyser: 1744 Dom: Trinitatis: [31. maj] Bregaderinde Munth Begraven i Bramminge-Kirke, som blev ført fra Veile.⁷

Noter

1. Brevet findes indført i Brigadierinde Mund(the)s skifte, påbegyndt den 17. maj 1744: Vejle købstad: Skifteprotokol, Landsarkivet Nørrejylland.
2. Navnet ses skrevet i flere variationer, Mund, Mundthe, Mundte, Mundt, Munthe, men familien, der er en jysk uradelsslægt, hed rettelig Mund.
3. Om Christian Grundahl, se min artikel »Byfoged Christian Grundahl« *Ugeavisen / Vejle Posten*, den 15. marts 1989.
4. Tolder Staael er identisk med tolder og postmester Peder Hansen Staal, der blev begravet i Vejle, den 23. september 1774, 67 år gammel. Han var søn af tolder Hans Andersen i Vejle (død 1722) og hustru Anna Margrethe Svane (død 1739), en datter af borgmester Claus Svane i Vejle (død 1718).
5. Sognepræsten Mouritz Mouritzen Høyer var i 1744 66 år gammel. Han var noget svagelig, hvilket satte sig spor i hans arbejdsindsats. Så man må gå ud fra, at det skyldes forglemelse fra hans side, at brigadierinde Mund(the)s begravelse ikke blev indført i kirkebogen. Året i forvejen (1743) havde Biskop Brorson været på visitats. Han noterede, at Høyer var blevet gammel og agtede at tage sig en »Huusscapellan«. Dette skete imidlertid først i 1746.
6. *Personalhistorisk Tidsskrift*, 1882, s. 202.
7. Arkivalionline, Bramminge Kirkebog 1704-1757, opslag 134.

Digitalisering af Københavns politis registerblade

– et samarbejde mellem arkiv og brugere

Af Lars Peter Jørgensen

Spørger man slægtsforskere, hvilke IT-tiltag de gerne vil have, lyder det næsten samstemmende: Flere arkivalier på nettet. Et meget naturligt ønske, der giver den enkelte mulighed for nemmere og hurtigere at komme til arkivalierne, ligesom nettet giver mulighed for, at slægtsforskere kan samle deres eget arkiv. Nu er arkivalier ikke altid lige nemme at gå til, hvilket enhver slægtsforsker er bekendt med. De er ofte håndskrevne, systematikken, som de er ordnet efter, er ikke altid lige indlysende, og mængden ofte så stor, at det at bladere i dem kan udfordre både teknikken og slægtsforskerens tålmodighed ganske betydeligt. Denne artikel vil fortælle om, hvordan digitaliseringen af en central og omfangsrig personalhistorisk kilde tog form, og om de udfordringer projektet førte med sig.

Om kilden

Københavns politis registerblade 1892-1923, i det følgende omtalt som registerbladene, var et tiltag, så politiet og andre myndigheder havde mere aktuelle oplysninger om borgerne i København.

Metoden med mandtalslister, som førtes årligt på skiftedagene den 1. maj og 1. november, havde vist sig ikke at være tilstrækkelig. Dertil flyttede folk for ofte, samtidig med at befolkningstallet steg voldsomt. I stedet for udelukkende at føre mandtalslister, som var ordnet efter adresse, udarbejdede politiet fra 1892 nu også et registerblad over hver enkelt borger, hvor adressen samt almindelige personoplysninger blev opført. Når personen flyttede, blev den nye adresse noteret på samme blad.

København var i denne periode opdelt i et antal politikredse (9 kredse i 1923). Inden for hver politikreds fungerede registerbladene som et navnerregister over beboerne. Flyttede en person til en anden politikreds, blev registerbladet overført til den nye kreds. Det blev ikke altid gjort konsekvent, så i stedet for kun at indeholde ét blad pr. person, indeholder registerblade tit flere registerblade på samme individ.

Den mest åbenlyse forskel på mandtallerne og registerbladene er, at mandtallerne oplyser om forhold på et givent tidspunkt, mens registerbladene oplyser om forhold over en længere periode. Man kan derfor i registerblade finde personer, som har opholdt sig på en adresse i en kor-

tere periode mellem skiftedagene, og som derfor ikke vil være at finde i mandtallerne. Desuden oplyser registerbladene adresseændringer, som er foretaget mellem tidspunkterne for mandtalsoptællingerne.

Udover de almindelige personoplysninger indeholder registerbladene desuden oplysninger af mere speciel art. Det kan være oplysninger om, hvorvidt folk var efterlyst, straffet eller skyldte børnepenge. Idet registerbladene afspejler en længere periode, kan man også følge forskellige »karriereforløb« såsom »svend-bondefanger-alfons« samt politiets personlige bemærkninger, som f.eks. at en person er »dagdriver af profession« eller lever i »polsk giftemål«. Man kan derved få et ganske godt indtryk af en persons liv.

Alt i alt er registerbladene en kilde, som afspejler den københavnske befolkning på godt og ondt. I en digitaliseringsammenhæng har den yderligere to fortrin. Den er universel, dvs. den dækker hele befolkningen, og den er ordnet nogenlunde entydigt, i dette tilfælde alfabetisk, hvilket gør kilden let at søge i.

The screenshot shows a web browser displaying the website 'POLITETSREGISTERBLADE.DK'. The main content is a scanned document titled 'Registerblad.' with handwritten entries. The document is organized into several sections:

- Fulde Navn:** Andersen Ole Ole
- Livssituation:** Gift
- Fødsel:** København
- Officielt bopæl:** 44. Voldgade København
- Andet bopæl:** 44. Voldgade København
- Navn:** (Empty)
- Mødt Regul:** (Table with columns for date, name, and other details)

On the right side of the scanned document, there is a small text box with the following information:

- Navn: Ole Peter Andersen
- Fødselsnr: 1441581
- Stilling: Skriver
- År for foto: 1901

Projektet forankres

I 2008 henvendte de tre slægtshistoriske foreninger bag tidsskriftet *Hvem Forsker Hvad* (Samfundet for Dansk Genealogi og Personalthistorie, Data-behandling i Slægtsforskning (DIS-Danmark), samt Sammenslutningen

af Slægtshistoriske Foreninger) sig til Københavns Stadsarkiv med tilbud om at finansiere en digitalisering af Københavns politis registerblade. I første omgang overvejede man en digitalisering af de originale registerblade. Dette måtte imidlertid skrinlægges, da en manuel håndtering af de ca. 1,2 millioner registerblade ville være alt for omfattende. Heldigvis opbevares der på Københavns Folkeregister en ældre filmkopi af bladene, som man velvilligt stillede til rådighed. En digitalisering af filmkopier er væsentlig mindre ressourcekrævende end digitalisering af den original papirudgave. De ca. 300 filmruller blev digitaliseret hos Statens Arkivers Filmningscenter i Viborg. De tre slægtshistoriske foreninger donerede 150.000 kr. til formålet.

Der blev nedsat en tværfaglig projektgruppe med medarbejdere fra stadsarkivets IT-afdeling og publikumsafdeling. Det var oplagt, at tilgængeliggørelsen skulle ske via en hjemmeside og ved at benytte open source teknologier, således at omkostningerne kunne holdes på et minimum. For at sikre at udviklingen af hjemmesiden lever op til brugernes behov, blev der etableret en referencegruppe bestående af repræsentanter fra de slægtshistoriske foreninger, Politihistorisk Museum og enkelte andre for projektet relevante personer. Projektet skulle løbe over en fireårig periode fra 2008 til 2011.

Udfordringerne

Den store udfordring var at gøre det skannede materiale mindst lige så let at bruge, som det er på stadsarkivets læsesal. Her ligger registerbladene på mikrofiche, hvor det er forholdsvis nemt at overskue, hvilken mappe og mikrofiche der skal benyttes for at finde f.eks. Anton Jensen. Det samme princip kan ikke direkte overføres til en digitaliseret udgave. Denne består af en række billedfiler, som man må »bladre« igennem, dvs. åbne hvert enkelt billede. Da hver fil var i TIF-format, ville selv en ganske kort gennemsøgning tage tid. Derfor blev filerne konverteret til JPG-format. Det gjorde, at filerne kom til at fylde langt mindre og dermed blev betydeligt nemmere at håndtere.

Den næste udfordring var at finde en metode til at inddele filerne i overkommelige »bidder«, så man nemmere kunne overskue, hvor man skulle lede. Vi besluttede os for at opbygge en database, hvor hver post relaterede til en bestemt billedfil, der igen repræsenterede et registerblad. De forskellige oplysninger på registerbladet er så felter i denne database. Resultatet blev en struktur, som kunne rumme alle oplysninger fra registerbladene. Vi valgte at dele selve registreringen op i flere etaper. Først en grundregistrering, der skulle indeholde de mest basale personoplysninger som hovedpersonens navn, fødselsdato og fødested.

Derefter en eller flere registreringsetaper, der kan ende med, at samtlige oplysninger bliver registreret.

Denne løsning havde den fordel, at vi hurtigt kunne komme i gang med grundregistreringen af registerbladene. Samtidig gav det en mulighed for at søge på tværs af politikredsene, hvilket ikke før havde været muligt. Da alene grundregistreringen af oplysningerne af de 1,2 millioner registerblade ville blive enormt ressourcekrævende, valgte vi at give alle brugere mulighed for at deltage i indtastningen. Vi håbede på den måde at opnå to ting, dels at fremme brugernes tilhørsforhold til projektet, dels at benytte den ressource, som et stort antal engagerede brugere repræsenterer.

Formålet med grundregistreringen var primært, at det skulle være nemt at fremfinde registerbladet på en bestemt person og derved gøre registerbladene nemmere at anvende til slægtsforskning. Vi skønnede, at jo mere kompliceret og tidskrævende en registrering var, des færre ville bidrage, og at det så ville tage længere tid, før alle registerblade var grundregistreret.

Fra begyndelsen var det vores mål, at hjemmesiden skulle være nem og let tilgængelig at anvende.

Det vil sige, at man ikke nødvendigvis skal være logget på for at bladere og søge i registerbladene. Det skal man kun være, hvis man vil bidrage med indtastningen. På hjemmesiden www.politietsregisterblade.dk findes et meget simpelt loginsystem, hvor en bruger kun skal opgive e-mailadresse og navn. Efterfølgende er brugeren registreret og kan gå i gang med at indtaste oplysningerne fra registerbladene. Vi har udviklet en statistik, som viser den enkelte brugers indtastning og de samlede indtastninger, så man kan følge med i, hvordan arbejdet skrider frem.

Ved at gøre brugerne til en del af projektet får vi samtidig stor glæde af deres respektive kompetencer. Hvis en bruger f.eks. indtaster et navn forkert, skal andre nok opdage det. Indtil videre kan en bruger kun rette i egne indtastninger; men andre kan markere bladet med »fejl i registreringen«. På sigt er det planen at oprette en gruppe af kompetente brugere – superbrugere – som kan overtage nogle af disse redigerings- og valideringsopgaver.

Søgninger i registerbladene

Ordene *indtaste* og *registrere* er brugt helt bevist for at tydeliggøre, at projektet ikke er et transskriberingsprojekt, men et digitaliseringsprojekt med opbygning af en database, der skal gøre det nemmere at finde rundt i materialet. På sigt skal den også kunne bruges til f.eks. demografiske studier og dermed til andet end at finde en specifik person.

Søgningen i de digitaliserede registerblade er forholdsvis simpel. Man kan søge på et navn (for- eller efternavn, eller begge dele), fødested eller fødselsdato. Dette kan give mange resultater, eksempelvis hvis der søges på efternavnet Hansen. Vi arbejder derfor på at udvikle en mere avanceret søgefunktion. Her ramler vi dog ind i et af registerbladernes problemer med hensyn til stavemåder. Politiets opgave var at registrere folk, ikke at finde ud af, hvad de hed. Om en person hed Lars Nielsen eller Lasse Nilsson, var de ret ligeglade med, så længe der var tale om samme person. Mange mennesker vidste måske ikke engang, hvad der stod på »deres« blad. Hvis de senere så det, fik de måske oplysningerne rettet.

Problemerne med forskellige stavemåder klarede politiet på en udmærket måde ved at alfabetisere fonetisk. Dette betyder, at enslydende navne blev samlet, f.eks. Larsen/Larsson. Desværre kan det være svært at gennemskue, hvilke navne der var enslydende, og desuden lader det til, at de forskellige politistationer havde forskellige regler. Med en søgning via hjemmesiden på *Larsen*, får man kun Larsen og ikke Larsson. Det er her, dilemmaet med søgning opstår. På den ene side vil man gerne kunne indskrænke en søgning, på den anden side skal man også søge i den rette pulje. Det er her, vi gerne vil udvikle nogle intelligente søgningsalgoritmer, så hvis man søger på f.eks. *Berentsen*, får man alle: Behrendsen, Berntsen, Bærensen; Bærndtsen, Bernsen osv. Det samme gælder naturligvis fornavne, som udover forskellige stavemåder kan være skrevet i forskellig rækkefølge.

www.politietsregisterblade.dk åbnes for alle

Efter at have udviklet en fungerende prototype indbød vi medlemmer fra de forskellige slægtshistoriske foreninger til at indtaste registerblade, så vi kunne få nogle tilbagemeldinger på hjemmesidens anvendelighed. Den 15. februar 2010 åbnedes hjemmesiden for alle brugere. Da vi startede hjemmesiden, var det primært for, at man skulle kunne søge, bladre og indtaste i registerbladene. Vi har løbende udviklet den, så vi nu har nyheder, links til hjælpemidler, et udbygget billedmateriale m.m.

At søgefunktionen endnu ikke er mere udviklet, end den er, skyldes, at vi ikke forudså brugernes store ihærdighed. Nok havde vi regnet med, at folk ville indtaste blade, men ikke i det tempo! Brugerne har siden åbningen indtastet 2-3.000 blade om dagen. Hvis brugernes imponerende arbejdsomhed holder ved, så vil der inden for det næste års tid findes en database, hvori man kan søge elektronisk på alle personer over 14 år, som enten har boet eller været i København i en kortere periode i tiden mellem 1892-1923. Hvem skulle have troet det? Ikke os på stadsarkivet.

The screenshot shows the website 'POLITIETSREGISTERBLADE.DK'. At the top, there is a navigation bar with tabs for 'Famle', 'Elev', 'Bog', 'Statistik', 'Hvad og hvordan', 'Dokumenter', 'Historiske dokumenter', 'Projekt', and 'Kontakt'. Below this is a header with the title 'POLITIETSREGISTERBLADE.DK' and a search bar. The main content area features a large welcome message: 'Velkommen til Politietsregisterblade.dk'. To the left, there are sections for 'INDTASTEREDEN' with input fields for 'Bilagenummer' and 'Afbøgnummer', and 'NYHEDER' with a list of news items. To the right, there is a section titled 'HIVEM ER PÅ?' with a list of names and a logo for 'KØBENHAVNS STADSARKIV'. The main text area contains several paragraphs of text and a photograph of a group of people sitting at a table in a meeting room.

Hvad skal der så ske, når alle registerbladene er på nettet? Stopper det så her? Nej forhåbentlig ikke. Som nævnt er denne registrering kun første del af en totalregistrering af bladene. Udviklingen af den udvidede registrering har ligget stille, da vi i første omgang gik efter grundregistreringen. I forhold til det arbejde, der ligger i den totale registrering, må vi nok regne med, at gevinsten for slægtsforskere ikke er så stor, hvilket kan betyde, at ihærdigheden måske vil falde.

Mange skriver til os om fejl i registerbladene. Her gør vi opmærksom på, at selv »usande« oplysninger skal registreres. Dels fordi man ikke kan være helt sikker på, om det er den rette person, dels fordi det også siger noget om politiets arbejde. Med hensyn til det sidste kan man via registerbladene få et væsentligt indblik i politiets arbejde og hvordan og med hvilken ildhu, de udførte registreringen af byens borgere. Politiets opgaver med mandtalslisterne og registerbladene ophørte i 1923 med indførelsen af folkeregistrene.

Med hensyn til de faktuelle oplysninger om personerne har vi leget med tanken om, hvorvidt det vil være muligt til de enkelte blade at lægge supplerende oplysninger ind – oplysninger der kommer fra brugerne selv. Det kan være kommentarer til registerbladens oplysninger, erindringer om og af den registrerede person, eller billeder. Man kan også have en gruppe, som hedder »andre kilder«, med links til fødsel, konfir-

mation eller ægteskab på arkivalieronline.dk. Det er næsten kun fantasien, som sætter grænsen.

Afslutning

Digitaliseringen af politiets registerblade er et godt eksempel på et samarbejde mellem nogle brugere og et arkiv. Dette og lignende projekter viser vejen frem for en mere udbredt brug af arkivernes samlinger. Jeg mener ikke, at den største hurdle i brugen af arkivalier ligger i, at de fysisk findes forskellige steder, men i at de kan være temmelig »besværlige« at bruge. Brugen af arkivalier vil ikke stige særligt meget, hvis man kun digitaliserer dem. Det vil først ske, hvis oplysningerne i arkivalierne kan gøres søgbare. Her spiller brugernes aktive deltagelse en afgørende rolle. Derved styrkes brugernes tilhørsforhold til arkivalierne, og andre end de traditionelle arkivbrugere kan få glæde af arkivernes samlinger. I sidste ende er arkivernes samlinger jo borgernes »ejendom«.

Generalforsamling 2010

Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie afholdt generalforsamling onsdag den 26. maj 2010 kl. 20.30 på Rigsarkivet i København.

Formanden Birgit Flemming Larsen bød velkommen og orienterede om aftenens program. Efter professor Knud J.V. Jespersens foredrag om *Kraks Blå Bog* begyndte generalforsamlingen, der ifølge vedtægterne havde følgende dagsorden:

1. Valg af dirigent
2. Bestyrelsens beretning
3. Regnskab og fastsættelse af kontingent
4. Valg
 - a. På valg til bestyrelsen:
Michael Bach, Knud Prange og Peter Wodskou.
 - b. På valg til revisorer: Tommy P. Christensen og Jens Worsøe
 - c. På valg til revisorsuppleant: Jørgen Mikkelsen
5. Indkomne forslag
6. Eventuelt

Valg af dirigent

Til dirigent valgtes Georg Agerby, som konstaterede, at generalforsamlingen var lovligt indkaldt. Derefter gav dirigenten ordet til formanden for:

Bestyrelsens beretning for året 2009

Bestyrelsen

Vi har i årets løb afholdt 3 bestyrelsesmøder. Derudover er Samfundet repræsenteret i Arkivalier-online, Kildeindtastningskomitéen, *Hvem Forsker Hvad*, Dansk Historisk Fællesråd samt i styregruppen og programudvalget for #din historie – projektet i Rundetaarn.

Personalhistorisk Tidsskrift

Samfundet er først og fremmest et udgiverselskab, og et medlemskab betyder et abonnement på *Personalhistorisk Tidsskrift*, der udkommer med to numre om året. I 2009 fik medlemmerne 255 sider med ialt otte artikler med vidt forskellige emner, lige fra prinsessebryllup til grønlandske kirkebøger og mandtalslister. Tak til hele redaktionen for et smukt og kvalitetsbevidst arbejde og tak til forfatterne af de mange artikler.

Personalhistorisk Tidsskrift bliver ofte rost for sine fine boganmeldelser, og vi skylder stor tak til anmelderredaktøren Sanja Tuxen, men også til

anmelderne, der er med til at udbrede kendskabet til den litteratur, der findes på markedet af interesse for vore medlemmer.

Tak til Arne Julin for det store registerarbejde, og tak til Ida Dybdal og Gerda Rasmussen for korrekturlæsningen.

Hvordan fremtiden vil forme sig for tidens kulturtidsskrifter, kan man måske ane, når man ser, hvorledes flere og flere tidsskrifter udkommer som netudgaver. Bestyrelsen har ikke konkrete planer for en eventuel netudgave af *Personalthistorisk Tidsskrift*, men det ligger måske ikke så langt ude i fremtiden.

Medlemmer og økonomi

Som det vil fremgå af årets regnskab, går vi ud af året 2009 med 717 betalende medlemmer. 17 medlemmer har udmeldt sig pr. 31. december 2009, heraf 6 på grund af alder (over 90). 7 medlemmer er i årets løb afgået ved døden. Medlemstallet var således på 693 medlemmer 1. januar 2010. Dags dato er medlemstallet på 731.

Som det måske er bemærket, har vi skiftet trykkeri, idet Tarm Bogtryk nu står for trykningen af *Personalthistorisk Tidsskrift*. Der er ikke givet køb på kvalitet og udstyr, men trykudgifterne er reduceret i forhold til tidligere, hvad der tydeligt fremgår af årets regnskab, der viser et væsentligt overskud i forhold til de to seneste år.

Det er ikke let – for ikke at sige umuligt – at klare foreningens økonomi uden eksterne tilskud. I 2009 har vi i lighed med senere år modtaget økonomisk tilskud fra Good's Fond. Denne gode hjælp gør det muligt for redaktionen at videreføre tidsskriftets fine standard. Vi bringer Good's Fond en hjertelig tak for støtten. I 2009 har vi som i 2008 med stor tak også modtaget et beløb fra Kulturministeriets Tidsskriftsstøtte.

Hjemmesiden www.genealogi.dk

Hjemmesiden har i 2008 været besøgt af 20.788 personer, der har fundet os via Google ved søgning på kirkebøger, family search, genealogi og slægtsforskning; andre har fundet hjemmesiden via direkte trafik, seniorinternet.dk, facebook og landsarkivetkbh.dk. Ialt har vi haft 34.987 besøg. Det er fortrinsvis danskere, dog kan det konstateres, at der er besøg fra ialt 101 landområder.

Tak til webredaktøren Charlotte S.H. Jensen for arbejdet med hjemmesiden.

Hvem Forsker Hvad

Hvem Forsker Hvad er Samfundets barn, der kom til verden i 1969, hvor det første nummer udkom i form af dupliserede ark. Allerede i 1972

begyndte det at udkomme som en årlig lille bogudgave og har siden vokset sig stort. SSF blev medudgiver fra 1981 og DIS-Danmark fra 1994.

HFH udviklede sig til et levedygtigt foretagende, og de tre landsorganisationer kunne med stor tilfredshed se, hvorledes delebarnet blev et uundværligt arbejdsredskab for slægtsforskere i ind- og udland.

Efterhånden som nyere tids udvikling af andre fora til efterlysning af og oplysning om enkeltpersoners forskning i slægten, er interessen for at bruge *Hvem Forsker Hvad* mindsket betydeligt. Antallet af indlæg har følgelig været dalende i de seneste fem år. Resultatet af dette viser sig bl.a. som en skrantende økonomi. I stedet for at vedblive med at udhule HFH's akkumulerede formue til at dække underskud på en udgivelse med under 100 årlige indlæg har de tre udgivere besluttet at standse udgivelsen af HFH som en trykt bogudgave ved udgangen af 2010, således at HFH 2010 udgaven i september sætter et vemodigt punktum.

Formuen bevares som en fælles fond, der bestyres af de tre samarbejdspartnere, og som kan give tilskud til fælles projekter efter enighed mellem DIS-Danmark, SSF og Samfundet.

Samfundet vil gerne bringe en hjertelig tak til Tommy P. Christensen, som velvilligt trådte til som HFH's sidste redaktør i 2009. Din redaktørtid havde fortjent at vare meget længere.

Samarbejde

Det i 2008 nedsatte samarbejdsudvalg med repræsentanter fra DIS-Danmark, SSF og Samfundet har i årets løb afholdt en række møder. Sidste år kunne vi berette om færdiggørelsen af indskanningen af Københavns Politis registerblade (1890-1923), der er betalt af midler fra den fælles HFH formue. I *Personalhistorisk Tidsskrift 2010:1* kan man læse om projektets videre gang. Københavns Stadsarkiv har oprettet en hjemmeside, hvor en del af materialet allerede er tilgængeligt. Samfundets medlemmer opfordres til at melde sig som indtastere via hjemmesiden www.politietsregisterblade.dk

Det, der sidste år var planlagt som en fælles slægtsforskerdag i 2010, er blevet til et noget større projekt – nemlig udstillingen #din historie i Rundetaarn 28. august til 3. oktober 2010 som led i den årlige Golden Days Festival i København. Arrangementet omfatter foredrag, rundvisninger og workshops til inspiration og vejledning for slægtsforskere. Projektet styres af en gruppe med repræsentanter fra de tre foreninger samt Rundetaarn og har efter ansøgning modtaget en større økonomisk støtte fra Veluxfonden. Fra Samfundet sidder Charlotte S.H. Jensen i styre-

gruppen. I *Personalthistorisk Tidsskrift 2010:1* kan læses om projektet, og endvidere kan man følge med på Samfundets egen hjemmeside.

På det seneste samarbejdsudvalgsmøde drøftedes eventuelle nye fælles projekter i lighed med registerbladsprojektet. Følgende emner kom frem: Indskanning af den genealogiske samling på Frederiksberg Bibliotek, indskanning af Albert Fabritius' samling af slægtsbøger på Aalborg Stadsarkiv, indskanning af Københavns Politis Udvandrerprotokoller efter 1908, samt af en film der indeholder mormonudvandring fra 1874 til 1894.

Andre forslag modtages gerne.

Arkivalier-online

En repræsentant fra Samfundet deltager i de to årlige brugerrådsmøder vedrørende Arkivalier-online.

Alle her i salen er sikkert bekendt med lukningen for adgang til kirkebøger efter ca. 1925 på Arkivalier-online, da det viste sig, at personnumre er føjet til den oprindelige indførsel i en lang række tilfælde. Ligeledes er tilgængelighedsfristen på de originale kirkebøger efter 1925 fastsat til 100 år.

Fjernelsen af CPR-numrene på Arkivalier-online sker ved assistance fra en række frivillige fra DIS-Danmark. Det er meningen at starte med de ældste kirkebøger, hvor man forventer de færreste indførsler af personnumre.

På www.arkivalier-online.dk er der adgang til at læse referaterne fra brugerrådsmøderne.

Afslutning

Tak til alle samarbejdspartnere fra nær og fjern i året, der er gået. En særlig stor tak til DIS-Danmark og Sømmenslutningen af Slægtshistoriske Foreninger for det gode og frugtbare samarbejde i 2009.

Sluttelig en tak til Rigsarkivet som ved Peter Wodskous mellemkomst giver os husly i aften. Det er godt at være i gode omgivelser.

Med disse ord overgives beretningen til forsamlingen.

Dirigenten efterlyste kommentarer til beretningen. Georg Agerby foreslog en skanning af de ældre årgange af *Personalthistorisk Tidsskrift*, da disse er vanskeligt tilgængelige mange steder i landet. Han gjorde i den forbindelse opmærksom på, at direktør Henning Jensen, Dansk Historisk Håndbogsforlag, for en del år siden udgav en mikrokortudgave af de tidligste årgange af tidsskriftet. Da der ikke var yderligere kommentarer, blev beretningen godkendt.

Regnskab og fastsættelse af kontingent

Kasserer Finn Grandt-Nielsen fremlagde det reviderede regnskab, balance og budget. Regnskabet udviste et driftsresultat på 37.856 kr. og en balance på 122.303 kr. Bestyrelsen foreslog uændret kontingent. Herefter godkendtes regnskabet.

Valg

På valg til bestyrelsen var Michael Bach, Knud Prange og Peter Wodskou. Førstnævnte ønskede at udtræde af bestyrelsen, de to øvrige var villige til genvalg.

Knud Prange og Peter Wodskou blev genvalgt til bestyrelsen. Til den ledige bestyrelsespost foreslog bestyrelsen arkivar Bente Jensen, Aalborg Stadsarkiv. Der var ikke andre kandidatforslag, og Bente Jensen nyvalgte herefter til bestyrelsen.

På valg til revisorer var Tommy P. Christensen og Jens Worsøe. Begge var villige til genvalg og blev genvalgt.

På valg til revisorsuppleant var Jørgen Mikkelsen. Han var ligeledes villig til genvalg og blev genvalgt.

Indkomne forslag

Der var ikke indkommet nogen forslag.

Eventuelt

Lene Olsen foreslog bestyrelsen at søge et samarbejde med Dansk Posthistorisk Selskab, der udgiver *Posthistorisk Tidsskrift* fire gange årligt. Tidsskriftet bringer en del personalhistoriske artikler.

Formanden rettede en tak til Michael Bach for flere års godt samarbejde i bestyrelsen.

Afslutning

Dirigenten afsluttede derpå generalforsamlingen og takkede for god ro og orden. Formanden takkede Georg Agerby for udførelsen af dirigenthvervet.

Generalforsamlingen, der overværedes af ca. 35 medlemmer, afsluttedes kl. 21.15.

Referent: Michael Bach, sekretær

Efter en kort pause sluttede aftenen med redaktør Michael Duponts foredrag om pasprotokoller, og hvordan slægtsforskere kan udnytte disse.

Resultatopgørelse for 2009

<i>Indtægter</i>	2009	2008
Kontingentindbetalinger ¹	180.607	197
Tilskud til <i>Personalthistorisk Tidsskrift</i>	26.000	25
Salg af bøger og hefter	13.920	13
Renter	1.250	4
Portorefusion	<u>1.839</u>	<u>1</u>
<i>Indtægter i alt</i>	223.616	240
 <i>Udgifter</i>		
<u>Personalthistorisk Tidsskrift</u>		
Trykning	97.110	123
Forsendelse	69.181	76
Øvrige omkostninger	<u>437</u>	<u>2</u>
	166.728	201
 <u>Bøger og hefter</u>		
Opbevaring	<u>390</u>	<u>1</u>
Møder og rejser	5.982	19
Administration	10.664	15
Gebyrer	1.417	2
Kontingent	<u>579</u>	<u>1</u>
	18.642	38
 <i>Udgifter i alt</i>	 185.760	 240
 <i>Årets driftsresultat</i>	 37.856	 0,7

Balance pr. 31. december 2009

<i>Aktiver</i>	2009	2008
Likvid beholdning (inkl. hensættelser) ²	118.602	77
Tilgodehavender ³	<u>3.701</u>	<u>3</u>
<i>Aktiver i alt</i>	122.303	80
<i>Passiver</i>		
Forudbetalte kontingenter	28.770	38
Skyldige omkostninger ⁴	3.554	2
Hensættelser	82.343	70
<i>Egenkapital</i> - saldo primo 2008	-30.220	
Årets overskud	37.856	
Saldo ultimo	<u>7.636</u>	<u>-30</u>
<i>Passiver i alt</i>	122.303	80

Måle den 7. maj 2010
Finn Grandt-Nielsen (sign.)

Samfundets regnskab for 2009 er revideret, hvorved er konstateret, at de i foranstående resultatopgørelse og balance angivne beløb er korrekt overført i overensstemmelse med »kassebog« og bankopgørelser.

Kalundborg den 23. maj 2010
Jens Worsøe (sign.)

København den 26. maj 2010
Tommy P. Christensen (sign.)

Noter

1. 717 betalende medlemmer – 780 i 2008.
2. Girokonto 4.187, bankkonto 26.597 og opsparingskonto 87.818.
3. Uafregnet bogsalg 3.118, portorefusion 126 og copydan-indtægt 457.
4. Webhotel 2.508, skyldig portorefusion 859 og fragt 187.

Anmeldelser

Peter Birkelund: Holger Danske. Sabotage og likvidering 1943-45. Syddansk Universitetsforlag, 2008, 863 s. ISBN-13 978-87-7674-295-9. Pris: 399 kr.

Holger Danske var en af besættelsestidens største modstandsorganisationer, sandsynligvis den største med et antal tilknyttede medlemmer på mere end 500. Navnet hentyder som bekendt til sagnhelten, der ikke vågnede, da Danmark blev besat, og så måtte andre jo tage opgaven at redde Danmark på sig. Det er et uhyre grundigt indsamlingsarbejde, der er foretaget af Peter Birkelund, og det er svært at forestille sig, at der kan oplyses mere om organisationen, dens medlemmer og dens aktiviteter. Bogens grundighed er på den anden side også dens svaghed. Der er på bogens flere hundrede sider mange opregninger, detaljer og gentagelser, som sine steder gør bogen mere til et opslagsværk end til en bog, der kan læses fra ende til anden. Men der er også fine beretninger og mange gode og illustrative billeder.

Bogens perspektiv er Holger Danske, og den er i høj grad centreret om netop Holger Danskes historie, der kun i begrænset omfang ses i et alment besættelsesperspektiv. På den måde giver Birkelund måske i virkeligheden også et meget realistisk billede af den måde organisationens medlemmer tænkte på. De anskuede netop besættelsen og deres aktioners plads ud fra deres eget perspektiv, som forudsatte, at der hele tiden skete noget, når man nu var i gang, og de andre ikke gjorde noget.

Holger Danske stod kun for en mindre del af det samlede antal sabotageaktioner under besættelsen, men både de mere spektakulære, og de, der ikke rigtigt lykkedes, skildres udførligt i bogen med oplysning om tid, sted, fremgangsmåde og virkning. Aktionerne var først og fremmest rettet mod virksomheder, der producerede til fordel for den tyske værnemagt. Der tegnes et sympatisk billede af omsorgen for sabotagevagternes sikkerhed og for beskyttelse af ikke mindst deres uundværlige cykler, som modstandsfolkene flyttede eller gav mulighed for at flytte, og det virker jo menneskeligt.

Et problematisk kapitel i Holger Danskes virksomhed, som denne anmelder har sværere ved at forlige sig med, er de såkaldte stikkerlikvideringer, som Holger Danske tegnede sig for et stort antal af. Bogen gør op med enhver myte om, at alle likvideringer byggede på grundige undersøgelser, men også her tegnes et billede af samvittighedsfulde mennesker, der led under fejltagelser, og som i flere tilfælde valgte ikke at likvidere, når de kom i tvivl ved ransagning eller samtaler. Alligevel sidder denne anmelder tilbage med samme fornemmelse, som da jeg i 1980'erne i forbindelse med min disputats læste de mange sager i Rigsarkivet, hvor pårørende bad om en forklaring på drabet. Der er for mange tilfælde, hvor »likvideringen« ikke kan begrundes i hverken stikkeri eller en reel risiko, men må ses som en regelret nedskydning af personer i tysk tjeneste eller som ansås som nazister eller var helt tragiske fejltagelser. Men bogens mange beskrivelser af ildkampe mellem Holger Danske og danske tyskerhåndlangere i HIPO og andre korps forklarer også, at de, der var på den anden side, opfattedes som fjender, som man var i krig med.

Det billede af likvideringernes berettigelse, der tegnede sig for mig dengang, og som blev bestyrket af bl.a. Peter Øvig Knudsens bog om emnet, bliver her yderligere nuanceret, og muligt ubevidst tegner Birkelund i virkeligheden et ret kynisk billede af en organisation, hvor likvideringerne undertiden blev et surrogat for sabotageaktioner, fordi de var lettere at udføre. Selv om man strækker begrebet om »krigshandlinger« meget vidt, er det svært at finde en begrundelse for flere af likvideringerne under besættelsen og umuligt at finde en for dem, der som selvsjults blev foretaget efter befrielsen, og som også beskrives nøje.

Når netop dette afsnit i Holger Danskes historie står stærkt, skyldes det ikke mindst, at der aldrig blev iværksat en officiel undersøgelse af stikkerlikvideringerne. Det var en stor fejl, at dette ikke skete, men at Frode Jakobsen mente selv at kunne tage ansvaret på sig, og han ville beskytte bl.a. Holger Danske, uden formentlig at gøre sig klart, hvor

stærkt behovet var for klare linjer efter besættelsen.

Den slags diskussioner bevæger Birkelund sig ikke ind på. Hans styrke ligger i den minutiøse og grundige gennemgang af de mange aktioner og i hans beskrivelse af Holger Danskes organisation med mange glimt af de mennesker, der udsatte sig for den store risiko, som det var at gå ind i det arbejde.

Denne anmelder hører til den generation, der fødtes umiddelbart efter besættelsen, og som i virkeligheden først ret sent fik mulighed for at danne sig et selvstændigt billede af tiden, som ikke var farvet af det ofte gentagne slogan, at »kun den, der har oplevet besættelsen kan forstå, hvordan det var dengang«. Det er jo også rigtigt, at det er let nok bagefter at sidde inde og sætte sig til doms over dem, der var ude og handlede. Det gør denne bog ikke. Uden egentlig selv at reflektere sætter den meget i gang hos læseren, når det gælder det uafvendelige spørgsmål om, hvad det var, der fik nogle til at handle, hvor andre var passive. Der er ikke mange dikkedarer i Peter Birkelunds bog. Han går lige til sagen, og læseren får god besked. Måske i virkeligheden en af de mest autentiske skildringer af et stykke besættelsestidshistorie. Egentlig ikke rigtig til at læse, men svær at komme uden om.

Ditlev Tamm

Jens Engberg: Den standhaftige tinsoldat. En biografi om Frederik 6. Politikens Forlag 2009, 544 s. ISBN: 978-87-567-9325-4. Pris: 400 kr.

Det er åbenbart kommet på mode at skrive konge biografier. Inden for de seneste år er der i alt fald udkommet tre store værker inden for denne særlige genre. Udover den foreliggende bog drejer det sig om *Den æmægtige* (Christian 7.) af Ulrik Langen og *Rytterkongen* (Christian 10.) af Knud J.V. Jespersen. Begge disse bøger er i øvrigt blevet anmeldt i *Personalthistorisk Tidsskrift* 2009-10.

Mens Christian 7. i enhver forstand var noget for sig selv – i alt fald så længe man holder sig til den danske kongerække – er der en del interessante paralleller mellem Frederik 6. og Christian 10., selv om de regerede under vidt forskellige forfatninger. De var begge

autoritære personer, som lagde overordentlig megen vægt på æresbegrebet og som følte en stærk tilknytning til militæret. De havde også begge en meget lang regeringsperiode, som indeholdt nogle få krigsår, men i begge tilfælde fik deres handlinger under disse krige helt afgørende betydning for befolkningens vurdering af dem på kort og lang sigt. Men hvor Christian 10. blev et nationalt samlingspunkt under besættelsen og endte med at blive langt mere afholdt end i de første regeringsår, gik det lige omvendt med Frederik 6. I 1780'erne og 90'erne nød han stor popularitet – ikke mindst i det københavnske borgerskab – men herefter gik det støt og roligt nedad bakke, og især hans mange fejlgreb under Englandskrigene 1807-14 kostede ham dyrt i folkelig agtelse. Og mens Christian 10. tog ved lære af sin katastrofale fejlhåndtering under Påskekrisen, så han med tiden blev bedre til at omgås politiske modstandere på en respektfuld måde, blev Frederik 6. tilsyneladende blot mere og mere stivsindet og afvisende overfor andre politiske aktører. Som Engberg spidst bemærker om »den standhaftige tinsoldat«: »han var kolerisk af temperament, muligvis i besiddelse af en vis grad af intelligens, men i hvert fald på sine ældre dage udelukket fra at bruge den fornuftigt på grund af sin stædighed og sin selvfølelse.«

Det er sjældent, man oplever en biografiforfatter tage så stærkt afstand fra sit »offer«, som det er tilfældet i denne bog. Således afsluttes beskrivelsen af Frederik 6.s liv med disse ord: »Dommen må blive, han var en elendig konge, som blev til Danmarks ulykke.« Men samtidig understreger Engberg gang på gang, at det faktisk var synd for Frederik, at det gik sådan. Det er nemlig bogens tese, at man i høj grad må søge baggrunden for kongens handlinger i hans barndomsoplevelser, og der var tale om en »opvækst så rædselsfuld, at den hos den voksne ikke kunne føre til andet end alvorlige psykiske problemer og et forvaklet syn på tilværelsen«! I god overensstemmelse med denne indfaldsvinkel har Engberg brugt hele 84 sider til at redegøre for de første 16 leveår. Her får vi bl.a. en detaljeret skildring af Struensees Rousseau-inspirerede pædagogiske eksperimenter, der havde til formål at hærde

drengen både fysisk og mentalt. Men efter Engbergs opfattelse blev et af resultaterne af denne yderst hårdhændede opdragelse, at Frederik senere i livet ofte udviste en påfaldende mangel på empati. Også Juliane Mariés intrigante opførsel og kontrollerende adfærd overfor Frederik i de senere barndomsår satte sig dybe spor i drengens sind, fortæller Engberg, som bl.a. mener, at enke-dronningen ofte »underholdt« ham i timevis ved at fortælle om hans mor, Caroline Mathildes laster. Engberg bemærker da også, at Frederik allerede i 1781 – da han var 13 år gammel – allierede sig med tre mænd fra sin hofstat, der delte hans vrede mod Juliane Marie og Høegh-Guldberg. Frederik formulerede da et langt brev, som i hemmelighed blev overdraget til A.P. Bernstorff, der kort forinden var blevet afskediget fra udenrigsministerposten. Dette brev satte gang i de kupplaner, som blev realiseret tre år senere, da kronprinsen endelig fik mulighed for at deltage i sit første statsrådsmøde. Engberg er tydeligt imponeret over, at den unge Frederik formåede at holde tæt med sin viden over så lang en periode, men han mener, at det ironisk nok må tilskrives den problemfyldte opvækst. For Frederik havde fra sine tidligste år lært ikke at knytte sig til nogen og til at skjule sine tanker.

Selv om barndommen fylder meget i Engbergs fremstilling, er det dog tiden fra 1784 til 1815, der beslægtet lægger langt de fleste sider i bogen. Derimod bliver de sidste 24 leveår klaret på bare 81 sider, hvad der kan virke lidt påfaldende i betragtning af, at det drejer sig om Danmarks mest magtfulde mand i en begivenhedsrig periode i Danmarkshistorien. Men denne disponering af stoffet understreger egentlig bare Engbergs opfattelse af, at de virkelig afgørende hændelser i kongens liv fandt sted inden 1815.

Et af de emner, som optager Engberg meget, er, hvilken rolle kronprins Frederik spillede i 1780'ernes og 90'ernes reformpolitik. Imidlertid er det meget svært at afgøre dette præcist, for i modsætning til mange andre danske regenter førte Frederik ikke dagbog, og i de breve, man har bevaret fra hans hånd, er der sjældent overvejelser eller argumenter, men blot ordre og orientering om beslutninger. Det er dog tydeligt, at han støttede

C.D. Reventlow, Ernst Schimmelmann og de andre tilhængere af landboreformer i slutningen af 1700-tallet. Eller som Engberg formulerer det: »Han kunne som den, der rådede over den enevældige kongemagt, gøre den disponibel for reformatorerne.« Efter århundredskiftet blev forholdet mellem Frederik og de ledende reformatorer imidlertid stadig mere køligt, og det endte med, at både Reventlow og Schimmelmann forlod deres poster i 1813.

Engberg betragter 1797 som et af de helt centrale år i Frederik 6.s liv. Dette år døde A.P. Bernstorff. Han er kendt som hovedmanden bag Danmarks vellykkede defensive neutralitetspolitik i slutningen af 1700-tallet, men han var også så ubetinget den politiker, som Frederik havde mest respekt for og lyttede mest til. I årene efter kæmpens fald begyndte kronprinsen i stadig højere grad at regere uden om statsrådet, og fra 1808 til 1813 – som ellers var nogle af de mest dramatiske år i Frederiks regeringstid – blev statsrådet slet ikke indkaldt. Hvad der yderligere begrænsede de nærmeste embedsmænds indflydelsesmuligheder var, at kronprinsen i 1805 tog fast ophold i Kiel og herefter kun kom til København på kortere besøg. De vigtige politiske beslutninger blev derfor ikke længere truffet på baggrund af grundige og velovervejede drøftelser mellem kyndige og erfarne mænd, men var derimod ofte præget af Frederiks æresfølelse. Engberg fortæller bl.a., at kronprinsen i sommeren 1807 afviste et engelsk tilbud om, at Danmark kunne beholde sin flåde, hvis vi enten stillede den under engelsk overhøjhed eller overførte den til engelske havne, så længe krigen stod på. Resultatet af Frederiks usmidige politik blev som bekendt, at vi mistede hele flåden, samtidig med at store dele af København blev ødelagt ved bombardementet.

Men var den mere egenrådige stil efter 1797 da udtryk for, at kronprinsen havde ændret holdning til, hvordan landet skulle regeres, eller følte han blot, at han nu kunne stå på egne ben og ikke længere behøvede at lytte til de ældre politikeres råd? Engberg er tilbøjelig til at mene det sidste – eller som han formulerer det: »de træk, som nu kom frem, havde været i ham siden hans tidlige barndom«. Engberg noterer dog også, at Fre-

derik på nogle punkter foretog klare holdningsskift mellem de tidlige og senere år som regent. Således var han i de unge år tilhænger af Reventlows reformpædagogik, mens han fra ca. 1815 var en stærk fortalere for det disciplinære system gensidig undervisning. Og han fastholdt denne begejstring lige til sin dødsdag, selv om systemet efterhånden blev mødt med massiv kritik fra fremtrædende teologer, som mente, at man ikke kunne give børnene en tilfredsstillende kristendomsundervisning under disse vilkår.

Bogen indeholder mange interessante oplysninger og refleksioner om det politiske liv i slutningen af 1700-tallet og begyndelsen af 1800-tallet. Dette gælder ikke mindst dynastiske og udenrigspolitiske problemstillinger. Vi får også et godt indtryk af hoffets intrige-fyldte verden og af Frederiks forhold til såvel hustruen som elskerinderne, der tilsyneladende alle i det store og hele fik en omsorgsfuld behandling. Med hensyn til bogens tese kan der næppe være tvivl om, at Frederik 6.s meget specielle opvækstvilkår har sat sig spor i hans voksne liv. Men det kan være svært at afgøre præcist hvordan. Bogen indeholder da også en del formodninger, som kan diskuteres, og i flere tilfælde må man sige, at de er højst tvivlsomme. Fx kan det være svært at følge Engberg, når han sammenkæder suspensionen af statsrådet i 1808 med, at Frederik fra barnsben havde lært, at det var klogest ikke at meddele sine tanker til andre. Og selv om det forekommer meget sandsynligt, at Frederiks åndelige vejleder og sekretær fra midten af 1770'erne til 1797, kammerjunkeren Johan Bülow, har haft en stærk indflydelse på kronprinsens tankegang, er Engberg vist tilbøjelig til at overdive denne betydning. Eksempelvis kan man spørge, hvorfor det netop skulle være Bülows skyld, at Frederik livet igennem fattede så megen interesse for landbrugserhvervet og bønderne. Landbruget var jo det altdominerende erhverv på denne tid, så det var kun naturligt, at det også havde regentens bevågenhed.

Bogen er velskrevet og sine steder meget underholdende. Mens beskrivelsen af kuppet i 1784 nok må betegnes som bogens dramatiske klimaks, kan man roligt sige, at skildringen af de spiritistiske seancer ved hoffet i

slutningen af 1700-tallet er et af de komiske højdepunkter. Disse events, som blev gennemført på initiativ af Frederiks onkel, Carl af Hessen, havde især til formål at drive de onde ånder ud af Christian 7. Det mislykkedes som bekendt; klienten tillod sig nemlig at stikke af midt under en af seancerne, fortæller Engberg under udfoldelse af megen sarkastisk vid.

Bogen er forsynet med en 13 sider lang literaturliste, der omfatter værker af en lang række ældre og yngre forskere fra Edvard Holm, Aage Friis og Louis Bobé til Claus Bjørn og Michael Bregnsbo. Derimod er der intet noteapparat, og det afsluttende kapitel om kilderne til Frederik 6.s historie handler fortrinsvis om Johan Bülows arkiv. Det er ærgerligt og irriterende, at Engberg ikke har gjort mere for at dokumentere sine iagttagelser og konklusioner. Især savner man henvisninger ved de talrige citater og de steder, hvor Engberg stiller sig i opposition til andre forskere uden at nævne disse ved navn. Hvis det manglende noteapparat skyldes modvilje fra forlagets side, kunne Engberg have kompenseret ved fx at indsætte et slutkapitel, hvor han i mere generelle vendinger havde omtalt det vigtigste arkiv- og litteraturgrundlag for hvert enkelt kapitel – sådan som bl.a. Knud J.V. Jespersen har gjort det i sin biografi om Christian 10.

*Jørgen Mikkelsen, arkivar,
ph.d., Statens Arkiver*

Esben Graugaard: Nordvestjyske bønder som kreaturhandlere i Nordsørummel, Studie i netværket omkring en regional kultur- og driftsform o. 1788-1914. Syddansk Universitetsforlag, 2006. 720 sider, ill. 1. oplag udsolgt. 2. oplag 2009. ISBN 87-7674-125-7. Pris: 398 kr.

Heldigvis er denne doktordisputats fra 2006 udkommet i 2. oplag, for bogen har ikke været til at opdrive siden udgivelsen. Ganske forståeligt, for disputatsen er velskrevet og meget værdifuld for regional- og lokalhistorikere. Derfor er denne – sene – anmeldelse en god anledning til at reklamere for Esben Graugaards værk, som satte fokus på Nordvestjylland, studehandlerne og deres handelsforbindelser i studedrifternes sidste o.

130 år. Forskellen på 1. og 2. oplag er indsættelsen af 10 ekstra billeder i den seneste udgave.

Andre har før behandlet studehandelen, bl.a. Karl-Erik Frandsen og Poul Enemark. Disse behandler perioden før, studehandelen i 1788 blev givet fri, hvor Graugaard skriver om tiden efter og fokuserer på handelsdynastier i stedet for handelsruter. Derfor forholder Graugaard sig ikke til disse værker, men i stedet til den forskning i regional økonomi og udvikling, som har udviklet sig siden 1980'erne. Afdækningen af lokale, regionale og internationale netværk samt binæringer som alternativ til landbruget som hovedindtægt har medvirket til en langt større forståelse af især det vestjyske samfund i historieskrivningen.

Som et kuriosum kan nævnes, at Graugaards disputats udkom samtidig med, at Sønderjyllands, Ribe og Ringkjøbing amter etablerede Drivevejen som en del af vandrestien North Sea Trail omkring Nordsøen. Formålet var netop at omdanne gamle, glemte handelsveje til vandrestier for turister, hvorved historien fik et nyt formidlingsgrundlag.

Esben Graugaard har to hovedformål: At undersøge de nordvestjyske bønders kreaturhandel i Nordsørummet samt at undersøge, om bestemte slægter handlede og agerede som netværk. Forfatteren undersøger også netværkernes opståen, dvs. den sociale opstigning – og deroute – samt slægternes indbyrdes relationer i forhold til giftermål, venskaber, fadderskaber og handelsaftaler.

Hvor andre forfattere primært beskæftiger sig med aspekter af handelen som ruter og økonomi ud fra bl.a. toldregnskaberne, benytter Graugaard sig af andre kilder. Dette hænger sammen med, at hans undersøgelse ligger i en senere periode, hvor erindringer, avisannoncer og –artikler, breve, regnskabsbøger m.m. eksisterer.

Salomon Frifelt, H. P. Hansen og andre forfattere af litteratur om vestjysk bondekultur bidrager med beskrivelser af den nordvestjyske mentalitet. Var denne handelsmentalitet noget særligt? Det besvares til en vis grad, når Graugaard skriver, at studehandlernes sønner blev sendt ud med svine- eller studedrifter allerede fra 11-årsalderen og se-

ner sendt et år til udlandet for at lære sprog. Samtidig beskrives det tillidskodeks, som indbyrdes herskede, når fx uåbnede punge cirkulerede blandt handelsmændene, for beløbet og pungens indhold stod til troende.

Før 1788 var studehandelen hovedsageligt baseret på de større hovedgårde. Med forordningen af 11. juni 1788 om kvæghandelens frigivelse skabtes fundamentet for en social mobilitet, som fik større betydning end stavnsbåndets ophævelse, fordi de fleste bønder i Nordvestjylland i forvejen var selvejere.

Nu fik de nordvestjyske bønder mulighed for selv at opkøbe kvæg, som de førte til markederne mod syd. Selvstændige kapitler beskriver sagn og overleveringer, kroer, studefolde og færgesteder, som alt sammen bidrager til myterne om vandringerne ad drivevejene. Indtil ca. 1850 foregik drifterne hovedsageligt til fods, hvor det krævede én mand/dreng pr. 20 stude. Med jernbanernes opførelse gik flere over til at fragte studene med tog, og siden fulgte dampskibe fra Agger Tange og Hjerting, senere Esbjerg, til England og Tyskland.

Året 1892 blev skelsættende for studehandelen. Mund- og klovsyge brød ud i England, og man mente – udokumenteret – at smitekilden var dansk. Kort efter kom sygdommen til Tyskland, og Danmark havde mistet begge sine store eksportmarkeder. Det betød en omlægning fra levende kvæg til eksport af slagtet kød, bacon, smør og andre semiforarbejdede produkter. Graugaard følger udviklingen frem til 1914, hvor eksportslagterierne havde overtaget den betydning, som handelen med levende dyr før havde haft.

Så vidt historien om selve studehandelen. Dertil kommer historien om personerne, om forbindelser og slægter. Graugaard lægger i sagens natur stor vægt på disse, og han formår at gøre folkene og dermed historien levende. Mange selvstændige kapitler om personer, bl.a. Christen Breinholt, Jens Sahl og de andre mænd, som skabte handelsdynastierne, følger vi fra de første drifter og opkøb af stude, til flere af dem er i stand til at købe større gårde eller godser. Næste generation sikres gennem giftermål og oplæring i miljøet, selv om handelstalentet ikke altid rakte til at videreføre traditionen. Vi får eksempler fra alle perioderne: De første stude-

handlere efter 1788, kommissionærerne i England indtil 1892 og i Tyskland indtil 1914. Graugaard har udført et stort slægtshistorisk arbejde i redegørelsen for deres indbyrdes forbindelser. Bagerst i bogen er stamtavler over de vigtigste familier indlagt, og læseren får virkelig fornemmelsen for de netværk, som Graugaard har til formål at påvise. Netværkene holdt sig inden for samme branche. Der findes kun få eksempler på giftermål mellem stude- og uldhandlerslægter, som bevægede sig i hver sin handelssfære.

Bogens bilag indeholder lister over kreaturhandlere, som kun er nævnt i kilderne en enkelt gang, kreatur-, svine- og hestehandlere nævnt i folketællingerne 1834-1850, statistikker til belysning af eksporten samt eksempler fra kirkebøgerne, hvor danske og udenlandske handelsmænd er udlagt som barnefader. Desuden findes ud over noter og litteraturlister registre over personer, steder og firmaer, således at værkets funktion som erhvervshistorie understreges. Kildehenvisningerne er henlagt i noterne, som er gode og udførlige, men man kan diskutere, om en samlet oversigt ikke havde været mere hensigtsmæssig. Det er til gengæld også den eneste indvending mod et indsigtfuldt og vægtigt bidrag til den nordvestjyske historie.

Den østjyske og østdanske studehandel i 1800-tallet mangler endnu at blive beskrevet, for den del af historien kan givetvis også bære selvstændige værker. Graugaard har imidlertid udfyldt tomrummet efter andre forfattere, der nøjedes med at konstatere, at studedrifterne forsvandt med jernbanernes indtog. Drifterne forsvandt, ja, men handelen fortsatte et stykke tid endnu, og vi har med denne disputats fået studehandelens fortsatte fortælling og afslutning.

Charlotte Lindhardt,
museumsinspektør, Herning Museum

Jørgen Pedersen: *Riddere af Elefantordenen 1559-2009*. Syddansk Universitetsforlag 2009. 472 sider. Rigt illustreret. ISBN: 8776744345. Pris: 598 kr.

Emnet er umiddelbart fængende, og man kan undre sig over, at et sådant værk ikke tidligere er udgivet, og at initiativet skulle komme fra en privatperson og ikke fra den

myndighed, Ordenskapitlet, hvorunder den berømmelige orden hører. Forfatteren (f. 1951) er egentlig optiker og dertil ivrig amatør-fotograf og heraldisk interesseret. Det var de mange skjolde med våbener for elefantridderne ophængt i Frederiksborg slotskirke, der vakte hans interesse, og idéen til bogen fik han, da det gik op for ham, at der ikke fandtes en fortegnelse over de riddere, der er blevet udnævnt gennem de flere hundrede år, ordenen har eksisteret.

Bogen indeholder foruden nogle indledende afsnit omtale af godt 900 riddere med biografiske oplysninger samt deres våbener, som de er indført i protokollerne i Ordenskapitlet. For de fleste personers vedkommende er de biografiske oplysninger få: udnævnelsesdato, fødsels- og dødsdato, officielle titler, for en dels vedkommende oplysninger om slægtskabsforhold samt kildehenvisninger. Det er da også i orden, al den stund de fleste er velkendte, og oplysninger om dem let kan findes andetsteds.

Man kan undre sig over bogens tidsmæssige afgrænsning. Det er selvfølgelig fristende at søge udgivelsen begrundet i et jubilæum, men de 450 år som ligger i titlen, er ret beset ikke videre velmotiveret. Forfatteren henviser selv til andre værker for ordenens ældste histories vedkommende, først og fremmest *Fra korsridder til ridderkors* (1993), hvoraf det fremgår, at ordenen kan føres tilbage til 1450'erne og blev indstiftet af Christian I. Det præcise år kendes ikke, og der findes heller ikke fortegnelser over ordenens medlemmer i denne ældste tid, omend navnene på en del er kendt. Når forfatteren tager sit udgangspunkt i Frederik II's tronbestigelse, skyldes det, at det først er på hans tid at elefanten anvendes som egentligt ordens-tegn. Elefanter indgik ganske vist i ordens-kæden allerede på stifteren, Christian I's tid, men reformationen nødvendiggjorde en ændring af de meget katolske symboler, der oprindelig udgjorde ordenskædens »klenodier«. Det kan således godt forsvares at datere den genfødte orden til Frederik II's tid, men det er i så fald tiden omkring 1580 og ikke 1559.

Forfatteren geråder da også ud i svare problemer for de riddere der blev udnævnt af Frederik II før 1580. Siden middelalderen er

ridderslagning forekommet, og det er alene det der er foregået i forbindelse med Frederik II's kroning og de efterfølgende år. For at kunne anerkendes som optagelse i Elefantordenen må denne specifikt nævnes, evt. ordenstegnet være afbildet på et portræt af ridderen eller lignende. Dette forekommer først i 1580 og tiden derefter. Eneste støtte til også at regne ridderne fra 1559 med som elefantriddere er en liste udgivet af J. H. Fr. Berlien i 1846, og Jørgen Pedersen er da også selv klar over at værdien af denne kilde er tvivlsom.

Under Christian IV sygnede Elefantordenen atter hen. Der kendes ikke til udnævnelser i de første årtier af denne konges regeringstid, og i 1616 indstiftede han sin egen orden *Den væbnede arm*, men mistede åbenbart interessen for denne og vendte i 1633 og 1634 tilbage til Elefantordenen. Derefter undlod han nye udnævnelser i resten af sin regeringstid.

Frederik III derimod foretog regelmæssige og hyppige udnævnelser af elefantriddere, ligesom alle hans efterfølgere på tronen. Ordenen blev tilmed et af den fra 1660 enevældige monarks redskaber til at opbygge et univers af pragt og udmærkelser til befæstelse af den nye regeringsform. Den i 1671 indstiftede Dannebrogordenen tjente samme formål.

Først i 1693 fik såvel Elefantordenen som Dannebrogordenen skriftligt nedfældede statutter, som for Elefantordenen stadig er gældende. De fastslår at ordenen kan tildeles »fremmede Potentater og Herrer af den Evangeliske Religion, Ordens-Herrens Geheimeste Raad, højest Ministri, Generals Personer og Riddere af Dannebrog«. Det må dog bemærkes, at indenlandske ministre og generaler ikke har modtaget ordenen i de sidste 100 år. Den er i dag reserveret medlemmer af kongefamilien og fremmede statsoverhoveder med enkelte bemærkelsesværdige undtagelser som Niels Bohr og Mærsk Mc-Kinney Møller. Den eneste egentlige ændring af statutterne skete i 1958. Herefter kunne også kvinder optages som medlemmer af ordenen. Hidtil havde kvinder – mest medlemmer af kongehuset – kun kunnet modtage ordenens insignier.

I statutterne indgår også bestemmelser om, at en ridder skal indsende en gengivelse af sit våben, som herefter vil blive indført i

protokollen og malet på et skjold og ophængt i Ridderkapellet på Frederiksborg. Dette er blevet efterlevet i høj grad, og selv om slottets brand i 1857 medførte ødelæggelsen af et stort antal skjolde, er antallet af de eksisterende imponerende.

Men våbenbøgerne udgør en stadig bevareret skat af side efter side med indmalede våbener for elefantridderne, og det er da også affotograferinger af disse godt 700 våbener, som udgør bogens væsentligste del. Rækken af våbenbøger er anlagt i 1690, men den ældste griber helt tilbage til 1660, omend flere ridders våbener mangler. De manglende våbener er erstattet af portrætter af de pågældende. Fra 1690 dækker våbenbøgerne alle riddere med enkelte undtagelser: de der ikke har leveret noget våbenforlæg. Her er siderne blanke bortset fra ridderens navn m.v., og disse sider er kun i et par tilfælde gengivet i bogen. Et afsnit sidst i bogen indeholder en fortegnelse over de riddere, hvis skjolde er ophængt i Ridderkapellet, men kun et par af dem er gengivet.

Jørgen Pedersen har indlagt sig stor fortjeneste ved at have fået dette værdifulde materiale udgivet. Men når dette er sagt, må det med i billedet, at værket er behæftet med en række fejl og mangler. Det er allerede nævnt, at de, der blev slået til riddere ved Frederik II's kroning, *ikke* var elefantriddere. De burde ligesom flere kongesønner fra 1600-årene have været henvist til afsnittet »Tivlsomme riddere«. De mange henvisninger til Wikipedia burde ikke forekomme i et værk som dette, al den stund bidrag til Wikipedia kan ændres når som helst og er uden videnskabelig kontrol. Endvidere er bogens navneregister inddelt efter lande, hvilket er ret besværligt for brugeren, der måske ikke ved, hvilken af de for længst hedengangne små tyske fyrstendømmer en bestemt elefantridder er fra. Endelig kunne man have ønsket sig blot nogen vejledning, for så vidt angår heraldikken, der trods alt er et meget dominerende element i bogen. Og et par ord om, hvem der har malet de smukt udførte våbener, ville også have været på sin plads.

Men blot at blade sig gennem bogen giver store og meget afvekslende oplevelser. På samme opslag fra 1980-82 kan man f.eks. møde så forskellige personer og lokaliteter

som Islands præsident Vigdís Finnbogadóttir, kejserinde Nagako af Japan, Frankrigs præsident Francois Mitterrand og Rumæniens præsident Nicolae Ceausescu. Den sidste med bemærkningen: »slettet af riddersnes tal fra den 23.12. 1989 at regne«, dvs. to dage før sin henrettelse. Af andre udstødte kan nævnes Corfitz Ulfeldt og Peder Griffenfeldt samt ikke mindst Vassilij Vladimirovitj Dolgorukij, der blev udstødt hele to gange, nemlig i 1718 og 1732.

Dette prægtige værk er udgivet takket være betydelige bidrag fra fonde. Det ville være velkomment, om der også kunne skaffes midler til udgivelse af våbenprotokollerne for Dannebrogordenen.

Allan Tønnesen

Gert Ravn (udg.): Malt Herreds Tingbog 1657, Lokalhistorisk Værksted, 2007. 100 s. Pris: 135 kr.

Tingbøger er vel ikke længere nogen ukendt kilde for slægtsforskere, men der kan dog stadig være grund til at fremhæve denne kildegruppe, og der er i hvert fald god grund til at fremhæve Gert Ravns Lokalhistoriske Værksted. Herfra er der siden 1984 hvert år udsendt »Vardesyssel Aarbog«, og dertil kommer så et hav af udgivelser af Tingbøger fra Kjærgaard Birk, Skast herred, Vester Horne herred, Gørding herred og nu Malt herred. En oversigt kan ses på www.vardesyssel.dk. Hvordan Gert Ravn overkommer det er ret uforståeligt, men har man forfædre i disse kanter af Jylland (og det kan meget anbefales), så er der her tale om rene guldgruber.

Tingbøgernes indhold er – ikke uventet – referat af hvad der har været behandlet på tinget. Fra denne tingbog skal blot nævnes nogle eksempler. Det er herligt når tingbogen har skifter, vi får således at vide at Mogens Pedersen og hans kone Maren Nielsdatter i Askov var døde for 6 uger siden på førstkomende fredag og at sønnen Niels Mogensen indkalder Hans, Jens og Iver Mogensen i Askov – åbenbart alle sammen brødre. Derefter kommer døtrene Karen Mogensdatter (repræsenteret ved ægtemanden Jens Jepsen i Nagbøl), Anne Mogensdatter gift med Søren Iversen Asserbøl, Lisbet Mogensdatter på egne vegne (hun var nok ugift) samt Peder

Mogensen – som nok var glemt i første omgang. Derefter følger så en 3 sider lang beskrivelse af salig Mogens Pedersens bo begyndende med et 10 fags salshus tækket med lyng over lade, plov, tinfad, snorede stole, kvæg, svin, får, lam og så videre. Hvad kan en slægtshistoriker ønske sig mere – og det er ikke det eneste skifte fra det halve år tingbogen omfatter.

Mange af egnens bønder var selvejere, men ikke altid mere velhavende end at de som Claus Nissen i Bobøl måtte pantsætte to engskifter i Føvling for 22 daler, og samme dag pantsatte han en anden eng formedst en gæld på 13 daler.

Vi hører også om salg af selvejergårde, og får i tilgift den rædsomme sag om drabet på Anders Lauridsen. Han havde drukket brændevin sammen med nogle andre, de kom op at skændes om en gæld, han ville gå fra stedet, men modparten kom løbende med dragen kårde hvorefter Anders blev hugget og stukket til han døde. Det var åbenbart ikke ualmindeligt for en bonde at have en kårde i nærheden. Tingbøgerne kan fortælle os adskilligt om vore forfædre, og det er vidunderligt at flittige mennesker transskriberer dem og udgiver dem.

Knud Prange

Register til Personalthistorisk Tidsskrift 2010

Ved Poul Steen

Personerne anføres som hovedregel på deres slægtsnavn, således som det er anført i teksten. Sammensatte navne, f.eks. Lente-Adler, sættes på første dels begyndelsesbogstav, altså i det nævnte tilfælde på L. Partikler som von, de, des, de la, zum o.s.v. ses der bort fra; f.eks. sættes des Vignes under V. Som hovedregel kan det ikke påregnes at finde navne, der alene optræder i noter og litteraturlister.

- Ålborg, Povl Pedersen, 144
Aalburgensi, Paulo Petri, 180
Abell, Kjeld, 128
Abildgaard, Anne, 40 - Maren Cathrine Pedersdatter, 106 - Søren, 6
Abildskov, Maren Terkildsdatter, 43
Achen, S. T., 3, 5, 176
Adrians, Neel, 186
Adriansen, Cornelis, 189 - Jan, 188
Adskersdatter, Helle Marie, 99
Agerby, Georg, 242, 245-246
Albrecht, Hertug, 132
Albrektsen, Mathilde Elisabeth, 115
Allen, C. F., 176
Andersdatter, Anne, 44, 46, 51-52
- Christiane, 101 - Dorthe, 196 - Else, 44, 46 - Johanne Katrine, 108 - Johanne Marie, 97, 104 - Karen, 189 - Karen Marie, 97, 99-100 - Kirstine, 97, 100 - Leisbeth, 193 - Maren Kirstine, 104
Andersen, Anders, 44, 46, 52 - Anders Christian, 97, 100 - Andreas, 97, 104 - Christen, 99-100 - Dan H., 79, 88 - Eggert, 37-38 - Engelbrekt, 230 - Gyøde, 32 - Hans, 46, 133, 234 - Hans Christian, 109 - Ingeborg, 115 - Jakob, 9-10 - Jens, 92, 97 - Jens Peter, 97-98 - Jens Stochholm, 96-97, 106 - Jep, 26 - Knud, 9 - Niels, 227 - Niels Peter, 97, 104 - Peder, 44, 46, 52 - Per, 36 - Saxe, 44-45, 47-48, 51-52, 58 - Søren, 18, 46 - Thora Kirstine, 113
Andreasdatter, Eline, 104 - Johanne, 104
Andersen, Hans, 117 - Margrethe, 117
Ankersen, Peder, 52
Arentzen, Carl Ertman, 223
Arnholtz, A., 176
Asserbøl, Søren Iversen, 256
Bacenest, Johannes, 34
Bach, Michael, 246
Bacher, Adrian Tønnesen, 185 - Cornelis Tønnesen, 193 - Gert Crillesen, 193 - Jacob, 181-182 - scout, 193
Bager, Crilles Jansen, 185 - Jan Jansen, 184-185 - Jansen, 185 - Markors Jensen, 60 - Markus, 59 - Morten Jensen, 58 - Theis Jansen, 185 - Wibrandt Jansen, 185
Bagge, Iver, 72 - Mikkell, 72
Bagger, Morten, 57 - Morten Jensen, 56-57
Bang, G., 176 - Niels, 52
Barnekow, Christian, 85
Barner, K., 176
Bartholin, T., 176
Basse, Ingerd, 28 - NN, 38
Bay, Anders, 47
Bech, Borghild, 215
Bekker, Tønnes, 186, 194
Bentzen, Jonas, 201
Benzon, Peter Lorentz, 228, 232
Berg, Gerda Henriette Emilie, 214
Berlien, J. H. Fr., 255
Bernekov, Hans, 137
Bernstorff, A. P., 251
Bertels, Anne, 51
Bertelsdatter, Ane Kirstine, 96-97, 104 - Anneken, 57, 59 - Dorthea, 109
Bertelsen, Dorthea Kirstine Starcke, 110 - Henrik Christjan August Lorens Starcke, 110 - Iver, 142 - Jens Christjan Starcke, 110 - Knud, 60 - Kristian Starcke, 110 - Niels, 58 - Poul, 54
Bielke, Jørgen, 77, 80
Bild, Claus Strangesen, 25 - Clavs Strangesen, 25 - Niels, 40, 154 - Predbiørn, 20

- Bille, Anders**, 39, 135-137
Birkelund, Peter, 249-250
Birksted, Kaj, 127
Bjelke, Sofie Amalie, 80
Bjørn, Claus, 252
Blichfeld, Karen Christensdatter, 43
Blichfeldt, A., 43, 72
Bloch, S. R. J., 176
Blok, Christian, 111
Bobé, Louis, 252
Bodt, Saskia de, 180
Bohr, Niels, 255
Bondesen, Sejer, 72
Bonne, Peder, 70
Bosson, Peder, 122
Bråd, Simon, 63, 68
Brahe, Axel, 146 - **Manderup**, 83 - **Niels**, 133 - **Tyge**, 146-147
Branner, C., 128
Braun, Georg, 43
Bregnsbo, Michael, 123, 252
Breinholt, Christen, 253
Brestrup, Johan Christian, 222
Bricka, C. F., 176
Brock, Lage, 19
Brorson, Biskop, 234
Bruijnsteen, Sara, 138
Brun, Hans Madsen, 54
Bruun, C. V., 176
Bryholdt, Inger Eleonora Albine, 113
Brynum, A. E., 73
Brøndum, Øllegaard Juliane, 209, 212
Budde, Agnete, 90
Busk, Jørgen, 148-150 - **Niels**, 150
Bülow, Johan, 252
Bæger, Jens, 8
Bøgvad, Niels Nielsen, 57 - **Nielsen**, 58
Bølle, Birgitte, 19 - **Dorothe Madsdatter**, 137
Bønsøe, Jørgen August Frederik, 113
 - **Karl Frederik Paul**, 114

Carlsson, Hilma Augusta, 108
Carstensen, Gert, 71
Carøe, K., 177
Ceaulescu, Nicolae, 256
Charlotte Amalie, prinsesse, 196
Christensdatter, Anne, 104 - **Kirsten**, 225
 - **Kirsten Marie**, 98 - **Mette**, 51, 61-62
Christensen, Ane Cecilie, 118 - **Ane Dorte**, 109 - **Astrid**, 118 - **Birgit**, 42, 180 - **Christian**, 106 - **Christian Andreas**, 118-119 - **Ellen**, 118 - **Eva Dorte**, 118 - **Hans**, 118, 197, 200, 202-203, 210, 216 - **Helga**, 118
 - **Jens**, 60 - **Knud**, 118 - **Knud Christian**, 118 - **Laurits Andreas**, 100, 109
 - **Martinus**, 100 - **Ole Christian**, 99
 - **bødkermester**, 99 - **Peter Sørensen**, 113 - **Peter Wodskou**, 92, 119 - **Tommy P.**, 122, 242, 244, 246, 248 - **W.**, 177
Christiansen, Christen, 102 - **Christian Peter**, 102 - **Else Lilly Amanda**, 115
 - **Laurits Ulrik**, 115 - **Sofus**, 111
Christiensen, Jens, 150-151
Clasen, Cornelis, 138
Clausen, Berent, 59 - **Frederik**, 188
 - **Julius**, 220, 232 - **Mogens**, 151 - **Søren**, 151 - **Torkil**, 19 - **Tønnes**, 188
Coesvelt, Peter Niesinck van, 153
Coppenraet, W. Bruijnsteijn van, 1, 129
 - **Willem Bruijnsteijn van**, 42, 180
Cornelisen, Jan, 190-191, 193
Cour, Poul la, 128

Daa, Christian, 82 - **Frederik**, 82 - **Olaf**, 34
 - **Oluf**, 34
Dahlerup, E., 177 - **T.**, 42, 177
Dalby, Mads Nielsen, 59
Danielsen, Jørgen, 148
Danneskiold, Jakob, historiker, 76
Danske, Holger, 249-250
Daybell, James, 88, 91
Doctors, Dorothe, 147
Dolgorukij, Vassilij Vladimirovitj, 256
Dollmeyer, Carl Christian Julius, 113
 - **Edvard Hendrik Julius**, 113
Dorth, Niels Jacobsen, 185
Duedahl, Poul, 123
Dupont, Michael, 246
Dybdal, Ida, 243
Dybvad, Christoffer, 147
Dyhrberg, Carl Munk, 115

 Eggebrecht, Nielaus, 147
Eggersen, Claus, 40, 154
Ehlers, Carsten, 197-199, 204, 208,
 216-217 - **landinspektør**, 197, 199, 209
 - **Concordia**, 195, 198, 201, 203-204,
 206, 208-209, 211, 217
Ehrencron, H., 177
Ekdahl, W. J., 177
Ekelund, Lis, 221
Eller, Povl, 180
Emil, Hugo, 116
Enemark, Poul, 253
Engberg, Jens, 250
Eriksen, Jens, 111 - **Kristoffer**, 8 - **Louise Sofie**, 113 - **Mads**, 39 - **Mogens**, 54
Erslev, K., 177

- Ersted, Sigurd Johan**, 96
Esberni, Judith, 145 - **Juditha**, 149
Esbernsdatter, Gyde, 145
Ewensen, L., 177
- Fabritius, Albert**, 245
Faurby, Ib, 126-127
Faxe, Hans, 148
Fenger, Hans, 126
Feuerbach, Paul Johann Amselm von, 228
Flensmarck, Tor, 122
Fog, Mogens, 127-128
Fonnesbech, Benedicte, 91
Fontain, Anna Margrethe, 210 - **Anne Margrethe**, 195, 197, 199-201, 203, 208-213, 216-217 - **Joseph Ludwig**, 195-197, 203, 212 - **Peter Joseph**, 195
Fox, Søffren, 148-150
Frandsen, Hans, 227
Frantzen, Ole L., 126
Frideriksen, Grethe Marie, 101-103 - **Lars Marinus**, 101 - **Morten**, 220-221, 228, 232 - **rasphusfange**, 220, 232 - **Varla**, handskesyerske, 123
Friderichsdatter, Anne Sophie, 197, 200, 206-207, 216
Frifelt, Salomon, 253
Friis, Aage, 252 - **H.**, 177 - **Johan**, 133, 135 - **Kirsten**, 23, 25 - **Mogens**, 79 - **Niels**, 141 - **S.**, 177 - **Ulvilde**, 136
Frisch, Hartvig, 127
Frørup, Alma Mathilde Frederikke, 111 - **Lauritz Christian Theodor**, 111
Fynbo, Jens, 46
Fævejle, Birthe Kirstine, 71 - **Birthe Kirstine Sørensdatter**, 67, 71 - **Jacob Jensen**, 71 - **Jens**, 71 - **Jens Sørensen**, 67, 71 - **Jørgen Jensen**, 71 - **Karen**, 70 - **Karen Sørensdatter**, 67, 69 - **Maren**, 69 - **Maren Sørensdatter**, 65, 67, 69, 71 - **Maria Birgitta Kirstine Jensdatter**, 71 - **Søren Jensen**, 60-61, 67-68
Förstemann, K. E., 177
- Gaas, Hans**, 145
Galde, Oluf, 135, 137, 139, 154 - **Svend**, 134, 136-137
Gedding, Ole, 199
George, Stefan, 128
Gersdorff, Christian, 79 - **Magdalene**, 89 - **Magdalene Sibylle von**, 75, 77, 81
Gertsdatter, Anna Ingeborgine, 71 - **Marchen**, 186
Gertsen, Pieter, 186, 188
Gjessing, Chr., 177
- Gjøding, Guldbrand**, 232
Glob, Mette, 23, 25 - **Mogens Pedersen**, 23, 25
Godsen, Maren Sørensdatter, 58 - **Maren Sørensdatter**, 55 - **Søren Pedersen**, 56
Goiske, Peder Rosenstand, overauditor, 201, 217
Grandt, Finn, 246
Graugaard, Esben, 252-253
Gregersen, Tomas, 45-47, 51-52, 54
Greibe, C. A., 200 - **Carl August**, 216
Gremersen, Hans, 53
Grib, Bothilde, 38
Griffenfeld, Peder, 234, 256 - **Peder Schumacher**, 75, 86 - **Peter Schumacher**, 74, 91
Griis, Joachim, 37
Grove, F. S., 42, 180
Grubbe, Anna, 6, 14, 38, 139 - **Ingemar**, 38, 139 - **Jens Jepsen**, 14 - **Joachim**, 30, 34 - **Marie**, 91
Grundahl, Christian, 233-234 - **byfoged**, 234
Grøn, Johanne, 49
Guerre, Martin, 232
Gyldenløve, Ulrik Frederik, 75, 91
Gyldenstjerne, Karen, 19 - **Mogens**, 133
Gyldenstjerne, Knud Pedersen, 131 - **Mogens**, 133, 135, 137 - **Otto**, 22
Gøye, Henrik, 129, 131, 134 - **Mogens**, 18, 21
- Haelwech, Nicolaas**, 152
Haelwegh, Albert, 1, 7, 152-153 - **kobberstikker**, 153
Haelwick, Johannes, 138-139
Hald, Niels Nielsen, 92
Halewegh, Claes Cornelisen, 138
Hallberg, Göran, 122
Halvech (Halwech), Anna Sophie, 153 - **Arnt**, 152
Halvegge (Halwegge), Anders, 13, 28, 152 - **Anders Jensen**, 33 - **Anna Pedersdatter**, 135 - **Awe**, 36-37 - **Awe Jensen**, 139 - **Elsebe**, 33 - **Esbern Nielsen**, 8, 149 - **Evert**, 10, 13, 42 - **Evert Jepsen**, 13 - **Frederik Niels**, 131 - **Ingrid**, 40, 42 - **Jacob Andreæ**, 10 - **Jakob**, 6, 9 - **Jakob Andersen**, 9, 13 - **Jakob Nielsen**, 6, 9 - **Jens**, 134 - **Jens Olafs**, 30 - **Jens Olafsen**, 4 - **Jep**, 11-13, 28-29, 34, 37 - **Johannes**, 151 - **Mette**, 6 - **Navnet**, 8 - **Nicolaus Olaus**, 180 - **Niels**, 129, 134, 137, 145 - **Niels Pedersen**, 133, 138-139 - **Olaf**, 36, 140 - **Olaf Jensen**, 33, 35,

- 139 - Olof, 11 - Oluf, 140 - Owe, 34, 36, 149 - Peder Jensen, 11 - Peter, 36
 - Peter Jensen, 37, 139 - Slægterne, 1-2, 129
- Halvegjo, Nicolao Olai**, 180 - Nicolao Olao, 180
- Halvegius, Esbernus**, 147 - Nicolai, 148-149 - Nicolaus Olai, 149
- Hammerich, Familien**, 216 - Frederik, 197, 200, 216 - Fru, 200 - Nancy, 200 - Nancy Marie, 200
- Hansdatter, Anne**, 153, 190 - Else, 44, 46, 52, 58 - Gertrud, 181-182 - Inger, 54 - Johanne, 54 - Marie Elisabeth, 195 - Sofie, 65-66 - Trein, 189
- Hansen, Albrit**, 145 - Christen, 60 - Frederik, 46 - H. P., 253 - Hans, 51 - Jacob, 54 - Jens, 54 - Laurits, 44 - Mariane Cathrine, 109 - Ole, 223, 229 - Rasmine Kirstine, 111
- Hanssen, Erik**, 129
- Harbou, Mogens Mogensen**, 23, 25
- Hauser, Kaspar**, 228-229, 232
- Hegelund, Peder**, 177
- Heiberg, Steffen**, 80
- Heise, A.**, 177
- Heldvad, Niels**, 88
- Helmer, Johannes**, 127
- Helms, H. J.**, 177
- Helt, Carl Pedersen**, 185 - Jørgen, 46 - Peder, 46-47
- Hemmingsdatter, Birgit**, 29-30
- Hemmingsen, Jakob**, 29-30 - Jep, 12 - Niels, 141 - Peter, 41
- Henningsen, Jakob**, 29 - Peter, 216
- Henriksen, Ane Marie**, 98-99 - Clavs, 36 - Jens, 15 - Mathes, 32
- Heriksen, Jens**, 15
- Hessink, Sophia**, 152
- Heydenreuter, Reinhard**, 232
- Hitzig, Julius Eduard**, 232
- Hjermind, Niels**, 53
- Hjort, Christen Christensen**, 106
- Hjorth, B.**, 194 - Birte, 181, 194 - Christen Christensen, 106 - Christian Ludvig Ernst, 106 - Jenny Augusta Emilie, 106 - Jens Peter Marius, 106 - Marie Christine Petrea, 106
- Hofman, H. de**, 177
- Holk, Mandrup**, 16, 21-22
- Holm, Edvard**, 252 - Hans Jensen, 53
- Holmgaard, J.**, 180
- Houmann, Børge**, 128
- Hoven, Anne**, 51 - Anne Andersdatter, 51 - Niels, 46 - Niels Pedersen, 46, 51
- Hundemach, Johan Daniel**, 196 - Karen Johansen, 200
- Hval, Torlof Jensen**, 14
- Hvide, Margaretha**, 40
- Hviid, Gert**, 233-234
- Hvitfeldt, A.**, 177
- Hübert, Daniel**, 223
- Hübertz, J. R.**, 177
- Häring, W.**, 232
- Hæseler, Johanne Marie**, 198
- Hæstrup, Jørgen**, 128
- Høserich, landsdommer**, 216 - Concordia, 197, 211, 216-217 - Johan Balthazar, 198
- Høstbo, Gitte Bergendorff**, 122-123
- Høyer, Mouritz Mouritzen**, 234
- Ingvarsen (Ingvarsen), Nicolaus**, 139 - Niels, 32
- Isbrandtsen, Pieter**, 189
- Iversen, Niels**, 54 - Werner Michael, 126
- Jacobsen, Laurits**, 47, 49, 51, 58 - Laurs, 49 - Niels, 53 - Povel, 92 - Staffen, 57
- Jakobsen, Frode**, 249
- Jansdatter, Anna**, 185 - Diver, 190 - Marchen, 185 - Trein, 185
- Jansen, Jan**, 185 - Wibrandt, 219
- Jeberg, Maren Jeanette**, 107
- Jensdatter, Anne**, 51, 54, 72 - Ellen, 151 - Else, 72 - Else Marie, 108 - Ingerd, 8 - Maren, 52, 54-58 - Margrete, 47, 49, 51, 58
- Jensen, skolelærer**, 94 - A., skolelærer, 96 - Anders, 31-33, 92-94, 96-97, 104, 139 - Anna Christine, 111-112 - Anna Kathinka, 111 - Anton, 237 - Awe, 36 - Bente, 246 - Bertel Peder, 109 - Børge, 36 - C. A., 24, 177 - Charlotte S. H., 243-244 - Christen, 109 - Dorthea Henriette, 106 - Else Marie Lovise, 113 - Fanny Gerda Elisabeth, 113 - Grib, 29-30 - Hans, 53-54 - Hans Oluf Lauritz, 113 - Henning, 245 - Henrich, 98 - Karl, 8 - Knud, 50-51 - Lars, 99-100 - Laurits, 57 - Laurs, enke, 92 - Mariane, 100 - Markors, 60 - Niels, 8-9, 126-127, 219-220, 232 - Olaf, 30, 34-35 - Oluf, 34 - Peder, 46, 50-51, 54, 58 - Peder Christian, 111 - Peder Christian Andersen, 97 - Per, 38 - Peter, 34, 36-41, 140 - Tomas Bøgild, 116
- Jenses, Anne**, 50-51, 58
- Jepsen, Jens**, 256 - Niels, 9, 152, 154 - væbner, 152

- Jernskæg, Grib Jensen**, 139
Jespersdatter, Karen Marie, 100
Jespersen, Birthe Kaas, 116 - Erhard
 Kristian Kaas, 116 - **Knud J. V.**, 74, 91,
 126, 242, 250, 252
Jessen, Hedevig Sofie, 214
Johannis, Olaus, 35
Johansen, Carl Adolf Torkild, 115 - Emmy
 Boris, 115 - **Karen**, 196, 200
Jostsen, Saxi, 43
Juel, Axel, 25 - **Ellitze**, 25 - **Jens**, 217
Juell, Axel, 20 - **Ellitse**, 20
Julin, Arne, 243
Juul, Else, 19
Jørgensdatter, Kirsten, 62-64, 68
Jørgensen, A. D., 75, 82, 84, 87, 89, 91
 - **Lars Peter**, 235, 241 - **Peder**, 51, 54, 72

Kaaber, Anna Maria Georgina, 114
Kaae, B., 177
Kaas, Hans, 80
Karis, Leo, 126
Karl Gustav, 82
Kastrup, Anna Sophie Margrethe, 215
 - **Johan Frederik Jacob**, 215 - **Laura**
 Nicoline Jensigne, 215 - **Nicolai**
 Andreas Bryndum, 215 - **Peter Henrik**,
 210, 215 - **Sofus Frederik Worsøe**, 215
Kirkebæk, Mikkel, 126
Kirstine, Anne, 197
Kiær, H. F., 181, 194 - kommandørkaptajn,
 194
Kjær, Christian, forbryder, 232 - **Christian**
 Larsen, 220, 222, 232
Kjærulff, August Christian, 108 - **Svend**
 Erik, 108
Klingberg, Christian, 203-204, 217 - højje-
 steretsadvokat, 206
Kloot, M. A. van Rhede van der, 179
Knopf, Christoffer, 142
Knorr, Torban, 183
Knudsen, Christian, 229, 232 - **G.**, 3, 5,
 177 - **H.**, 42, 177 - **Johanne Kirstine**, 115
 - **Peter Øvig**, 249 - **Sejer**, 43, 50-51
 - **Sejer K.**, 58
Knuth, Adam Levin, 82
Koefod, Niels Christian, 115
Koefoed, Anna Lise, 115
Kold, Carl Anker, 114 - **Ebba Louise**, 113
 - **Esther Vibeke**, 114 - **Louis**, 113-114
 - **Ulla Anna Marie**, 114
Koldbech, Maren Katrine Andreasen, 118
Kolderup, J. L. A., 177
Kollerød, Ole, 222, 229 - **Ole P.**, 229 - **Ole**
 Pedersen, 222-224, 232

Kornerup, J., 177
Krabbe, Godske, 21 - **Thomas**, 15
 - **Vibeke**, 75, 82-85, 87, 90-91
Krag, Åge Jepsen, 9 - **Cecilia**, 139 - **Ide**
 Helle Margrete, 234 - **Peder**, 139
Kragh, Cecilia, 32, 36 - **Peter**, 32
Kramer, Theis Jacobsen, 189
Krarup, A., 177
Kristensen, Karl Marinus, 109 - **Maren**,
 109 - **Marinus**, 109 - **Mathilde**, 109
Kristensens, Peter, 126
Kristoffersen, Gerda Margrethe, 115
 - **Hans Peter**, 115
Krogh, T., 177
Krogsdal, Niels Christian, 99
Krokosz, Selma Marya, 111
Krummedige, N., 40
Kruppen, Otte, 23
Kyd, Peder, 51 - **Peder Jepsen**, 51

Lambertsdatter, Helene Sophie, 69
Landgren, Johanna Magdalena, 113
 - **Peter Jönsson**, 113
Lang, Mikkel, 8
Lange, C. C. A., 178 - **Frands Martin**, 226
 - **Kjeld**, oberst, 85
Langebek, J., 178-179
Langen, Ulrik, 123-124, 126, 216, 250
Larsdatter, Else Kathrine, 100, 109
 - **Karen**, 100, 108
Larsen, Anders Peter, 100, 109 - **Andreas**,
 109 - **Bertel**, 100 - **Birgit Flemming**, 242
 - **Ellen Margrethe Aarby**, 112 - **Johanne**
 Katrine, 108 - **Kirstine Marie**, 109
 - **Lars Jens Thorvald**, 111 - **Niels Peter**,
 100, 108 - **Ole Johannes**, 108 - **Pieter**,
 186 - **Thomas Christian**, 108
Lasdatter, Sidsel, 53
Lassen, Poul, 47
Laurentius, Andreas, 144, 180
Lauridsen, Anders, 144, 256 - **John T.**, 91
Lauritsdatter, Anne, 52
Lauritsen, Hans, 52 - **Iver**, 72
Laursdatter, Anne, 49 - **Dorte**, 49
 - **Dorthe**, 49 - **Gertrud**, 49 - **Karen**, 49
 - **Kirsten**, 92 - **Margrete**, 49
Laursen, Hans, 49 - **Jesper**, 49 - **Jørgen**, 49
Lawesen, Axel, 32
Lemmers, Rasmus, 53
Lemvicensis, Andreas, 146
Lemvig, Anders, 144, 147
Lemvigh, Anders, 149
Lengnick, J. C. L., 216
Lerche, Niels Erkilssøn, 153
Lercke, Oluf, 34

- Leveren, Mads Rolofsen van, 40 - Mads Rolufsen van, 139 - Rolufsen van, 154**
Levisdatter, Mariane, 110
Lind, Gunner, 91 - Kirstine, 204
Lindbæk, J., 177
Lindgreen, Adam, 181
Lindhardt, Charlotte, 254
Linnemann, Anna Anchellena, 70 - Anna Elisabeth, 70 - Anna Kirstina, 70 - Cathrina Maria, 70 - Cathrine Maria, 70 - Frederica Sofie, 70 - Henriette Margrete, 70 - Henrik, 70 - Johan, 69-70 - Johanna Frederica, 70 - Karen, 70 - Sofie, 70 - Søren, 70 - Tomas, 70 - tobakspantør i Fredericia, 70
Lirensis, Joannes Haelwick, 138
Lorenzen, Agathe, 215
Lund, Johan Christian Resen, 92 - Pastor, 94
Lunge, Anders, 10 - Dorothea, 40 - Kirsten, 20, 25
Lybcher, Knud, 57
Lykke, Anne, 23 - Kaj, 79, 83
Lyskander, Klavs, 145 - Klavs Christoffer- sen, 178
Lützhøft, Anna Magdalene Margrethe, 213-214 - Anne Magdalena Margrethe, 212 - Carl Christian Holten, 214 - Frederik Jansen Holten, 214 - Hans Henrik Holten, 214 - Hans Holten, 210-211, 216 - Holten Frederik, 210, 212-213 - Laurids Nicolaus Holten, 214 - Signe Augusta Cornelia, 214 - Wolff Holten, 214
Løffler, J. B., 178
Løfvall, Anne Lise Mathilde, 116 - Dagmar, 116
Maczak, Antoni, 76, 91
Madsen, Anders, 92 - Herman Peder, 113 - Peder, 15, 18 - Rolf, 40 - Rolof, 41-42, 131-132, 135, 154 - Søren, 15
Mangor, C. E., 203 - Chr., 206 - Christian Elovius, 217
Mariager, Rasmus, 126
Marquard, E., 178, 180
Massow, Conrad, 29
Mathiasdatter, Ane Marie, 97
Mathiassen, Karen Sophie Augusta, 215
Meckelborg, Richort, 147-150
Medelfar, Mads Jensen, 147
Meinstrup, Henrik, 12
Meisen, Mette Marie, 104
Menche, Hulda Marie Luduvica, 215
Mentz, G., 178
Meyenstorp, Henrik, 37
Michelsen, Peder, 230-231
Mikkelsdatter, Anne, 59 - Karen, 55-60 - Kirsten, 57
Mikkelsen, Bertel, 55-57, 59-60 - Hans, 132 - Jørgen, 123, 246, 252 - Peter, 229 - Rasmus, 52 - Simon, 59 - Stella Borne, 126
Miterrand, Francois, 256
Mogensdatter, Anne, 256 - Ehm, 188 - Karen, 47, 49, 256
Mogensen, Iver, 256 - Jens, 23 - Mogens, 23 - Niels, 256 - Peder, 10, 13 - Per, 12
Mollerup, W., 177
Moltke, Hans Evertsen, 11 - Voldemar, 12
Monrad, Johannes, 71
Mortensdatter, Anneken, 60 - Maren, 60
Mortensen, Jens, 109
Morthensson, Clavs, 122
Mund, Frantz, 234 - Johan Rantzau, 233-234 - Niels, 234
Munk, Kirsten, 91
Møller, Anne Kirstine, 67-69 - Christen Hansen, 60 - Gert, 67 - Hans Christian, 64-65, 67-68 - Mariane, 215 - Morten, 127-128 - Mærsk McKinney, 255 - Peder Christian, 67 - Peter Christian, 68 - Sophie Amalie, 215
Nagel, Christian Otto, 229
Nansen, Karen, 84 - Sofie, 79
Natteler, Jørgen Pedersen, 60
Neergaard, Hans Peter, 223
Nicolai, Olaus, 149, 154
Nicolaisen, C., 194
Nielsdatter, Anne Margrethe, 195 - Bodil, 92, 97 - Else, 92, 96-97 - Karen, 67 - Laura Ottomine Magdalene, 114 - Maren, 109, 149-150, 256 - Mette Catrine, 101 - Sidse, 190
Nielsen, Ahtola, 126 - Anders, 99, 110 - Bertinus, 108 - Caroline Marie, 108 - Else Marie, 108 - Erik, 32, 139 - Esben, 147 - Esbern, 145-148, 150 - Espen, 148 - Frans, 145 - Hans, 149-150 - Jakob, 6, 8-9, 154 - Jens, 9, 152, 225 - Johanne Marie, 110 - Lars, 239 - Laurits, 108 - Lis Ekelund, 232 - Nancy, 108 - Niels, 97 - O., 178 - Olaus, 150 - Ottekjerstine Margrete, 108 - Palle Tolstrup, 221, 232 - Peder, 147, 149 - Rasmus, 49 - Søren, 149-150 - Thora Marie Kristine, 115 - Vilhelmine Mathilde, 113
Nilsson, Lasse, 239

- Nissen, Claus**, 256 - **Hans Nicolaj**, 225
 - **Peder Hansen**, 232
Norby, Severin, 177 - **Søren**, 131
Norup, Jens Jacobsen, 64
Nyerup, R., 178
Nyrop, C., 178
Nørgaard, Kirstin, 43, 73
- Ochsner, Bjørn**, 105
Offesen, Oluf, 141-144, 180
Offis, Niels, 142, 149, 154
Offonius, Olaus, 149
Olafsen, Jens, 24, 26, 28-30, 41, 139
Olai, Nicolaus, 145-146
Olau, Joannes, 28
Olesdatter, Maren, 196-198, 200
Olesen, Christen, 92
Ollesen, Olle, 143
Olstdatter, Aide, 185
Olsen, Dorothea, 197, 202, 204, 206
 - **Dorthea**, 201 - **Esbern**, 145 - **Eventuelt Lene**, 246 - **Jens**, 188 - **Kirstine Marie**, 104 - **Louise Henriette**, 107
Olufsdatter, Anne, 151 - **Helenborg**, 9
Olufsen, Anders, 59 - **Christoffer**, 47
 - **Esben**, 149 - **Niels**, 140, 142-146, 148-150, 154 - **Niels Olufsen Niels**, 143
 - **Oluf**, 47
Ouscher, Gert Jansen, 189
Outtsen, Gregers, 54
Owesdatter, Anne, 16
Ovesen, Jørgen, 136 - **Oluf**, 140-141, 143, 149, 154
- Pährs, Peter**, 61
Palsgaard, Jens Nielsen, 108 - **Niels Jensen**, 108 - **Niels Pedersen**, 108
Paludan, J., 178
Paris, Åge, 38 - **Age**, 40, 139 - **Henning**, 38
 - **Jens**, 39 - **Navnet**, 40 - **NN**, 154
Parsberg, Christoffer, 85
Paulinus, Petrus, 180
Pedersdatter, Anna, 134-137, 140, 154, 179
 - **Anne**, 39, 92, 97 - **Anneken**, 61, 67
 - **Bodil**, 61, 63-64 - **Christence**, 24
 - **Dorothe**, 147 - **Elna**, 39 - **Gertrud**, 47, 49-51, 53, 58 - **Inger Chatrine**, 118
 - **Karen**, 59, 61, 68 - **Karine**, 18, 38-39
 - **Kirstin**, 18 - **Kirstine**, 29, 100, 102, 139
Pedersen, Åge, 38-39 - **Anne**, 139 - **Awe**, 39, 134, 140, 143 - **Christen**, 53 - **Claus**, 179 - **Jacob**, 52 - **Jane Constance**, 114, 116 - **Jens**, 53-54 - **Jep**, 34 - **Jesper**, 48-49 - **Jørgen**, 254-255 - **Karen Marie**, 109 - **Karl Peder**, 92, 218, 232 - **Kirsten Marie**, 111 - **Laurits Bertinus**, 109
 - **Mathias**, 49 - **Mogens**, 256 - **Niels**, 39, 41-42, 46, 131-135, 137, 147 - **Offue**, 39
 - **Oluf**, 62 - **Owe**, 16, 22, 33, 39 - **Peder Larsen**, 114 - **Svend**, 18-19, 21-23
 - **Søren**, 60-61, 63 - **Søren Christian**, 109 - **Terkel**, 14 - **Terkil**, 14, 16, 18-19, 21-23, 25 - **Thomas Christian**, 108
 - **Torkil**, 14
Peitthersen, Nicolaus, 179
Persen, Nelus, 134
Persson, Awe, 139
Peter, Petrine, 113
Petersen, Anders Peter, 107 - **Anna**, 118
 - **Anna Elise**, 105 - **Arne**, 196-198, 200, 216 - **matros**, 216 - **C.**, 181 - **Christian Peter Johannes**, 105 - **Crilles**, 194
 - **Dagmar Louise**, 118 - **Ellen**, 118 - **H.**, 1, 10, 33, 178 - **Helga Ingeborg**, 118
 - **Jacob**, 79 - **Jens Ingomar**, 118 - **Ludvig Christian**, 105, 118 - **Maren**, 105
 - **Marie Edvardine**, 107 - **Offo**, 8
 - **Peter**, 104 - **Poul Andreas**, 105, 118
 - **Sophie Marie**, 102 - **Theodor Ulrik Emil**, 105 - **Valdemar**, 118
Petri, Christine, 28 - **Dorothea**, 146
Petrus, Paulus, 180
Pietersdatter, Lisbeth, 189
Pietersen, Gert, 186 - **Theis**, 188 - **Tønnes**, 186
Pitaval, Francois Gayot de, 227
Piø, Iørn, 232
Pogwisk, Hendrik, 131
Polle, Herman, 131
Pontoppidan, E., 178 - **Marius Kelly**, 99
Porth, Nancy Marie, 216
Poulsen, Anker, 47 - **Tomas**, 53
Poulsens, Niels, 59
Povelssen, Matz, 145
Prange, Knud, 122, 246, 256
- Quist, Dorothe Pedersdatter**, 149
Qvistgaard, Erh., 216
- Rahbek, K. L.**, 178
Raneke, Jan, 122
Ransy, Else Margrethe, 232
Rantzau, Dorothea Frantz datter, 233-234
 - **Frantz**, 234
Raris, Per, 10
Rasmussen, A. Kall, 177 - **Else Karen**, 116
 - **Gerda**, 243 - **Jørgen**, 111 - **Niels**, 91
 - **Peter Hertel**, 127-128 - **Rasmus**, 222, 232 - **Thurøgård**, 222

- Ravensberg, Margrethe, 10 - Peder Mogensén, 11**
Ravn, Gert, 256
Rayersdatter, Anna, 189
Reedtz, Jørgen, 84
Reedtz, Peter, 91
Reitzel, E., 178
Rekhals, Brigitte Josipsdatter, 19 - Josip, 21, 25
Resen, Niels, 89 - P. H., 7, 178
Resenius, P. J., 178
Reumert, Aage Henrik, 215 - Alexander Balthasar Carl, 215 - Ellen Ponsaing, 215 - Emmerik, 216 - Johan Anton Ponsaing, 215 - Johanne Margrethe Ponsaing, 216
Reventlow, C. D., 251 - Ditlev, 124
Riber, Christen Hansens, 146
Richardt, Chr., 114
Rohde, Ina, 128 - Peter, 128
Rolofsen, Mads, 40
Rosenkrantz, Axel, 146 - Familien, 176 - Gotschalk Eriksen, 179 - Holger, 23 - Jørgen, 151 - Palæmon, 146
Rosensparre, Birgitte Olufsdatter, 91
Rosenstand, Julius, 220
Roskilde, Peder Jensen, 145
Rud, Corfitz, 91 - Helvig, 91 - Knud, 136-137
Rørbye, Martinus, 221
Rørdam, H., 178 - H. F., 178
Sandell, Charlotta Frederikke, 113
Saxe, Anders, 43-44 - Anneken Pedersdatter, 59, 61, 67-68 - Bodil, 68-69 - Bodil Pedersdatter, 60, 63, 67-68 - Else Andersdatter, 52 - Frederik, 60-62, 65-66 - Frederik Pedersen, 55, 59, 65 - Hans Christian Frederik, 66 - Hans Christian Frederiksen, 65 - Hans Christian Frideriksen, 65 - Jens, 55-58, 60 - Jens Pedersen, 52, 55-60 - Johanna Maria Pedersdatter, 55 - Just Pedersen, 43 - Karen Pedersdatter, 59-60, 64 - Ludvig, 43, 55, 72 - Maren, 60 - Maren Frederiksdatter, 65-66 - Maren Jensdatter, 56, 59-60, 68 - Maren Peder, 55 - Peder, 43, 55, 57, 60-61, 64, 68 - Peder Jensen, 56 - Peder Pedersen, 43, 51-52, 55-59, 62-64 - Peder Sørensen, 61-62 - Slægten, 43, 72 - Sophie Hansdatter, 66 - Søren Pedersen, 55, 59-62
Saxen, Anders, 45-46 - Peder, 45-47
Saxesen, Anders, 43-45, 47, 52, 58 - Peder, 43, 45, 47-54, 56, 58-59
Saxi, Jost, 43
Saxsen, Peder, 45
Schjønnig, Ane Margrethe Nielsdatter, 212 - Grethe, 196 - Niels Christian, 196
Scholemester, Oluff, 141
Schorn, Peter Theodor, 230, 232
Schou, Oluf Georg Christian Mariager, 113
Schrøder, Gert, 84
Schultis, Claus Isbrandtsen, 188
Schumacher, Peder, 74
Schøyt, Jan Cornelisen, 190
Schøyts, Jan Cornelisen, 193
Seidenfaden, Erik, 127
Sejers, Margrete, 50-51 - Margrethe, 58
Sejersdatter, Kirsten, 50
Sejersen, Jens, 50-51, 58
Severinius, Frederik, 147
Sick, J. F., 178
Silfverstolpe, C., 178
Sivertsen, J. B., 106
Skale, Anna, 25 - Anne, 16 - Owe, 15-16
Skansjö, Sten, 122
Skeel, Birgitte, 75, 85, 87-88 - Christen, 85 - Christen Albretsen, 85
Skibbygger, Mikkel Simonsen, 57
Skierp, Bertel, 51
Skomager, Dirch Albertsen, 191
Skoning, Oluff, 141
Skonning, Oluf, 141
Skou, Jens, 68 - Jens Jensen, 63
Skov, Jens Jensen, 64, 68-69, 73 - Jørgen Jensen, 68 - Mogens, 47 - Peder, 53
Skram, Peder, 133
Skriver, Laurits Jacobsen, 53 - Peter, 22
Skrædder, Anders, 15
Slee, J. C. van, 180
Sort, Oluf, 135 - Villum, 12-13, 37, 42
Sparre, Anne, 178
Splid, Christen Pedersen, 53
Spliid, Pastor, 93
Staael, Tolder, 233-234
Staal, Peder Hansen, 234
Staffensen, Jacob, 57-58
Starche, Christian, 100 - Henrik Christian Lorentz, 100
Starcke, Christian Anton Edoph, 100 - Heinrich Christian August Lorentz, 100, 110 - Kirstine, 111
Starke, Caroline Marie, 100, 109 - Jens Christian, 100
Steege, Awe, 29

- Steeh, Awe**, 28-29, 139 - **Christine**, 29
 - **Helena**, 28-29, 40, 139 - **Peter**, 29
Stek, Agotus, 28
Sthyr, Jørgen, 153
Storm, Anker Knudsen, 69
Stralendorf, Beate von, 40 - **N. von**, 40
Strangesen, Claus, 16, 18-19
Stygge, Hans, 21, 23-25 - **Thomas**, 23
Suhm, P. F., 178
Suhr, Christian Henrik, 69 - **Dorothea Maria**, 64 - **Henrik**, handelsmand, 66
 - **Henrik Evald**, 64-65, 69, 71 - **Johan**, 60-61, 69 - **Johan Ernst**, 64-65, 68-69
 - **Johan Evald**, 64 - **Karen**, 69 - **Maren**, 64
Svane, Anna Margrethe, 234 - **Claus**, 234
Svendsdatter, Christence, 23-24 - **Kirsten**, 23
Svendsen, Peder, 23 - **Rasmus**, 181
Svensson, Anders J., 107-108 - **Hanna Ebba Alexandra**, 107
Sørensdatter, Anne, 206-207 - **Birgitte Katrine**, 109 - **Inger Marie**, 106
Sørensen, Bertel, 97 - **Jakob**, 126
 - **Johanne**, 201 - **Margrethe Helene**, 115 - **Peder**, 59-61, 68, 142 - **Per**, 126-127

Tamm, Ditlev, 91, 250
Terkildsen, Peter, 25
Terkilsdatter, Inger, 20-21 - **Maren**, 21
Terkilsen, Peder, 14-16, 19-20 - **Peder Terkilsen Peder**, 15
Theisdatter, Anna, 189 - **Emme**, 188
 - **Trein**, 188-189
Theisen, Wibrandt, 184-185
Thenner, Hieronimus, 142, 144, 180
Thiset, A., 10-11, 16, 18, 20, 22, 30, 33, 37, 39, 132, 135, 151-152, 178-179 - **Anders**, 1
Thomasdatter, Margrethe, 109
Thomesen, Christiern, 132
Thomsdatter, Ane Margrethe, 108
Thomsen, Peder, 109
Thott, Knud, 90
Thurah, Laurids de, 187, 192
Tidemann, Henriette, 197-198, 201-202, 206, 216
Top, Rasmus, 201, 203 - **Rasmus Olufsen**, 217
Topsen, Bent, 34
Torsen, Rasmus, 53
Trane, Elisabeth Christensdatter, 56
Trap, J. P., 178

Trolle, Birgitte, 75, 77, 83-84, 87, 89-90
 - **Corfitz**, 83, 90 - **Frederik**, 84 - **Mette**, 84
Tuxen, Sanja, 242
Tønder, Jens Peter, 229-230
Tønnesdatter, Nele, 186
Tønnesen, Allan, 256
Tørslev, Else Johanne, 104

Udsen, Envold Lauridsen, 25 - **Envold Lauritsen**, 21 - **Envold Lavritsen**, 25
Ulfeldt, Anders, 40 - **Claus**, 40-41, 136
 - **Corfitz**, 256 - **Eggert**, 40 - **Eggert Andersen**, 139 - **Erik**, 40
Urne, Johan, 131, 134 - **Lage**, 131 - **biskop**, 133
Ustrup, Maren, 71

Wackernagel, H. G., 178
Wegener, C. F., 178-179
Weissenborn, B., 179
Weitzmann, Wibeke Jacoba Henriette, 213, 216
Vejdegren, Ronja Hougner, 74, 91
Wenmaring, Henrik, 70
Wenström, Carl Julius, 123
Wiinholt, Claus Christensen, 216
Villumsdatter, Karine, 14
Villumsen (Willumsen), Hans, 14, 154
 - **Neel Pietersdatter**, 193
Wilse, Jacob, 203 - **Jacob Ferdinand**, 204, 217
Vind, Holger, 80, 82, 91
Winther, Cecilia, 69 - **Cesilia**, 69
 - **Christian Henrik Pedersen**, 69
With, kaptajn, 196
Wittenberg, Elisabeth, 204
Viuff, Christian Pedersen, 212
Wivel, Ole, 128
Wiwet, Frederik Wilhelm, 228
Wodschou, Julius Peter, 104 - **Ludvig Andreas Jensenius**, 99, 107 - **Peter Jacob Andreas**, 102
Vodskou (Wodskou), Aage Valdemar, 113
 - **Adolf Alexander**, 115 - **Anders Christian Andersen**, 101, 103 - **Astrid Marie Christine**, 111 - **Christian Emil**, 103 - **Dorthea Henriette Jensine Catarina**, 106, 118-119 - **Edle Frederikke Christine**, 106 - **Eleonora Frederikke Kirstine**, 103 - **Elle Margrethe**, 115 - **Else Kirstine Augusta**, 99, 106 - **Emma Laurentine Emilie**, 102 - **Erik Mylius**, 113 - **Ernst Christian**, 99 - **Ernst Christian Emil**,

- 102 - **Frits Christian Waldemar**.
 102-103 - **Fritz Ferdinand Christian Valdemar**, 102 - **Fritz Poul Emanuel**, 102, 111-112 - **Grete**, 111 - **Hugo Emil**, 115 - **Iris Marie**, 113 - **Jenny Agnete**, 99 - **Jenny Henriette**, 99 - **Jens Peter Andersen**, 98 - **Jens Stochholm Andersen**, 105 - **Julie Marie**, 99 - **Karen Margrethe**, 108 - **Louis Poul Vilhelm**, 116 - **Ludvig**, 107 - **Martha**, 111 - **Martha Maria**, 106 - **Martin**, 111 - **Niels Peter Andersen**, 104-105 - **Olga Augusta**, 102, 117 - **Otto Marius Peter**, 115 - **P.**, 108 - **Peter**, 122-123, 242, 245-246 - **Peter Jacob Andreas**, 102-103, 117 - **Poul Ernst Christian Max**, 111 - **Søren Peter**, 107-108 - **Valdemar**, 102, 113, 115 - **Wiggo Alexander**, 102, 114-116
- Vodskov (Wodskov)**, **Agnes Margrethe**, 102 - **Anna Elisabeth**, 106 - **Eleonora Frederikke Kirstine**, 102 - **Eleonore Maguirite Constance**, 114 - **Elna Agnete Eleonore**, 111 - **Louise Poulaine Christine**, 102, 113-114 - **Meta Katrine Elisabeth**, 102
- Vognsen, Edel**, 21 - **Erik**, 21, 25 - **Laurs**, 49
- Woidemann, Alfred**, 115
- Wojdemann, Anna Johanne Severine**, 115
- Worm, Petri**, 229-230
- Worsøe, August**, 216 - **Caroline Amalie**, 210, 213, 215 - **Frederik August**, 210, 213 - **Hans H.**, 195, 216, 218 - **Hector Friederich Janson**, 195, 209-210, 212-213 - **hørkræmmer**, 210 - **J. N. B.**, 213 - **Jansine Margrethe**, 210, 212-214 - **Jens**, 242, 246 - **Jens Nicolai Bredal**, 212-213 - **Jørgen Seidelin**, 209, 211-212 - **Laura Juliane Seidelin**, 212-213
- Wuchter, Abraham**, 86, 153
- Wythys, Wythy**, 14
- Væbner, Christence Terkildsdatter**, 23-24 - **Jens**, 40 - **Karine**, 40 - **Peter**, 40
- Zimmermann, Emma Metha Marie**, 214
- Zithan, Dorthea Magdalene**, 123
- Ørsted, Anders Sandøe**, 226, 228

Anmeldelser:

Peter Birkelund: Holger Danske. Sabotage og likvidering 1943-45 (<i>Ditlev Tamm</i>)	249
Jens Engberg: Den standhaftige tinsoldat. En biografi om Frederik 6 (<i>Jørgen Mikkelsen</i>)	250
Esben Graugaard: Nordvestjyske bønder som kreaturhandlere i Nordsørummet, Studie i netværket omkring en regional kultur- og driftsform o. 1788-1914 (<i>Charlotte Lindhardt</i>)	252
Jørgen Pedersen: Riddere af Elefantordenen 1559-2009 (<i>Allan Tønnesen</i>)	254
Gert Ravn (udg.): Malt Herreds Tingbog 1657 (<i>Knud Prange</i>)	256

SAMFUNDET FOR DANSK GENEALOGI OG PERSONALHISTORIE

Bestyrelsens medlemmer:

Formand: Birgit Flemming Larsen, Klostermarken 13, 9000 Aalborg
Næstformand: Finn Andersen, Grysgårdsvej 2, 2400 København NV
Sekretær: Bente Jensen, Laksevågen 5, 9400 Nørresundby
Kasserer: Finn Grandt-Nielsen, Stavrevej 27, Måle, 5300 Kerteminde
Michael Dupont, Stenager 216, st. th., 2600 Glostrup
Charlotte S.H. Jensen, Statholdervej 5, 3.tv., 2400 København NV
Knud Prange, Degnemose Allé 26, 2700 Brønshøj
Poul Steen, Strandvejen 296A, 2930 Klampenborg
Anne Dorthe Suderbo, Lille Strandvej 12B, 2. th., 2900 Hellerup
Peter Wodskou, Arnesvej 44, 2700 Brønshøj
Hans H. Worsøe, Tækkerløkke 34A, 6200 Aabenraa

Skriftudvalgets medlemmer:

Redaktør: Michael Dupont, Stenager 216, st. th., 2600 Glostrup
Anmelderredaktør: Sanja Storm Tuxen, Stenager 216, st. th., 2600 Glostrup
Katharina Zander, Heimdalsgade 48, 4. tv., 2200 København N
Søren Frost, Portugalsgade 5, st. tv., 2300 København S

Webmaster for www.genealogi.dk

Charlotte S.H. Jensen, Statholdervej 5, 3.tv., 2400 København NV

Medlemskab kan tegnes ved henvendelse til formand Birgit Flemming Larsen

E-mail: indmeld@gmail.com

Manuskripter sendes til:

Redaktør: Michael Dupont, Stenager 216, st. th., 2600 Glostrup
Mail: duponttuxen@gmail.com

Personalhistorisk Tidsskrift

Udgivet af Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie siden 1880

Redigeret af Michael Dupont (redaktør), Sanja Storm Tuxen (anmelderredaktør), Katharina Zander og Søren Frost

© 2010 by forfatterne og Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie

Udgivet med støtte fra Alfred Good's Fond

Sats og tryk: Tarm Bogtryk a/s

ISSN 0300-3655